

Inspectie van het Onderwijs
*Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap*

MAATWERK VOOR AANKOMENDE LERAREN

EEN ONDERZOEK NAAR MAATWERK IN DEELTIJD
LERARENOPLEIDINGEN

Utrecht, augustus 2019

Voorwoord

De Nederlandse lerarenopleidingen vervullen een onmisbare rol in het oplossen van het lerarentekort. De pabo's, de lerarenopleidingen voortgezet onderwijs en de universitaire lerarenopleidingen, gezamenlijk zullen zij er immers voor moeten zorgen dat er voldoende goed opgeleide en bevoegde leraren het onderwijs instromen. En als je het aan de scholen vraagt: liefst zo veel en zo snel mogelijk.

Van alle studenten die aan een lerarenopleiding beginnen, volgen de meesten het vaste, voltijds studieprogramma. Maar daarnaast is een aanzienlijk deel zij-instromer: liefst een kwart volgt niet het reguliere pad. Bijvoorbeeld omdat zij in deeltijd voor het leraarvak willen studeren naast de baan die ze al hebben. Of ze werken al in het onderwijs en willen in deeltijd hun bevoegdheid halen - omdat alleen bevoegde leraren voor de klas mogen staan. Of ze willen hun lesbevoegdheid uitbreiden. Zulke latere instromers die doelbewust kiezen om in het onderwijs te werken, of te blijven werken, het is een doelgroep die we als samenleving moeten koesteren.

Daarom hebben we als inspectie dit brede onderzoek gedaan, een inventarisatie van alle maatwerkopleidingen voor latere instromers. Want we wisten al dat er een groot aanbod aan aangepaste opleidingstrajecten is. In dit onderzoek hebben we allereerst het hele scala aan maatwerkopleidingen in kaart gebracht, en dat is op zichzelf al uniek. En we stellen bovendien vast dat er nog veel te winnen is in de aansluiting tussen het aanbod van de lerarenopleidingen aan de ene kant, en de vraag van de aankomende studenten aan de andere kant. Zo blijken studenten door de onoverzichtelijkheid van het aanbod toch niet altijd de opleiding te kunnen vinden die bij hen past. Soms ontdekken ze zelfs halverwege dat een andere route toch beter of vlotter was geweest.

Die belangrijke doelgroep van latere instromers moet dus ten minste goed worden geleid naar de best aansluitende deeltijdopleiding. Een eerste kans ligt daarmee in een studentvriendelijk overzicht van alle deeltijdmogelijkheden. Een enkele grote stad heeft dat initiatief al genomen, ze bieden aan studenten één loket, in samenwerking met de lerarenopleidingen in de regio. Dat verdient navolging door meer regio's of grote steden. En vanzelfsprekend zouden de lerarenopleidingen actief aan zo'n loket moeten bijdragen. Of misschien liever nog: samen die handschoen zelf oppakken.

En als de deeltijdstudenten zich vervolgens hebben aangemeld, moeten lerarenopleidingen wel goed zicht krijgen wat ieders specifieke kennis en vaardigheden zijn. Alleen dan kan de opleiding aan elke student het best passende traject bieden. Daarom willen we lerarenopleidingen oproepen om alle deeltijdstudenten een startassessment te laten doen: voor welke vakken kunnen ze vrijstelling krijgen, en welke vakken zullen ze moeten volgen.

Kortom, investeren in een goede aansluiting tussen opleidingen op studenten, daar zal iedere aankomende student blij mee zijn. Net zoals de lerarenopleiding er plezier van heeft. En dat geldt ook voor de aan de poort rammelende scholen waar de leraren gaan werken. Ook zij hebben profijt van leraren die goed opgeleid zijn, en die hun opleiding dankzij goed maatwerk zo vlot mogelijk konden doorlopen.

Monique Vogelzang
Inspecteur-generaal van het Onderwijs

Inhoud

Voorwoord 2

Samenvatting 5

1. Inleiding 7

- 1.1 Aanleiding 7
- 1.2 De rol van de inspectie 8
- 1.3 Definitie van maatwerk bij lerarenopleidingen 9
- 1.4 Doel en onderzoeksvraag 9
- 1.5 Onderzoekopzet 10
- 1.6 Leeswijzer 11

2. Context van het onderzoek 12

- 2.1 Ontwikkelingen bij de lerarenopleidingen 12
- 2.2 Welke studenten schrijven zich in voor de deeltijd en de zij-instroom 14
- 2.3 Conclusie 19

3. Maatwerk op systeemniveau 20

- 3.1 Bestaande routes naar het leraarschap 20
- 3.2 Aanbod door lerarenopleidingen: verschillende routes voor verschillende doelgroepen 23
- 3.3 Informatie-uitwisseling over de verschillende routes 27
- 3.4 Kwaliteitsborging routes 28
- 3.5 Informatievoorziening voor aankomende studenten 30
- 3.6 Scholen over maatwerk op systeemniveau 30
- 3.7 Conclusie 31

4. Hoe wordt maatwerk geboden op programmaniveau? 33

- 4.1 Maatwerk geboden door de opleiding 33
- 4.2 Ervaringen van studenten met maatwerk binnen de opleiding 34
- 4.3 Schoolbestuurders en schoolleiders en andere betrokkenen over maatwerk 36
- 4.4 Conclusies 37

5. Hoe wordt maatwerk geboden op organisatieniveau? 40

- 5.1 Geboden door lerarenopleiding 40
- 5.2 Maatwerk volgens deeltijdstudenten 41
- 5.3 Conclusie 42

6. Belemmeringen 43

- 6.1 Belemmeringen voor lerarenopleidingen 43
- 6.2 Belemmeringen voor studenten 44
- 6.3 Conclusies 47

7. Kansen 49

- 7.1 Kansen voor maatwerk genoemd door lerarenopleidingen 49
- 7.2 Kansen voor maatwerk genoemd door deeltijdstudenten 51
- 7.3 Kansen voor maatwerk genoemd door schoolbestuurders en schoolleiders en andere betrokkenen 52
- 7.4 Conclusies 52

8. Eindconclusie en aanbevelingen 54

- 8.1 Eindconclusie 54
- 8.2 Aanbevelingen 57
 - 8.2.1 Aanbevelingen voor de lerarenopleidingen 57
 - 8.2.2 Aanbevelingen voor de scholen en besturen 58
 - 8.2.3 Aanbevelingen voor regionale overheden 59
 - 8.2.4 Aanbevelingen voor het onderwijsveld 59
 - 8.2.5 Aanbevelingen voor OCW 59

Literatuur 60

Bijlagen 63

- Bijlage 1: Onderzoeksopzet 63
- Bijlage 2: Kader maatwerk lerarenopleidingen 69
- Bijlage 3. Lijst met begrippen en afkortingen 73

Samenvatting

Aanleiding

Het Nederlandse onderwijs kampt met een oplopend lerarentekort. Om meer mensen te interesseren een lerarenopleiding te volgen middels een deeltijdopleiding of zij-instroomtraject is het nodig maatwerk en flexibele routes te bieden. Veel studenten volgen de lerarenopleiding in deeltijd: in 2018/2019 gaat het bij de tweedegraads lerarenopleidingen om een derde van de studenten en bij de pabo's om een kwart van de studenten.

Onderzoeksvraag en –opzet

In dit onderzoek worden belemmeringen en kansen van maatwerk bij deeltijd lerarenopleidingen in kaart gebracht, om zo opleidingen, scholen en overheid handvatten te bieden voor de verdere doorontwikkeling van maatwerk bij deeltijdopleidingen.

De onderzoeksvraag is:

Hoe is maatwerk in lerarenopleidingen georganiseerd en welke belemmeringen en kansen zijn er voor maatwerk?

Voor dit onderzoek hebben 1132 deeltijdstudenten die in september 2017 met een lerarenopleiding zijn gestart een vragenlijst ingevuld (22 procent van 5068 benaderde studenten). Ook zijn lerarenopleidingen geïnterviewd en zijn gesprekken gevoerd met deeltijdstudenten, zij-instromers, schoolbestuurders en –leiders en andere betrokkenen.

Belangrijkste conclusies

Maatwerk op systeemniveau

Lerarenopleidingen bieden veel routes en varianten voor verschillende doelgroepen. Dit leidt echter tot onoverzichtelijkheid voor studenten en scholen. Het is lastig voor deeltijdstudenten om de voor hen juiste route te vinden. Ook scholen hebben onvoldoende zicht op de verschillende routes en initiatieven.

Maatwerk op programmaniveau

Er zijn in de praktijk slechts beperkte mogelijkheden om het programma aan te passen aan de individuele vooropleiding, werkervaring en leerbehoeftes van studenten. Ook over het aanpassen van praktijkopdrachten aan hun werk op school zijn studenten ontevreden.

Maatwerk op organisatieniveau

Studenten zijn onvoldoende tevreden over de mogelijkheden tot organisatorische aanpassingen die ervoor zorgen dat zij de opleiding kunnen combineren met andere werkzaamheden en hun privé-situatie.

Belemmeringen en kansen voor maatwerk

De lerarenopleidingen ervaren een spanning tussen het vasthouden aan de kwaliteit van de opleiding en de wens van scholen en potentiële leraren om snellere routes naar het leraarschap te realiseren. Verwachtingen van studenten en scholen over maatwerk komen niet overeen met de praktijk. Dat de mogelijkheden van maatwerk binnen de opleiding beperkt zijn, heeft te maken met het waarborgen van kwaliteit. Ook de organiseerbaarheid van maatwerk speelt een rol. Uit ons onderzoek blijkt dat

er geen snelle oplossingen bestaan. Dat neemt niet weg dat er stappen gezet kunnen worden door opleidingen, scholen en beleidsmakers die gezamenlijk kunnen leiden tot meer maatwerk, met behoud van kwaliteit.

Aanbevelingen voor opleidingen, scholen en beleidsmakers

Informatievoorziening

Er is behoefte aan één loket per regio dat studenten informeert en persoonlijk adviseert over beschikbare routes. Dit dient te worden georganiseerd door de gezamenlijke lerarenopleidingen in samenwerking met de overheid.

Helder geformuleerde leeruitkomsten en startassessments

Om kwalitatief maatwerk binnen de opleidingen te kunnen bieden is verdere ontwikkeling van het denken in leeruitkomsten nodig, met duidelijkheid over leer- en einddoelen. Ook bevelen we lerarenopleidingen aan alle deeltijdstudenten een startassessment te laten doen, zodat aan het begin van de opleiding duidelijk is welke vakken zij moeten volgen om hun lesbevoegdheid en graad te kunnen halen.

Overzichtelijk landschap van lerarenopleidingen op basis van doorlopende leerlijnen

Beleidsmakers dienen samen met lerarenopleidingen te zorgen voor een overzichtelijk landschap van lerarenopleidingen, met een beperkt aantal helder ingerichte routes. Binnen bestaande routes kan meer flexibiliteit worden geboden door specialisaties toe te staan en modulair op te leiden binnen doorlopende leerlijnen.

Flexibel bevoegdhedenstelsel

Van de overheid vraagt dit sturing op een flexibeler bevoegdhedenstelsel. Wij pleiten ervoor daarbij ook aandacht te besteden aan specialisatiemogelijkheden voor specifieke werkplekken in het onderwijs, zoals het speciaal onderwijs.

Meer samenwerking en een gedeelde visie op leraarschap

Dit alles vraagt om samenwerking tussen lerarenopleidingen. We ondersteunen het plan van de Vereniging Hogescholen (VH) en Vereniging van Universiteiten (VSNU) voor een gezamenlijke visie op het opleiden van toekomstige leraren. Het ontwikkelen van een gedeelde langetermijnvisie vraagt ook om betrokkenheid van scholen. Hier ligt een taak voor de koepels en raden van alle schoolsoorten.

1. Inleiding

1.1 Aanleiding

Lerarenopleidingen staan vaak in het middelpunt van de belangstelling. Dat is niet voor niets, omdat goed opgeleide leraren essentieel zijn voor de kwaliteit van het onderwijs. Op dit moment kampt Nederland met een oplopend lerarentekort. Het primair onderwijs komt duizenden leraren tekort. In het voortgezet onderwijs wordt vooral een tekort aan leraren voorspeld voor de vakken Duits, Informatica, Natuurkunde, Scheikunde en Klassieke Talen. Vanaf 2027 wordt ook voor de vakken Frans en Wiskunde een lerarentekort verwacht (Centerdata, 2017).

Om het lerarentekort te bestrijden, heeft de overheid de ambitie het aantal mensen dat een lerarenopleiding volgt en een bevoegdheid haalt te verhogen. Er is een verscheidenheid aan regulier aanbod, maar het is belangrijk om latere instromers ook te bedienen. Om deze doelgroep te vergroten, wil men het onder andere mogelijk maken dat meer mensen door een zij-instroomtraject of deeltijdopleiding een lesbevoegdheid halen (OCW, 2017a). De Lerarenagenda 2013-2020 van OCW stelt dat meer flexibele routes en maatwerk nodig zijn. Het doel hiervan is het aantrekken van de beste mensen en het wegwerken van tekorten, mét behoud van kwaliteit (OCW, 2013).

Een gedegen opleiding en ervaring zijn belangrijk voor de mate van kwaliteit van leraren (Boyd e.a., 2018, Inspectie van het Onderwijs, 2011, Coenen, 2018). Daarvoor is een goede opleiding, met daarin een stevige kennisbasis en een goede leerwerkplek die ruimte biedt om te leren noodzakelijk. Begeleiding tijdens de opleiding en op de werkplek zijn ook van belang.

De Inspectie van het Onderwijs constateert in diverse onderzoeken dat maatwerk en flexibilisering belangrijke aandachtspunten zijn voor lerarenopleidingen. De groep studenten die belangstelling heeft voor een baan als leraar is gemêleerd als het gaat om (vak-)achtergrond, (onderwijs-)ervaring en leeftijd. Het is belangrijk daar rekening mee te houden. Zowel op systeemniveau, door het bieden van verschillende opleidingsmogelijkheden, als op programmaniveau, door onderwijs aan te passen aan verschillen tussen studenten (NVAO/Inspectie van het Onderwijs, 2016).

Ook wordt aandacht gevraagd voor de organisatie van de opleiding, zoals lesroosters, duidelijkheid over afspraken en verwachtingen, het voorkomen van lesuitval en faciliteiten zoals ICT-infrastructuur (Inspectie van het Onderwijs, 2015). Uit onderzoeken naar zij-instroom (Inspectie van het Onderwijs, 2012) en eerstegraads hbo-master studenten (Inspectie van het Onderwijs, 2016) blijkt bovendien dat studenten en alumni behoefte hebben aan aansluiting tussen het geboden programma en hun individuele leerbehoeftes.

Een ander perspectief op het belang van maatwerk biedt het inspectieonderzoek naar onbevoegd lesgeven in het voortgezet onderwijs (vo). In dit rapport wordt onder andere aandacht besteed aan leraren die een aanvullende bevoegdheid moeten halen. Dat blijkt voor hen een zware opgave. Eén van de aanbevelingen uit het rapport is om nog meer flexibiliteit in de opleidingen aan te brengen, bijvoorbeeld door een modulair opleidingsstelsel. Hierbij volgen studenten

gezamenlijk een pedagogische en (vak)didactische basis en daarnaast een vakspecialisatie (Inspectie van het onderwijs, 2017b).

Bovenstaande schetst een duidelijke behoefte aan maatwerk bij lerarenopleidingen. Met voorliggend themaonderzoek geven we een beeld van dat maatwerk bij lerarenopleidingen. We richten ons op deeltijdopleidingen, omdat zij het onderwijs verzorgen voor mensen die op een later moment in hun loopbaan besluiten het onderwijs in te gaan. Voor die groep is maatwerk belangrijk (Adviescommissie 'Flexibel hoger onderwijs voor werkenden', 2014).

1.2 De rol van de inspectie

Goed opgeleide leraren zijn essentieel voor het onderwijs. De kwaliteit van de lerarenopleidingen is daarom een belangrijk onderwerp voor de inspectie. De inspectie heeft de wettelijke taak om de kwaliteit van het stelsel voor hoger onderwijs te bevorderen door ontwikkelingen binnen het stelsel te onderzoeken¹. De inspectie doet dat onder andere door het uitvoeren van themaonderzoeken. Dit onderzoek naar maatwerk bij lerarenopleidingen is zo'n themaonderzoek.

Inventariserend onderzoek

Dit themaonderzoek naar maatwerk is een inventariserend onderzoek. We beschrijven de initiatieven en oordelen van lerarenopleidingen, scholen, deeltijdstudenten en andere betrokkenen. Doel van dit onderzoek is een stand van zaken te geven van het stelsel van hoger onderwijs. Daarom toetsen we niet of wetten en regelingen worden nageleefd en geven we geen kwaliteitsoordeel over de opleidingen of de verschillen tussen de opleidingen. We beoordelen ook niet of opleidingen daadwerkelijk hun opleidingen op de juiste manier verkorten; in dit onderzoek is niet per opleiding gekeken of vrijstellingen op de juiste manier verstrekt worden en of de vrijstellingsverzoeken al dan niet terecht toegekend of afgewezen worden. We vroegen de lerarenopleidingen wel hoe ze de kwaliteit van de verschillende routes ten opzichte van elkaar borgen en hoe ze de kwaliteit van de vrijstellingen borgen.

Binnen het stelsel van hoger onderwijs is het toezicht op de kwaliteit van opleidingen in de eerste plaats een zaak van de accreditatie. Bestaande opleidingen en alle varianten daarbinnen worden iedere zes jaar geheraccrediteerd door de Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie (NVAO).

De wettelijke context van lerarenopleidingen

Er zijn meerdere wettelijke kaders van toepassing op de lerarenopleidingen. Zo is er de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (WHW). Deze wet vormt het kader voor alle opleidingen in het hoger onderwijs en de wetgeving rondom Zij-instroom in het Beroep (ZiB). ZiB is vastgelegd in artikel 7a.1 t/m 7a.5 WHW, artikel 176a t/m j WPO, artikel 118j t/m 118s WVO, artikel 4.2.1 t/m 4.2.5 WEB, artikel 162a t/m 162 m WEC, en het Besluit zij-instroom leraren primair en voortgezet onderwijs². De pilots flexibilisering hoger onderwijs zijn vastgelegd in het Besluit experimenten flexibel hoger onderwijs³. De beroepsvereisten voor onderwijspersoneel zijn wettelijk vastgelegd in het Besluit bekwaamheidseisen onderwijspersoneel⁴. Het huidige bevoegdheidstelsel vormt het raamwerk waarbinnen de lesbevoegdheden worden behaald (CPB, 2017).

¹ <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwijssectoren/hoger-onderwijs/toezicht-hoger-onderwijs>

² <http://wetten.overheid.nl/BWBR0024390/2016-08-01/0/>

³ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0037837/2019-02-09>

⁴ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0018692/2017-08-01>

1.3 Definitie van maatwerk bij lerarenopleidingen

In aanloop naar dit onderzoek is een consultatieronde onder lerarenopleidingen gehouden. Hieruit blijkt dat verschillende gedachten en beelden bestaan over het begrip maatwerk. Daarom is het begrip maatwerk voorafgaand aan het onderzoek binnen een focusgroep nader gedefinieerd. De leden van de focusgroep waren afkomstig uit onder meer lerarenopleidingen en de inspectie (zie bijlage 2 voor de samenstelling van de focusgroep). De focusgroep definieert maatwerk als "tal van manieren om het onderwijsaanbod beter aan te laten sluiten op de vooropleiding, ervaring en huidige situatie van studenten". Het doel van maatwerk bij lerarenopleidingen is het opleiden van zo veel mogelijk geschikte/goede leraren. Alle maatwerkroutes leiden op voor dezelfde eindkwalificatie (de wettelijke vastgelegde bekwaamheidseisen, zie noot 4).

Op basis van input van de focusgroep onderscheiden we drie niveaus van maatwerk:

1. **Systeemniveau:** Voor verschillende groepen bestaan verschillende routes naar het leraarschap, zoals voltijd, deeltijd, de verkorte deeltijd, zij-instroom, educatieve minor, kopopleiding, enzovoorts.
2. **Programmaniveau:** Onderwijs en opleiding passen bij de verschillen tussen studenten in vooropleiding, werkervaring en leerbehoeftes. Een goede begeleiding van studenten in zowel het opleidings- als praktijkdeel is een voorwaarde voor het slagen van maatwerkprogramma's.
3. **Organisatieniveau:** De mogelijkheden tot aanpassingen in de organisatie van het onderwijs, waaronder de organisatie van het praktijkdeel.

Bovengenoemde niveaus van maatwerk hangen uiteraard samen. Als er op systeemniveau veel verschillende routes zijn voor verschillende doelgroepen, neemt wellicht de behoefte aan maatwerk binnen de routes af. Programmaniveau en organisatieniveau hangen met elkaar samen, vooral waar sprake is van afstandsonderwijs, blended onderwijs en variatie in volgorde. In bijlage 2 staat het volledige door de focusgroep uitgewerkte kader Maatwerk.

Bij het opstellen van bovenstaande definitie keken we uiteraard ook naar het experiment leeruitkomsten. Dit experiment vindt plaats in het kader van de pilots flexibilisering bij deeltijdopleidingen binnen het bekostigd en niet-bekostigd hoger beroepsonderwijs.

1.4 Doel en onderzoeksvraag

Het doel van dit themaonderzoek is het in kaart brengen van belemmeringen en kansen van maatwerk bij lerarenopleidingen in de praktijk. Daarmee bieden we opleidingen, scholen en overheid handvatten en inspiratie voor een goede invulling van maatwerk. We beperken ons tot deeltijdopleidingen, duale opleidingen en (in beperkte mate) zij-instroom, omdat deze opleidingen zich overwegend richten op mensen die later in hun leven besluiten een (aanvullende) lesbevoegdheid te halen. Bij deze opleidingen vindt dan ook het meeste maatwerk plaats. In 2017 schreven ongeveer 5.000 studenten zich in voor een bekostigde deeltijd of duale lerarenopleiding. Daarnaast startten eind 2017 ongeveer 240 studenten met een niet-bekostigde deeltijd lerarenopleiding⁵. Tot slot werd in 2017 aan scholen subsidie verstrekt voor 400 zij-instromers (50 po, 111 vo en 239 mbo).

⁵ Volgens opgave van de betrokken niet-bekostigde lerarenopleidingen.

De onderzoeksvraag is: Hoe is maatwerk in deeltijd lerarenopleidingen georganiseerd en welke belemmeringen en kansen zijn er voor maatwerk?

We beantwoorden de onderzoeksvraag door de volgende deelvragen te beantwoorden, gebaseerd op bovenstaande definitie van maatwerk:

1. Hoe wordt maatwerk geboden op systeemniveau?
2. Hoe wordt maatwerk geboden op programmaniveau?
3. Hoe wordt maatwerk geboden op organisatieniveau?

1.5 Onderzoekopzet

Tijdens dit onderzoek zijn verschillende onderzoeksmethoden gehanteerd: interviews, het invullen van een vragenlijst en (groeps)gesprekken. Daarnaast maakten we gebruik van een focusgroep voor het opstellen van een definitie van maatwerk (zie paragraaf 1.3). Het onderzoek is begeleid door een klankbordgroep.

Dit onderzoek is uitgevoerd onder lerarenopleidingen, deeltijd en duale studenten van lerarenopleidingen en beperkt onder zij-instromers. We spraken daarnaast met schoolleiders en -bestuurders en met andere gesprekspartners over hun visie op maatwerk.

Interviews lerarenopleidingen

We namen gestructureerde interviews af met (deeltijd)coördinatoren van 24 lerarenopleidingen. Het ging om acht pabo's, vijf hbo-lerarenopleidingen en vijf universitaire lerarenopleidingen. Er zijn ook interviews afgenomen met (deeltijd)coördinatoren van drie niet-bekostigde instellingen die lerarenopleidingen/pabo's verzorgen. Daarnaast zijn drie coördinatoren bij assessmentcentra van hogescholen geïnterviewd over de zij-instroomtrajecten. Van de geïnterviewde lerarenopleidingen en pabo's doet een deel mee aan de pilots flexibilisering. Deze opleidingen zijn hiermee gestart in het studiejaar 2016-2017 of in het studiejaar 2017-2018.

Vragenlijst en groepsgesprekken deeltijdstudenten

Deeltijd en duale studenten die in september 2017 zijn gestart met een lerarenopleiding zijn gevraagd een vragenlijst in te vullen. Het ging hier om studenten van lerarenopleidingen op wo- en hbo-niveau van zowel bekostigde als niet-bekostigde opleidingen. Zij-instromers kregen geen vragenlijst toegestuurd, omdat zij niet als student geregistreerd staan. ZiB is namelijk een vorm van contractonderwijs en deelnemers worden niet centraal geregistreerd.

Van de benaderde studenten vulde 22 procent de vragenlijst in. In dit rapport worden de resultaten van de deeltijdstudenten als geheel gepresenteerd. Daar waar een groep een ander beeld laat zien, wordt dat beschreven. We maken daarbij onderscheid in:

- type opleiding;
- lerarenopleidingen verzorgd door bekostigde of niet-bekostigde instellingen;
- opleidingen die wel of niet meedoen aan het experiment leeruitkomsten;
- opleidingen die wel of niet opleiden voor tekortvakken.

Voor kenmerken van de lerarenopleiding, zoals type en vorm, is de responsgroep representatief voor de populatie studenten aan bekostigde opleidingen. De leeftijd van de respondenten is gemiddeld hoger dan de leeftijd van alle studenten. Daarnaast lijkt het erop dat de studenten die de vragenlijst invulden iets negatiever

zijn over de opleidingen die zij volgen of gevolgd hebben dan deeltijdstudenten die de Nationale Studenten Enquête invulden.

De bevindingen van de vragenlijst bespraken we in vier bijeenkomsten met deeltijdstudenten. We nodigden ook zij-instromers uit voor een bijeenkomst. Zo kregen we ook input van deze groep, zij het beperkt.

Gesprekken

We voerden gesprekken met schoolbestuurders en -leiders van het primair onderwijs, voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs en speciaal onderwijs en met het schoolleidersregister PO. Tot slot is gesproken met de PO-Raad⁶, de VO-Raad, het Landelijke Overleg van Examencommissies van de hbo-tweedegraads lerarenopleidingen en pabo's (LOEx) en met DNA van de Leraar⁷.

Klankbordgroep

Tijdens het onderzoek was er ook overleg met een klankbordgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van Algemeen Directeurenoverleg Educatieve Faculteiten (ADEF), Landelijk Overleg Lerarenopleiding Basisonderwijs (LOBO), Nederlandse Raad voor Training en Opleiding (NRTO), een hoogleraar onderwijskunde en directeur van een instituut van universitaire lerarenopleidingen, een coördinator van een assessmentcentrum voor zij-instroom en een onderwijskundige.

Een meer uitgebreide beschrijving van de onderzoeksopzet staat in bijlage 1.

1.6 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 van dit rapport worden de context van het onderzoek en de ontwikkelingen bij lerarenopleidingen geschetst. Ook wordt een beschrijving gegeven van de studenten en hun overwegingen voor het kiezen van een deeltijd lerarenopleiding. In de hoofdstukken 3, 4 en 5 staan per deelvraag de bevindingen van de interviews met de lerarenopleidingen, de vragenlijst onder deeltijdstudenten en gesprekken met schoolleiders, schoolbestuurders en andere betrokkenen. In de hoofdstukken 6 en 7 wordt ingegaan op belemmeringen en kansen voor maatwerk. In het afsluitende hoofdstuk 8 wordt een conclusie geformuleerd, gevolgd door aanbevelingen. In de bijlages zijn de onderzoekverantwoording, de in dit onderzoek gehanteerde definitie van maatwerk en een lijst met gebruikte begrippen en afkortingen te vinden.

⁶ Bijlage 3 bevat een lijst met begrippen en afkortingen.

⁷ <http://dnavandeleraar.nl/>

2. Context van het onderzoek

Dit hoofdstuk schetst de context van het onderzoek. Dat doen we door de ontwikkelingen bij lerarenopleidingen te beschrijven en een beeld van de deeltijdstudenten te schetsen.

2.1 Ontwikkelingen bij de lerarenopleidingen

De afgelopen jaren stonden in het teken van het streven naar meer en betere leraren (Inspectie van het Onderwijs, 2013; OCW, 2013). Lerarenopleidingen hebben veel inspanningen verricht en verrichten die nog om het streven te halen. Ook worden maatregelen genomen om het tekort aan leraren te verminderen. In deze paragraaf noemen we de voornaamste ontwikkelingen.

Pilots flexibilisering

Een aantal hbo-lerarenopleidingen en pabo's participeert in het experiment 'leeruitkomsten' van de pilots flexibilisering. Deze pilots vinden op dit moment plaats bij deeltijdopleidingen binnen het bekostigde en niet-bekostigde hoger beroepsonderwijs. Het doel van de pilots is deeltijdopleidingen aantrekkelijker te maken voor studenten, zodat meer mensen een deeltijdstudie of duale studie gaan volgen en een diploma halen door een deeltijdvariant.

In het experiment leeruitkomsten kunnen hogescholen hun vaste onderwijsprogramma's loslaten. In plaats van vaste programma's leggen opleidingen eenheden van leeruitkomsten vast. Hierin staat wat studenten moeten kennen en kunnen, maar niet hoe het bijbehorende programma er uit moet zien (OCW, 2018b). Uit een tussenevaluatie van het experiment blijkt dat deelnemende instellingen enthousiast zijn. Ook is er veel draagvlak. Wel vergt de transitie naar werken met leeruitkomsten, werkplekleren en leerwegaafhankelijk toetsen een omslag binnen de gehele organisatie. Dit kost veel tijd. De omslag is nog niet afgerond. De betrokken studenten waarderen flexibilisering, maar ervaren nog wel aanloopproblemen en onduidelijkheden (ResearchNed, 2019).

Eén instelling (Saxion Next) neemt met zijn lerarenopleiding behalve aan het experiment leeruitkomsten ook deel aan het experiment 'accreditatie onvolledige opleidingen' van de pilots flexibilisering. Deze pilot staat toe dat voor specifieke doelgroepen een deel van een opleiding geboden wordt.

In ieder geval één universitaire lerarenopleiding (van de Universiteit Utrecht) doet vanaf studiejaar 2019-2020 mee met het experiment 'flexstuderen' van de pilots flexibilisering. In dit experiment krijgen studenten de mogelijkheid om in hun eigen tempo te studeren, doordat zij per studiepunt kunnen betalen. Zo kunnen zij de (eenjarige) opleiding makkelijker combineren met een baan in het onderwijs.

Tot slot loopt bij universiteiten het experiment 'educatieve module' van de pilots flexibilisering. De educatieve module is gelijk aan de educatieve minor, maar wordt na een bacheloropleiding aangeboden. De educatieve module/minor heeft een omvang van minimaal dertig European Credit Transfer System (ECTS). Bij afronding krijgt de student een beperkte tweedegraads bevoegdheid, namelijk voor de theoretische leerweg vmbo en de eerste drie leerjaren van havo en vwo.

Zij-instroom neemt weer toe

ZiB is een betaald leerwerktraject voor mensen die al hoger onderwijs gevolgd hebben en zich willen omscholen tot leraar. Dit traject levert wel een bevoegdheid

op, maar geen bachelor- of mastergraad. Als het traject op hbo- of op wo-niveau is afgesloten, mag de leraar wel de titel baccalaureus respectievelijk doctorandus voeren (7a.5, WHW). De laatste paar jaar neemt de zij-instroom weer toe, vooral in het primair onderwijs (zie paragraaf 2.2 voor de aantallen).

Voordat een zij-instromer start met het traject, is een geschiktheidsonderzoek nodig bij een door de overheid erkend assessmentcentrum, dat is verbonden aan een instelling voor hoger onderwijs. Bij dat geschiktheidsonderzoek zijn opleidings- en veldassessoren betrokken. Is de zij-instromer geschikt? Dan komt hij of zij als werknemer in dienst bij een school en staat vanaf het begin van het traject als leraar voor de klas. Voor het hele leerwerktraject verstrekt OCW subsidie aan de school. De scholen besteden deze subsidie aan het geschiktheidsonderzoek en aan scholing/begeleiding binnen school. Daarnaast betalen ze hiervan de lerarenopleiding die het scholingstraject verzorgt en een afsluitend bekwaamheidsonderzoek uitvoert⁸. Sinds 2017 kunnen ook leraren die al een bevoegdheid hebben een zij-instroomtraject volgen.

De assessmentcentra voor zij-instromers voortgezet onderwijs en mbo werken volgens een door het veld zelf opgesteld raamwerk dat de kwaliteitsborging regelt. Het Raamwerk voor de tweedegraads zij-instroom wordt op dit moment herzien door het Landelijk Expertise Netwerk Assessment (LENA) in opdracht van ADEF⁹. Voor het primair onderwijs wordt op dit moment tevens een raamwerk opgesteld door de pabo's.

Van Opleiden in de School naar Samen Opleiden

Bij Opleiden in de School (Oids) werken lerarenopleidingen en scholen samen aan de opleiding van aankomende leraren. In de huidige opzet van Oids zijn de betrokken scholen door de NVAO gecertificeerd als opleidingsschool¹⁰. Daarmee is geborgd dat leraren in opleiding begeleid worden door geschoolde schoolbegeleiders. OidS wordt gesubsidieerd door het ministerie van OCW. Alle betrokken partijen in het onderwijsveld denken op dit moment na over de doorontwikkeling van OidS. Het zal dan Samen Opleiden worden genoemd. Samen Opleiden betreft in regionale samenwerkingsverbanden alle scholen in Nederland. De focus van de samenwerking ligt, behalve op het opleiden van studenten, ook op de verdere opleiding van startende en zittende leraren. Ook wordt nagedacht over een ander kwaliteitsborgingsysteem en een andere bekostigingsstructuur. Meer scholen krijgen hierdoor een rol bij het opleiden van leraren. Daarmee kunnen ze tegelijkertijd aan hun eigen HR-ambities werken. Er wordt hiermee ook een basis gelegd voor doorlopende leerlijnen: van leraar in opleiding naar startende leraar en ervaren leraar.

Tien voor de Leraar

De pabo's en lerarenopleidingen van de hogescholen werken sinds tien jaar samen aan een gemeenschappelijke kwaliteitsborging van het kennisniveau van (aankomende) leraren. Aanleiding was een maatschappelijke discussie over het niveau van de leraren en de opleidingen. Onder regie van Tien voor de Leraar¹¹ ontwikkelden alle pabo's en lerarenopleidingen van hogescholen een systeem van kennisborging. Dit systeem bestaat uit drie landelijke instrumenten: kennisbases, kennistoetsen en peer-review.

⁸ De wetgeving rondom Zij-instroom in het Beroep, staat in artikel 7a.1 t/m 7a.5 WHW, artikel 176a t/m j WPO, artikel 118j t/m s WVO, artikel 4.2.1 t/m 4.2.5 WEB, artikel 162a t/m 162 m WEC, en het *Besluit zij-instroom leraren primair en voortgezet onderwijs*.

⁹ De beoogde realisatiedatum is 1 sept 2019

¹⁰ Zie de Regeling tegemoetkoming kosten opleidingsscholen

¹¹ <https://www.10voordeleraar.nl/>

Pabo-studenten vervroegd voor de klas

In een brief aan de Tweede Kamer kondigde de minister aan dat pabostudenten met een al afgeronde wo- of hbo-opleiding als leraar in het primair onderwijs benoemd/aangesteld kunnen worden, mits hij of zij een aantal mijlpalen in de opleiding heeft gehaald. Deze mijlpalen zijn in overleg met schoolbesturen en lerarenopleidingen opgesteld. De student komt in dienst bij een schoolbestuur en er wordt een tripartiete scholings- en begeleidingsovereenkomst afgesloten tussen de student, het schoolbestuur waar de student in dienst komt en de lerarenopleiding. De student wordt voor maximaal twee jaar als leraar aangesteld en moet in die tijd de pabo afronden (OCW, 2018a).

Geïntegreerde master bij ulo's

De universitaire lerarenopleidingen zijn bezig met het inrichten van een tweejarige geïntegreerde master, gericht op studenten die een wo-bachelor hebben afgesloten. Hierin wordt de vakmaster (bijvoorbeeld wiskunde) gecombineerd met de opleiding voor een eerstegraadsbevoegdheid.

Herziening toelatingseisen ulo's

Universiteiten werken al enkele jaren samen in de programma's Beta4all en Mastermath, die als doel hebben de universitaire beta-lerarenopleidingen toegankelijk te maken voor studenten met een brede bachelor als vooropleiding. Beta4all en Mastermath zijn efficiëntieprogramma's waarmee leraren in opleiding vakinhoudelijke deficiënties weg kunnen werken. Het aanbod van Beta4all en Mastermath is toegespitst op het schoolvak. De programma's kunnen ook benut worden voor na- en bijscholing. De universitaire lerarenopleidingen zijn van plan ook soortgelijke trajecten binnen het alfa- en gammadomein te ontwikkelen of te continueren. Een deel van de Beta4all-modules wordt blended aangeboden.

Voor de toelating tot de reguliere universitaire lerarenopleidingen hanteren opleidingen instroomeisen: 120 ECTS behaald in het schoolvak plus een universitaire master. Doordat tegenwoordig meer studenten kiezen voor bredere bacheloropleidingen in plaats van opleidingen waarin één schoolvak centraal staat, krijgen lerarenopleidingen te maken met een andere instroom aan studenten. Het toelatingsbeleid wordt daarom op dit moment herzien. Ulo's hebben met elkaar afgesproken dezelfde toelatingcriteria en -procedure te gebruiken. Daarnaast gaan ulo's gestandaardiseerde assessments hanteren voor kandidaten die niet direct toelaatbaar zijn (Actieplan Academische Leraren 2019-2020, VSNU-ICL).

Ontwikkelingen ten aanzien van het bevoegdheidstelsel

Het ministerie van OCW kondigde aan onderzoek te doen naar een betere inrichting van het bevoegdheidstelsel in het voortgezet onderwijs (OCW, 2019). De Onderwijsraad wees er in 2018 op dat het bevoegdheidstelsel en de kwalificatiestructuur moeten worden aangepast vanwege de ontwikkelingen in het voortgezet onderwijs en het beroepsonderwijs en vanwege de mobilisering en flexibilisering van de arbeidsmarkt voor leraren. De Onderwijsraad beveelt aan dat iedere student aan de lerarenopleiding generieke vak –en sectoroverstijgende kennis en vaardigheden op doet en dat de student zich tijdens de opleiding specialiseert in een bepaald vak en/of onderwijssector. Daarnaast adviseert de Onderwijsraad scholen hun visie op professionalisering en loopbaanontwikkeling aan te laten sluiten op de voorgestelde opleidingsstructuur. Dit optimaliseert de doorgroeimogelijkheden.

2.2 Welke studenten schrijven zich in voor deeltijd en zij-instroom?

In deze paragraaf presenteren we het aantal deeltijdstudenten, hun vooropleiding, het aandeel van deeltijdstudenten op het totaal van inschrijvers aan de

lerarenopleidingen en het aantal zij-instromers. Vervolgens geven we op basis van de vragenlijst onder deeltijdstudenten het percentage deeltijdstudenten dat al een lesbevoegdheid heeft en het percentage dat aan de start en tijdens de opleiding in het onderwijs werkt. Tot slot beschrijven we de keuzeoverwegingen van deeltijdstudenten bij het kiezen van een deeltijdopleiding.

Veel studenten schrijven zich in bij deeltijdopleiding

Van alle studenten die zich bij een (bekostigde) lerarenopleiding inschrijven, schrijft een aanzienlijk deel zich in bij de deeltijdopleiding. In 2018 schreven 18.529 studenten zich in bij een lerarenopleiding, waarvan 5.286 studenten bij de deeltijdopleiding^{1 2}. Bij de tweedegraads lerarenopleiding volgt een derde van de studenten een deeltijdopleiding. Bij de pabo is dat in 2018 bijna een kwart van de studenten. Bij de hbo-master eerstegraads is het grootste deel deeltijdstudent. Het aandeel deeltijdstudenten ligt bij de ulo's en de hbo-lerarenopleidingen kunst en lichamelijke opvoeding lager.

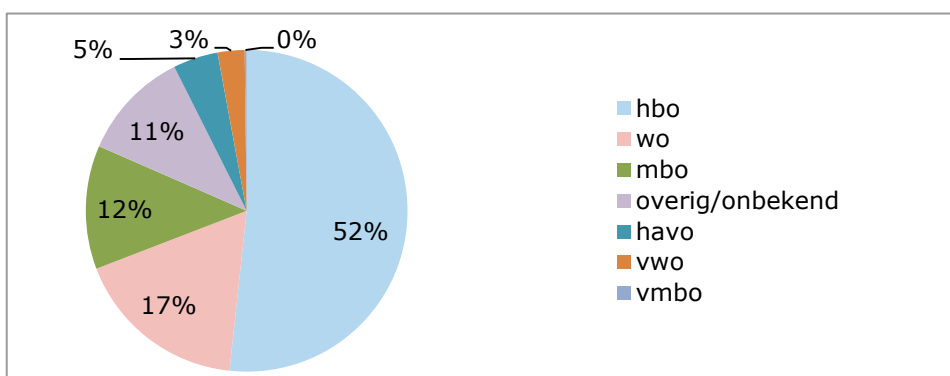
Aantal zij-instromers neemt toe

De laatste jaren neemt het aantal zij-instromers toe: van 251 in 2016 tot 918 in 2018. Het gaat hier om het totaal aantal zij-instromers in de sectoren primair onderwijs, voortgezet onderwijs en mbo. In 2018 waren er 355 zij-instromers in het primair onderwijs, 136 in het voortgezet onderwijs (waaronder 18 deelnemers aan het traject trainees in het onderwijs) en 427 in het mbo^{1 3}. Toch is dit aantal beperkt ten opzichte van het totaal aantal studenten dat zich inschrijft voor een lerarenopleiding in deeltijd^{1 4}.

Veel deeltijdstudenten hebben al een opleiding hoger onderwijs

69 procent van de deeltijdstudenten van de bekostigde opleidingen rondde al een opleiding in het hoger onderwijs af^{1 5}. 12 procent heeft een vooropleiding op mbo-niveau (zie figuur 2.2.a).

Figuur 2.2.a Verdeling naar vooropleiding van totale populatie deeltijdstudenten lerarenopleidingen bekostigd onderwijs, studiejaar 2017-2018. N = 4831

Bron: 1cijferHO DUO, bewerkingen Inspectie van het Onderwijs, 2018

71 procent van de deeltijdstudenten van de bekostigde pabo's heeft een vooropleiding in het hoger onderwijs. 24 procent van deze deeltijdstudenten heeft een wo-vooropleiding. Bij de tweedegraads deeltijdopleidingen heeft 60 procent een vooropleiding in het hoger onderwijs. (zie figuur 2.2b).

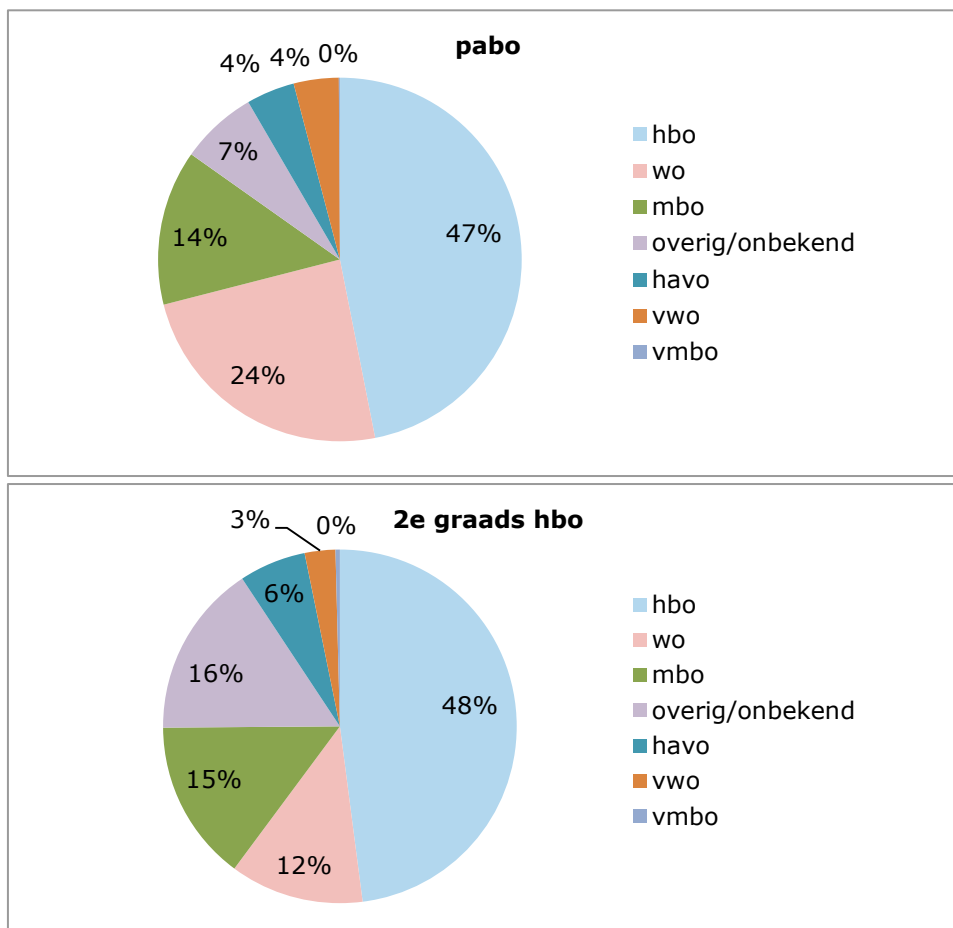
^{1 2} Deeltijd en duaal zijn hier samengenomen.

^{1 3} In het mbo is de PDG de geëigende route om vakleerkrachten op te leiden. PDG is een vorm van zij-instroom.

^{1 4} Het LOBO, het Landelijke Overleg van Lerarenopleidingen Basisonderwijs, meldt dat in 2019 het aantal zij-instromers nog verder toeneemt.

^{1 5} Van de niet-bekostigde opleidingen zijn geen gegevens over de vooropleiding van de studenten beschikbaar.

Figuur 2.2.b Verdeling naar vooropleiding van totale populatie deeltijdstudenten pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen bekostigd onderwijs studiejaar 2017-2018. Pabo N = 1359, 2egraads N = 2556.

Bron: 1cijferHO DUO, bewerkingen Inspectie van het Onderwijs, 2018

De studenten die in het studiejaar 2017-2018 begonnen aan een deeltijd lerarenopleiding zijn gemiddeld 34 jaar oud¹⁶.

Veel deeltijdstudenten zijn al werkzaam in het onderwijs

Om een beter beeld te krijgen van de achtergrond van de respondenten, is in de vragenlijst gevraagd naar hun situatie voorafgaand aan de opleiding.

Tabel 2.2.c Situatie van de respondenten voorafgaand aan, dus aan de start van de opleiding, in aantallen en percentages (n= 1132)

	n	%
Ik was al bevoegd en als leraar werkzaam in het onderwijs	265	23,4%
Ik was al bevoegd maar niet (meer) als leraar werkzaam in het onderwijs	31	2,7%
Ik was (tijdelijk) onbevoegd als leraar werkzaam in het onderwijs	106	9,4%
Ik was werkzaam in het onderwijs, maar niet als leraar	96	8,5%
Ik was werkzaam buiten het onderwijs	476	42,0%
Ik had geen betaalde baan	119	10,5%
Anders, namelijk ...	39	3,4%
Totaal	1132	100,0%

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

¹⁶ Zie tabel 0.i in bijlage 1.

26 procent van de ondervraagde deeltijdstudenten heeft al een bevoegdheid bij aanvang van de opleiding. 33 procent is al als leraar werkzaam in het onderwijs. Daarnaast is 9 procent werkzaam in het onderwijs, maar niet als leraar. Uit de groepsgesprekken met de studenten bleek dat een aantal van hen de opleiding volgt op verzoek van hun werkgever in het onderwijs.

De deeltijdstudenten is ook gevraagd wat de situatie was op het moment dat ze de vragenlijst invulden (14 maanden na de start van de opleiding). 51 procent van de respondenten werkte toen in de onderwijssector waarvoor de opleiding wordt gevolgd. 7 procent werkte al wel in het onderwijs maar in een andere onderwijssector. Een deel van de deeltijdstudenten gaat dus tijdens de eerste 14 maanden van de studie aan het werk op een school.

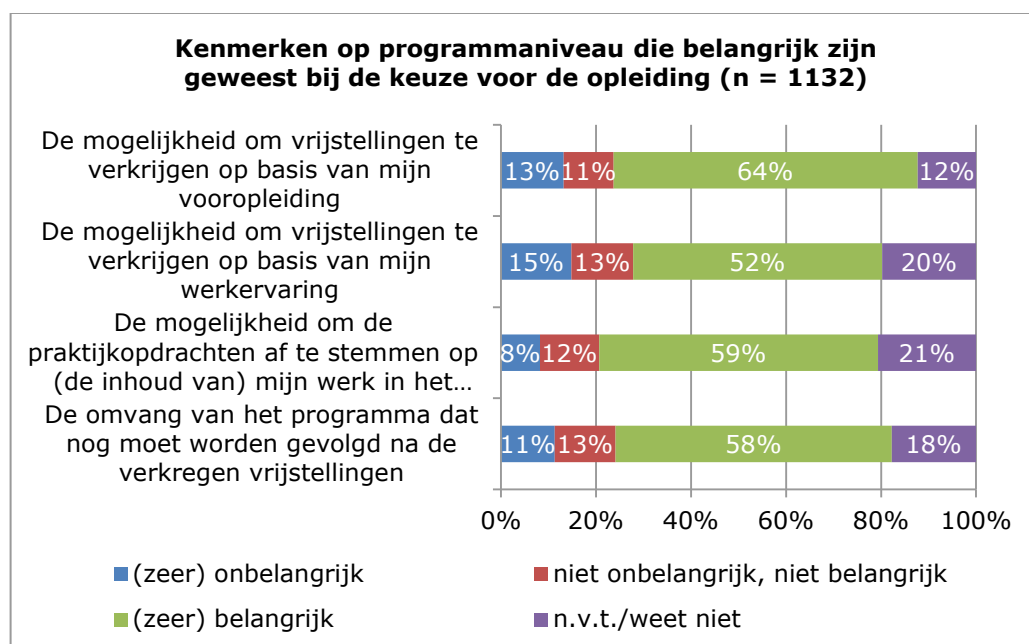
De keuzeoverwegingen van deeltijdstudenten

Bij de keuze voor de opleidingen speelden voor de studenten een aantal aspecten een rol.

Mogelijkheden tot maatwerk op programmaniveau belangrijk voor keuze

Bij 64 procent van de studenten speelde de mogelijkheid om vrijstellingen te verkrijgen vanwege de vooropleiding een rol in de keuze voor een lerarenopleiding. Voor 52 procent was de mogelijkheid om vrijstellingen te krijgen op basis van werkervaring belangrijk. 59 procent gaf aan dat de mogelijkheid om praktijkopdrachten af te stemmen op werk in het onderwijs meewoog in de keuze. 58 procent vond de omvang van het programma van belang.

Figuur 2.2.d Oordelen van de studenten welke kenmerken op programmaniveau belangrijk waren bij de keuze voor de lerarenopleiding, in percentages.

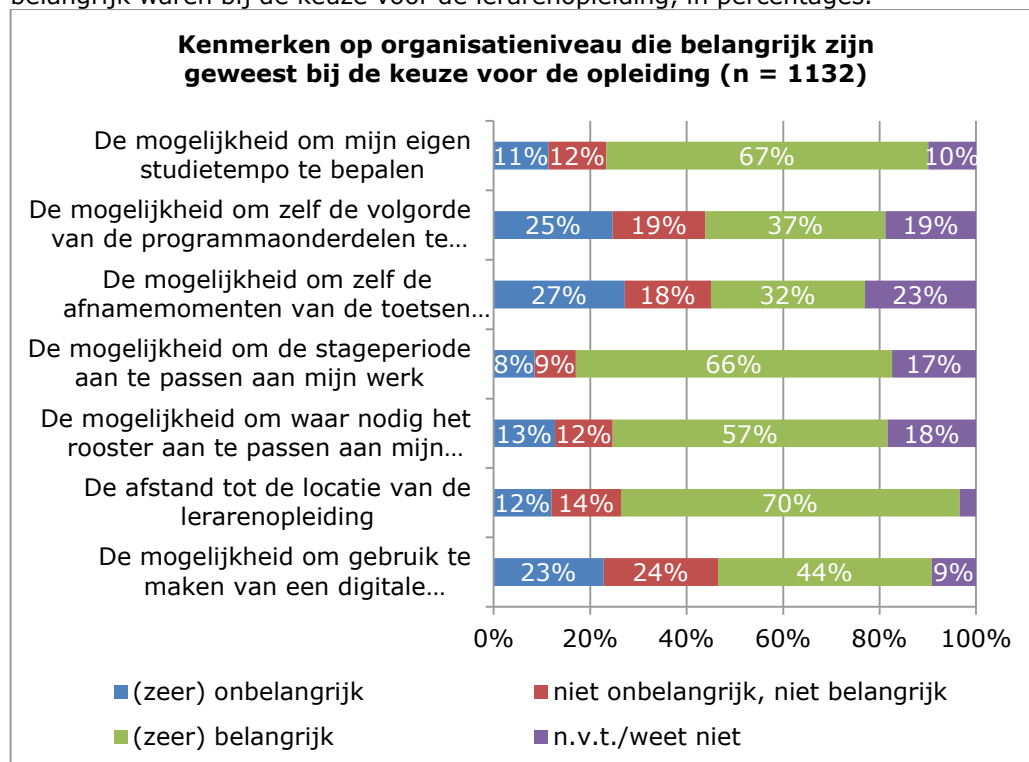
Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Mogelijkheden tot maatwerk op organisatieniveau zijn ook een belangrijk De afstand tot de locatie van de lerarenopleiding is de belangrijkste keuzeoverweging op organisatieniveau. 70 procent van de deeltijdstudenten geeft dit aan (zie Figuur 2.2.e).

Twee derde van de studenten geeft aan dat de mogelijkheid om hun eigen studietempo te kunnen bepalen (zeer) belangrijk was in hun keuze voor een opleiding. Daarnaast zegt een ruime meerderheid van de deeltijdstudenten, 57 procent, dat zij het (zeer) belangrijk vinden de mogelijkheid te hebben om waar nodig het rooster aan te passen aan hun werk- en/of privésituatie. 37 procent noemt als belangrijke factor van het zelf kunnen bepalen van de volgorde van programmaonderdelen. Een derde van de studenten liet de mogelijkheid om zelf de afnamemomenten van de toetsen aan te kunnen passen aan hun werk als belangrijk meewegen in hun keuze.

Twee derde van de studenten geeft aan dat zij de mogelijkheid om de stageperiode op hun werk aan te passen (zeer) belangrijk vonden in de keuze voor een opleiding. Bijna de helft van de studenten vindt de mogelijkheid om gebruik te maken van een digitale onderwijsomgeving (zeer) belangrijk bij het maken van hun keuze. Een kwart vindt dit onbelangrijk.

Figuur 2.2.e Oordelen van de studenten welke kenmerken op organisatieniveau belangrijk waren bij de keuze voor de lerarenopleiding, in percentages.

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Studenten van opleidingen die meedoen aan het experiment leeruitkomsten vinden de mogelijkheden om zelf het studietempo, de volgorde van de programmaonderdelen en de afnamemomenten te bepalen belangrijker dan de studenten die niet op dergelijke opleidingen zitten. Op de andere elementen antwoordden de twee groepen niet verschillend.

2.3 Conclusie

Veel ontwikkelingen en initiatieven

Rondom de lerarenopleidingen zijn veel ontwikkelingen en initiatieven gericht op het verbeteren van de kwaliteit van de leraar en de lerarenopleidingen. Voor een deel gaat dat om beleidsmatige ontwikkelingen. Voor een ander deel gaat het om initiatieven die door de opleidingen zelf worden opgestart.

Deeltijdopleidingen dragen substantieel bij aan opleiden nieuwe leraren

Van alle studenten die zich bij een (bekostigde) lerarenopleiding inschrijven, schrijft een aanzienlijk deel zich in bij de deeltijdopleiding. Hoewel het aantal zij-instromers groeit is het aandeel zij-instromers ten opzichte van het geheel beperkt.

Deeltijders hebben een diverse achtergrond

Uit het onderzoek blijkt dat de groep deeltijdstudenten divers is. Veel deeltijdstudenten, 70 procent, hebben al een vooropleiding in het hoger onderwijs afgerond. Daarnaast hebben ze verschillende werkachtergronden. 26 procent van de studenten heeft al een lesbevoegdheid. Aan de start van de opleiding werkt al meer dan 40 procent van de studenten in het onderwijs.

Deeltijdstudenten hebben behoefte aan maatwerk

In de keuze voor een opleiding spelen de mogelijkheid tot het verkrijgen van vrijstellingen en de mogelijkheden de inhoud van de opleiding en praktijkopdrachten te integreren een belangrijke rol voor de deeltijdstudenten.

De mogelijkheid tot aanpassingen in de organisatie speelt ook een belangrijke rol in de keuze van deeltijdstudenten voor een opleiding. De belangrijkste keuzeoverweging is de locatie. Daarnaast vinden zij het onder andere belangrijk dat ze hun eigen studietempo kunnen bepalen of dat ze waar nodig het rooster aan kunnen passen aan hun werk- en/of privésituatie. Ook vinden ze het belangrijk dat de stageperiode kan worden aangepast op hun werk- en/of privésituatie.

3. Maatwerk op systeemniveau

In dit hoofdstuk wordt maatwerk op systeemniveau behandeld, oftewel de verschillende routes naar het leraarschap. In paragraaf 3.1 beschrijven we de bestaande routes. De paragrafen 3.2 tot en met 3.4 zijn gebaseerd op de interviews met respondenten van de lerarenopleidingen. We beschrijven welke routes en varianten de opleidingen verzorgen, de onderlinge informatie-uitwisseling en hoe de opleidingen de kwaliteit van de verschillende routes borgen.

Om inzicht te krijgen in de voorlichting over lerarenopleidingen, kregen deeltijdstudenten vragen voorgelegd over de informatievoorziening. Dit wordt beschreven in paragraaf 3.5. In paragraaf 3.6 wordt beschreven wat schoolleiders en –bestuurders vinden van maatwerk op systeemniveau. Het hoofdstuk sluit af met conclusies over maatwerk op systeemniveau.

3.1 Bestaande routes naar het leraarschap

In 2017 beschreef het Centraal Planbureau (CPB) in opdracht van OCW de verschillende routes naar het leraarschap. De beschrijving gaat over zowel voltijd, deeltijd als duale trajecten. In onderstaande tabellen wordt een overzicht gegeven van de door het CPB beschreven routes naar het leraarschap. Voor iedere bevoegdheid is de route, de nominale duur en de geschikte doelgroep beschreven.

Routes naar leraarschap in het primair onderwijs

Routes	Doelgroep
<i>Hbo-bacheloropleiding tot leraar basisonderwijs (pabo)</i> Nominale duur: 4 jaar	Havisten, mbo'ers en vwo'ers. Met ingang van studiejaar 2015-2016 zijn er aanvullende eisen voor studenten met een havo- of mbo-4 vooropleiding. Studenten moeten door een havo-eindexamencijfer of toelatingstoets aantonen voldoende kennis te hebben op het gebied van aardrijkskunde, geschiedenis en natuur en techniek (OCW 2014).
<i>ZiB voor primair onderwijs</i> In combinatie met een aanstelling bij een school. Nominale duur: tot 2 jaar (kan eenmalig verlengd worden met 2 jaar)	Kandidaten met een afgeronde hbo- of wo-opleiding en relevante werkervaring die een geschiktheidsverklaring hebben verkregen na een geschiktheidsonderzoek.

<p><i>Academische lerarenopleiding primair onderwijs</i></p> <p>De academische lerarenopleiding primair onderwijs (ALPO) wordt op twee manieren ingevuld: in de meeste gevallen wordt de pabo gecombineerd met de wo bachelor pedagogiek en in Utrecht met de wo bachelor onderwijskunde. Nominale duur: 4 jaar</p>	Vwo'ers of studenten met een hbo-propedeuse.
<p><i>Wetenschappelijke pabo aan de Radbouduniversiteit^{1 7}</i></p> <p>Nominale duur: 3 jaar</p>	Vwo'ers.

Routes naar een tweedegraads bevoegdheid

Routes	Doelgroep
<p><i>Hbo-bachelor lerarenopleiding</i></p> <p>Nominale duur: 4 jaar</p>	Havisten, vwo'ers, en mbo'ers of studenten met een hbo- of wo-vooropleiding die niet of onvoldoende aansluit bij het schoolvak.
<p><i>Kopopleiding hbo</i></p> <p>Nominale duur: 1 jaar</p>	Studenten met een hbo of wo bachelor die aansluit bij schoolvak of pabo-diploma volgens wettelijke verwantschapstabel.
<p><i>ZiB voor voortgezet onderwijs</i></p> <p>In combinatie met een aanstelling bij een school. Nominale duur: tot 2 jaar (kan eenmalig verlengd worden met 2 jaar)</p>	Kandidaten met een afgeronde hbo- of wo-opleiding en relevante werkervaring die een geschiktheidsverklaring hebben verkregen na een geschiktheidsonderzoek.

Routes naar een beperkte tweedegraads bevoegdheid

Routes	Doelgroep
<p><i>Educatieve minor</i></p> <p>Als onderdeel van een wo bachelor Leidt op tot een bevoegdheid voor vmbo-tl en voor onderbouw havo/vwo Nominale duur: half jaar</p>	Studenten die een wo-bachelor volgen die aansluit bij een schoolvak.

^{1 7} Deze route stond niet in het CPB-rapport vermeld, omdat deze route nadien is gestart: in september 2018.

<p><i>Educatieve module</i>^{1 8}</p> <p>Wordt gevolgd na afronding van een wo bachelor. Leidt op tot een bevoegdheid voor vmbo-tl en voor onderbouw havo/vwo .</p> <p>Nominale duur: half jaar</p>	<p>Studenten die een wo-bachelor afgerond hebben, die aansluit bij een schoolvak volgens wettelijk vastgelegde verwantschapstabel.</p>
<p><i>ZiB voor beroepsonderwijs</i></p> <p>In combinatie met een aanstelling bij een school Leidt op voor lesgeven in het mbo.</p> <p>Nominale duur: tot 2 jaar (kan eenmalig verlengd worden met 2 jaar)</p>	<p>Kandidaten met een mbo-diploma , minimaal 3 jaar praktijkervaring, hbo-denkniveau, relevante werkervaring en een geschiktheidsverklaring.</p>

Routes naar een eerstegraads bevoegdheid

Routes	Doelgroep
<p><i>Hbo-master</i></p> <p>Nominale duur: 3 jaar deeltijd (90 ECTS)</p>	<p>Studenten met een hbo-bachelordiploma van een tweedegraads lerarenopleiding.</p>
<p><i>Universitaire lerarenopleiding (ulo)</i></p> <p>Nominale duur: 1 jaar</p>	<p>Studenten met een wo-masterdiploma dat aansluit bij het schoolvak.</p>
<p><i>Geïntegreerde educatieve master</i></p> <p>Nominale duur: 2 jaar</p>	<p>Studenten met een wo-bachelordiploma dat aansluit bij het schoolvak.</p>
<p><i>ZiB voor voortgezet onderwijs</i></p> <p>In combinatie met een aanstelling bij een school.</p> <p>Nominale duur: tot 2 jaar (kan eenmalig verlengd worden met 2 jaar)</p>	<p>Kandidaten met een afgeronde opleiding in het hoger onderwijs en relevante werkervaring, die een geschiktheidsverklaring hebben verkregen na een geschiktheidsonderzoek.</p>
<p><i>Trainees in het onderwijs (TiO)</i>^{1 9}</p> <p>Trainees in het Onderwijs is een variant op ZiB. Het omvat een universitaire lerarenopleiding, een verdiepings- en een verbredingsprogramma.</p> <p>Nominale duur: 2 jaar De kandidaat is in dienst van een school.</p>	<p>Academici met enkele jaren werkervaring.</p>

^{1 8} Deze route stond niet in het CPB-rapport. Deze route is inhoudelijk dezelfde als de educatieve minor.

^{1 9} In het CPB rapport werden de varianten Eerst de Klas (EdK) en Onderwijstraineeship (OTS) genoemd. Deze varianten werden tot september 2018 aangeboden. Trainees in het Onderwijs is hiervoor in de plaats gekomen.

Routes naar een ongegradeerde bevoegdheid

Routes	Doelgroep
<i>Hbo bacheloropleidingen lichamelijke opvoeding en kunstvakken</i> Nominale duur: 4 jaar	Havisten, vwo'ers, en mbo'ers.

Studenten uit verschillende doelgroepen komen in passende routes terecht door voorlichting, inschrijvings- en vooropleidingseisen. Bij ZiB komt dit door een geschiktheidsonderzoek. Bij sommige routes, zoals bij de wo educatieve module en de hbo-kopopleiding worden bij de toelating wettelijk vastgelegde verwantschapstabellen gehanteerd. Daarin staat welke bacheloropleiding de student moet hebben gevolgd om na het afronden van de educatieve minor of kopopleiding leraar te kunnen worden.

3.2 Aanbod door lerarenopleidingen: verschillende routes voor verschillende doelgroepen

Lerarenopleidingen verzorgen behalve de in 3.1 genoemde routes ook verschillende varianten daarop. Ook zijn er specifieke routes voor zeer specifieke doelgroepen. In deze paragraaf presenteren we de varianten en routes die tijdens de gestructureerde interviews door de opleidingen zijn genoemd. Voor iedere route wordt een korte omschrijving gegeven, de beoogde doelgroep en indien relevant ook de nominale duur van de route. We schetsen hier routes voor voltijd- en deeltijdstudenten, zodat de lezer overzicht krijgt van alle routes. In onderstaande tabellen staan de routes gericht op voltijdstudenten in blauw afgedrukt. In dit onderzoek richten we ons verder op de deeltijdopleidingen en -studenten.

Routes en varianten van de pabo's

Naast de in paragraaf 3.1 genoemde routes verzorgen pabo's de volgende varianten en initiatieven om maatwerk te bieden ^{2 0}:

Route	Doelgroep
<i>Verkorte deeltijdopleiding</i> De duur hiervan varieert van 2 tot 3 jaar. Dit is afhankelijk van vrijstellingen die studenten kunnen krijgen.	Studenten met vooropleiding in het hoger onderwijs ^{2 1} .
<i>Een aantal deeltijdpabo's van hogescholen participeert in het experiment leeruitkomsten</i> Hierbinnen kunnen deeltijdstudenten de opleiding verkorten door het aantonen van leeruitkomsten door leerwegaafhankelijke toetsen te doen of portfolio's aan te leggen. Ook assessments worden hiervoor ingezet.	Deeltijdstudenten.

^{2 0} In dit rapport worden de routes opgesomd die door de opleidingen tijdens de interviews zijn genoemd.

^{2 1} In het hbo kan een versnelde bacheloropleiding worden geboden van 180 EC aan studenten met een vwo-diploma of een diploma dat door het instellingsbestuur als gelijkwaardig wordt aangemerkt (WHW artikel 7.9a, eerste lid^{2 1}).

<i>InHolland heeft een digitale opleiding, met name gericht op mensen die in het buitenland wonen</i>	Studenten in het buitenland.
Deze studenten doen een groot deel van de opleiding online. De tentamens vinden plaats in Nederland.	
<i>De Marnix-pabo heeft de pilot de gulden middenweg</i>	Deeltijdstudenten.
Studenten starten met de deeltijdopleiding en vanaf het tweede jaar zijn ze werkzaam als lerarenondersteuner.	
<i>Driejarige (voltijd)opleiding voor vwo'ers</i>	Vwo'ers.
<i>De pabo van Saxion kent binnen de voltijdvariant een semi-duaal traject vanaf het derde jaar.</i>	Studenten die hebben laten zien al zelfstandig een klas te kunnen draaien.

Routes en varianten bij tweedegraads lerarenopleidingen

Naast de in paragraaf 3.1 genoemde routes bieden hbo-lerarenopleidingen de volgende varianten en initiatieven om maatwerk te bieden:

Route	Doelgroep
<i>Verkorte deeltijdopleiding</i>	Voor studenten die al een vooropleiding in het hoger onderwijs hebben.
De duur hiervan varieert van 2 tot 3 jaar, afhankelijk van de vrijstellingen die de studenten kunnen krijgen.	
<i>Een aantal deeltijd lerarenopleidingen van de hogescholen participeert in het experiment leeruitkomsten</i>	Deeltijdstudenten.
<i>Een niet-bekostigde lerarenopleiding (Saxion Next) participeert in de flexibiliseringspilot accreditatie onvolledige opleidingen</i>	Studenten die de vakinhoud al beheersen of al een onderwijsbevoegdheid hebben.
Deze pilot staat toe dat voor specifieke doelgroepen een deel van een opleiding verzorgd wordt. Er is een meesterschapstraject en een vakmanschapstraject. Het meesterschapstraject is voor studenten die de vakinhoud al beheersen vanwege hun vooropleiding (een vakinhoudelijke bachelor of master). Het vakmanschapstraject is voor studenten die al een onderwijsbevoegdheid hebben (pabo, 2e of 1e graads).	
<i>Driejarige (voltijd)opleiding voor vwo'ers</i>	Vwo'ers.

Combinatieroutes van pabo en tweedegraads lerarenopleidingen

Pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen bieden gezamenlijk de volgende trajecten aan, gericht op voltijdstudenten.

Route	Doelgroep
<i>De Hogeschool van Arnhem en Nijmegen (Han) biedt de Academie voor Lichamelijke Opvoeding (ALO) + pabo in vijf jaar. De afgestudeerde ontvangt een bachelor lichamelijke opvoeding en een pabo-diploma.</i>	Mbo'ers, havisten, vwo'ers.
<i>Fontys biedt de mogelijkheid tot bi-diplomering voor studenten van de pabo en tweedegraads lerarenopleidingen</i> De studenten volgen de tweede gekozen opleiding in deeltijd. Het traject duurt gemiddeld vijf jaar. Hogeschool Rotterdam (HR) verkent ook de mogelijkheid om een combinatie van een tweedegraads en een pabo in vijf jaar aan te kunnen bieden.	Mbo'ers, havisten, vwo'ers.
<i>Windesheim biedt een lerarenopleiding gericht op onderwijs voor tien- tot veertienjarigen, Teachers College.</i> De student kiest in een latere fase in de opleiding kiest voor een lesbevoegdheid voor het primair onderwijs of een tweedegraads lesbevoegdheid. In de opleiding verwerft de student eerst een pedagogisch-didactische basis. Daarna verdiept de student zich in een vak.	Studenten die nog niet weten of ze in het primair onderwijs of voortgezet onderwijs les willen geven.

Routes en varianten universiteiten

Universiteiten bieden de volgende trajecten om maatwerk te bieden:

Route	Doelgroep
<i>Teach for Amsterdam</i> Dit is een traject voor hybride docenten ICT van Universiteit van Amsterdam (UvA), de Vrije Universiteit Amsterdam (VU) en de Hogeschool van Amsterdam (HvA).	IT'ers met een afgeronde IT-opleiding op hbo- of wo-niveau.
<i>Aan de Slag voor de Klas</i> Universiteiten bieden in samenwerking met het bedrijfsleven, zoals banken en verzekeraars, zij-instroomtrajecten gericht op werkenden.	Mensen met meer dan tien jaar ervaring in het bedrijfsleven of de publieke sector met een vooropleiding in een aan het betreffende schoolvak verwant master- of doctoraal diploma.

Routes voor een aanvullende bevoegdheid

Route	Doelgroep
<p><i>HR, Fontys, HvA en Windesheim hebben in onderlinge samenwerking en in afstemming met OCW trajecten ontwikkeld, waarmee techniekleraren via een maatwerktraject ook het nieuwe profiel bouwen, wonen en interieur kunnen behalen</i></p> <p>Het traject is ongeveer 30 ECTS en het gaat om contractonderwijs. Er is vraag naar dit traject vanuit de markt en vanuit OCW. Het ministerie geeft hiervoor ook subsidies. De ontwikkelde kennisbasis komt overeen met die van de lerarenopleidingen.</p>	Leraren techniek die een aanvullende bevoegdheid voor een aanliggend vakgebied willen behalen.
<p><i>Idem: een traject voor het profiel Produceren, Installeren en Elektra (PIE)</i></p> <p>Verschil is dat de omvang hiervan kan afwijken. Een docent installatietechniek moet bijvoorbeeld twee routes volgen (produceren en elektra). Dit is een traject van 60 ECTS.</p>	Leraren techniek die een aanvullende bevoegdheid voor een aanliggend vakgebied willen behalen.
<p><i>Er is een aanvraag tweedegraads Lerarenopleiding Dienstverlening en Producten (DNP) ingediend. Voltijd en deeltijd.</i></p> <p>Voor deeltijd is het vermoeden dat veel trajecten op maat zullen ontstaan voor mensen met een eerder behaalde bevoegdheid. Door vernieuwing van het vmbo is deze vraag en arbeidsmarktbehoefte ontstaan. De traditioneel groene scholen veranderen: groen en grijs onderwijs vermengt. DNP wordt erg belangrijk, ook op groene scholen.</p>	Een nieuw profiel, in de meeste gevallen voor leraren die al een bevoegdheid hebben.
<p><i>Het Interfacultair centrum voor lerarenopleiding, onderwijsontwikkeling en nascholing van de Universiteit Leiden (ICLON) biedt een opscholingstraject van 16 ECTS waarmee eerstegraads leraren een aanvullende eerstegraads bevoegdheid kunnen halen</i></p>	Leraren die al een (wo-) master en een ulo hebben afgerond.
<p><i>Het ICLON van de UL biedt met subsidie van VOION een opscholingstraject voor tweedegraads bevoegden naar een eerstegraads bevoegdheid</i></p> <p>Het gaat hier om tweedegraders die onbevoegd lesgeven in de bovenbouw. Zij worden geselecteerd door een assessment en een aanbevelingsbrief van het schoolbestuur.</p>	Leraren met een tweedegraads bevoegdheid die onbevoegd lesgeven in de bovenbouw.

<p><i>De bekostigde tweedegraads opleidingen bieden in samenwerking met het werkveld het opscholingstraject Groepsleerkracht onderbouw vmbo basis/kader</i></p> <p>Dit is een traject van een half jaar, waarmee leraren bevoegd worden om in het vmbo basis/kader les te geven.</p>	<p>Voor leraren met een bevoegdheid voor het primair onderwijs.</p>
--	---

Trajecten die niet tot een lesbevoegdheid leiden

Lerarenopleidingen bieden ook trajecten die niet (direct) tot een lesbevoegdheid leiden. Onderstaande trajecten zijn in eerste instantie gericht op voltijd.

Route	Doelgroep
<p><i>Een aantal hbo lerarenopleidingen/pabo's biedt educatieve minoren aan voor studenten van andere opleidingen die niet tot een bevoegdheid leiden, maar die wel de mogelijkheid bieden voor verkorting van een nog te volgen lerarenopleiding (vaak een kopopleiding)</i></p>	<p>Hbo bachelorstudenten.</p>
<p><i>Een aantal hogescholen biedt daarnaast een pabo-voortraject voor mbo'ers waarmee ze kunnen voldoen aan de inschrijvingseisen van de pabo.</i></p>	<p>Mbo'ers die nog niet voldoen aan de inschrijvingseisen van de pabo.</p>
<p><i>Tot slot is een aantal hogescholen bezig Associate Degree's te ontwikkelen</i></p> <p>De afgestudeerden worden leraarondersteuner.</p>	<p>Mbo'ers, havisten, vwo'ers.</p>

Opleiden op locatie

Lerarenopleidingen geven aan dat het werkveld soms vraagt om incompany-trajecten. Vooral het speciaal (voortgezet) onderwijs vraagt hierom. In het speciaal onderwijs werken veel mensen met verschillende achtergronden, bijvoorbeeld mensen uit de zorg of orthopedagogen. Men wil op locatie personeel omscholen tot leraar primair onderwijs. Opleidingen geven aan dat een minimale omvang nodig is om rendabel te kunnen zijn. Dat is vaak niet het geval. Een opleiding ziet ook wettelijke beperkingen in het volledig op locatie aanbieden van een opleiding. De waardering van incompany-trajecten verschilt tussen lerarenopleidingen. Sommige opleidingen zijn enthousiast over de mogelijkheden die het biedt. Andere geïnterviewden wijzen op aandachtspunten, zoals organiseerbaarheid, betaalbaarheid en kwaliteitsborging.

Toename aantal routes

De geïnterviewden signaleren een toename van het aantal routes. Eén van de geïnterviewden van een universiteit meldt de laatste jaren het aantal routes te hebben teruggeschroefd uit financiële overwegingen.

3.3 Informatie-uitwisseling over de verschillende routes

Omdat er veel verschillende routes en varianten zijn, hebben we de lerarenopleidingen gevraagd of ze overzicht hebben van de verschillende routes en varianten. De geïnterviewde lerarenopleidingen geven aan dat ze door de vele

onderlinge contacten goed weten welke opleiding welke route aanbiedt. Ook verwijzen ze door. Een aantal respondenten geeft echter aan niet altijd het overzicht te houden. Dat speelt met name bij de overstap van tweedegraads naar eerstegraads. Respondenten van ulo's geven aan door regionale contacten met hogescholen ook zicht is op mogelijkheden bij het hbo. Bij studieadviseurs is niet altijd volledige kennis aanwezig van alle mogelijke routes buiten de eigen instelling. De Vereniging van Universiteiten (VSNU) heeft een posteroverzicht gemaakt met informatie over de universitaire lerarenopleidingen (VSNU, 2017). De Vereniging Hogescholen (VH) is op dit moment bezig met het maken van een hernieuwd overzicht van alle routes.

De respondenten van de lerarenopleidingen verwijzen naar routes elders. Zo wordt soms verwezen naar Saxion Next, die als deelnemer aan de flexibiliseringspilot accreditatie onvolledige opleidingen korte trajecten kan bieden voor leraren die al een bevoegdheid hebben of voor mensen die al een gedegen vakinhoudelijk basis hebben. Universiteiten verwijzen geïnteresseerden voor wie het hoge collegegeld voor een tweede studie een drempel vormt naar ICLON. Deze biedt een traject aan voor een aanvullende bevoegdheid tegen een tarief vergelijkbaar met het wettelijk collegegeld.

3.4 Kwaliteitsborging routes

We vroegen de respondenten van lerarenopleidingen hoe ze de kwaliteit van die verschillende routes ten opzichte van elkaar borgen: leiden ze allemaal op tot hetzelfde vereiste niveau?

Zorgvuldige kwaliteitsborging

Hbo-lerarenopleidingen en pabo's geven aan dat de kennisbases en -toetsen en de peer review in het kader van Tien voor de Leraar zorgen voor een gezamenlijke gegarandeerde basis. Bovendien gaan lerarenopleidingen bij alle routes binnen de eigen opleiding uit van eindtermen die gebaseerd zijn op de wettelijke vastgelegde bekwaamheidseisen. Hbo-opleidingen die deelnemen aan het experiment leeruitkomsten gebruiken voor alle trajecten dezelfde leeruitkomsten. Dit garandeert dat verschillende routes voor hetzelfde niveau opleiden. De examencommissies zien daarop toe. Docenten en examencommissie zijn geschoold in het valideren van de leeropbrengsten. Universiteiten borgen de verschillende routes door deze te toetsen aan de eindtermen en het examenprogramma, zoals beschreven in de onderwijs- en examenregeling.

Een aantal geïnterviewden gaf aan dat als binnen een organisatie de deeltijdopleiding door anderen wordt gecoördineerd dan de voltijdopleiding het belangrijk is in de gaten te houden of de verschillende routes naar hetzelfde eindniveau leiden. Dit geldt ook voor de zij-instroom. Onderlinge afstemming is dan nodig.

De kwaliteitsborging van de verschillende routes is volgens de geïnterviewden verder ingebed in de gangbare kwaliteitsborging binnen de instellingen: mid-term reviews, de curriculumcommissie, de opleidingscommissie en de studentmonitor. Daarnaast is er externe kwaliteitsborging. De opleiding wordt iedere zes jaar gevisiteerd en daarna geaccrediteerd door de NVAO. Ook wordt het werkveld betrokken. Er is een werkveldcommissie en/of de examencommissie heeft een extern lid dat afkomstig is uit het werkveld. Sommige opleidingen organiseren aanvullende interne en externe feedback, bijvoorbeeld van andere lerarenopleidingen.

Grote hoeveelheid routes uitdaging voor examencommissies

LOEx geeft aan dat het een uitdaging is voor examencommissies als een lerarenopleiding veel verschillende routes en varianten verzorgt naar het leraarschap. De commissies moeten zich namelijk voor iedere route verdiepen in de onderliggende regelingen. Vooral de wettelijke regeling voor de zij-instroom wijkt af van de regeling van de gewone deeltijdopleiding en varianten. De rol van de examencommissie is bij een ZiB-traject ook anders. LOEx geeft aan dat veel deeltijdstudenten vragen om vrijstellingen en aanpassingen in verband met persoonlijke omstandigheden. Als een opleiding veel verschillend ingeregelde routes biedt, maakt dat het complex om overzicht te houden.

Veel samenwerking en overleg

Door de vele ontwikkelingen, maar ook door de samenwerking over de kennisbases en -toetsen is veel landelijk overleg tussen lerarenopleidingen. Dit geldt ook voor degene die met zij-instroom bezig zijn. Hierin zien we overleg binnen de eigen subsector van de hbo-lerarenopleidingen en de pabo's. Tot slot is er overleg tussen assessmentcentra zij-instroom tweedegraads lerarenopleidingen (LENA) en tussen examencommissies van hbo lerarenopleidingen en pabo's (LOEx). Opleidingen die aan het experiment leeruitkomsten van de pilots flexibilisering meedoen, wisselen met elkaar goede voorbeelden uit.

Ulo's werken met elkaar samen in Beta4all en in de ontwikkeling van blended modules. Ze stellen verwantschapstabellen voor de educatieve minor en module op na consultatie van de vakverenigingen. Er zijn plannen voor verdere onderlinge samenwerking, bijvoorbeeld afstemming van het toelatingsbeleid en de toelatingsprocedure (VSNU-ICL, 2019).

Tegelijkertijd zien we een paar partijen die buiten deze overleggen vallen. De niet-bekostigde lerarenopleidingen maken geen deel uit van de VH, doen formeel niet mee aan Tien voor de Leraar en participeren niet in LOEx. Dat geldt ook voor de nieuwe universitaire pabo van de Radboud Universiteit. Deze pabo neemt wel deel aan het landelijk overleg van de ALPO's en de po-kamer van Interuniversitaire Commissie Lerarenopleidingen (ICL).

Samenwerking tussen wo en hbo vindt plaats bij ALPO's en in het kader van Samen opleiden. Sommige hogescholen en universiteiten hebben gezamenlijke stagebegeleiders en beoordelaars. Zo worden door de Rijksuniversiteit Groningen en NHLStenden gezamenlijke vakdidactische nascholing verzorgd. Een ander voorbeeld is Samenwerking Amsterdamse Lerarenopleidingen (SAL), waarbinnen de eerstegraads, tweedegraads en de pabo-opleidingen samenwerken op het gebied van de assessments van ZiB. VH en VSNU komen met een gezamenlijke visie op de toekomst van de lerarenopleidingen.

Lerarenopleidingen werken samen met scholen via het bestaande netwerk in het kader van Samen Opleiden. Schoolopleiders spelen ook een rol bij de beoordeling van studenten. Zij worden hiervoor als examiner aangewezen door de examencommissies van de lerarenopleidingen. Daarnaast zijn sommige schoolopleiders veldassessor bij zij-instroom. Arbeidsmarktplatform PO en het Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds voortgezet onderwijs (VOION) stellen subsidies beschikbaar voor innovatieve projecten waarin scholen en opleidingen samenwerken, bijvoorbeeld de vormgeving van specifieke zij-instroomtrajecten toegesneden op de regio. De samenwerking wordt steeds verder uitgebouwd.

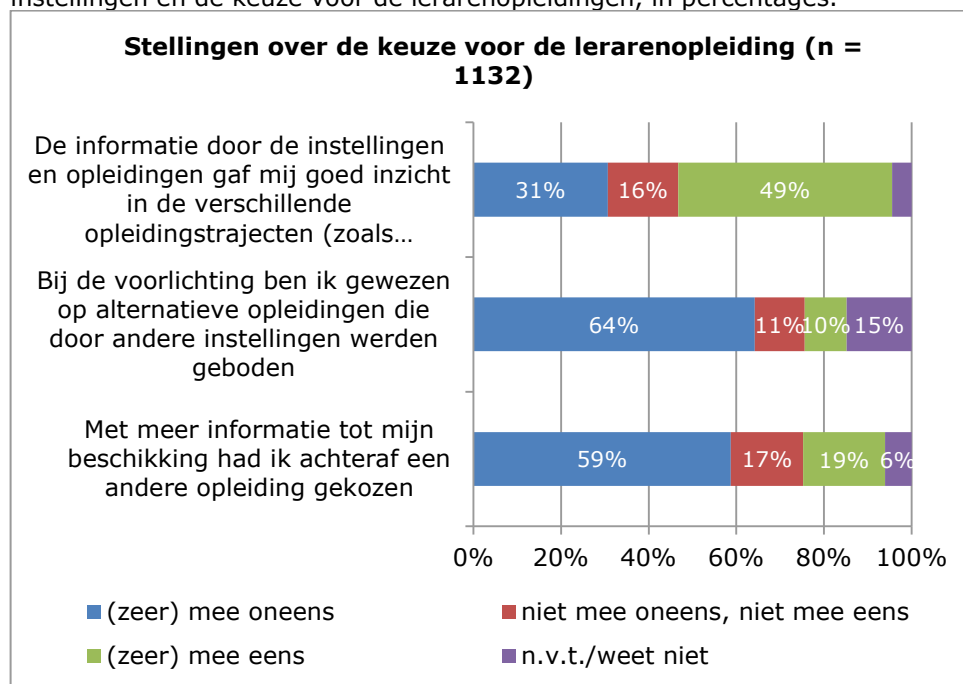
Tijdens de interviews werd weinig gemeld over samenwerking met bedrijven in het aanbieden van onderwijs. Men gaf wel aan een opkomst van commerciële tussenpartijen te zien.

3.5 Informatievoorziening voor aankomende studenten

Om inzicht te krijgen in de voorlichting kregen de studenten vragen voorgelegd over de informatievoorziening. Vinden de studenten dat ze achteraf gezien bij de juiste route terecht zijn gekomen?

De helft van de studenten vond dat de informatie door de instellingen en opleidingen goed inzicht gaf in de verschillende opleidingstrajecten. Ongeveer een derde van de studenten was het hier niet mee eens. Een op de vijf studenten had achteraf, met meer informatie tot hun beschikking, een andere opleiding gekozen. Tijdens de groepsgesprekken zeiden de studenten dat zij meer hadden willen weten van andere trajecten zoals zij-instroom. Veel studenten, namelijk 64 procent, gaven aan niet te zijn geweest op alternatieve opleidingen bij andere instellingen.

Figuur 3.5 Oordelen van de studenten over de geboden informatie door de instellingen en de keuze voor de lerarenopleidingen, in percentages.

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

3.6 Scholen over maatwerk op systeemniveau

Er zijn ook gesprekken over maatwerk gevoerd met schoolleiders en -bestuurders van scholen in het funderend en middelbaar beroepsonderwijs. In deze paragraaf wordt beschreven wat schoolleiders en -bestuurders vinden van maatwerk op systeemniveau bij lerarenopleidingen.

Wel behoefte maar weinig beeld van (huidige) maatwerktrajecten

De schoolleiders en -bestuurders die wij spraken vinden dat het makkelijker moet worden om lerarenopleidingen versneld door te lopen. Schoolleiders en -bestuurders van scholen in het voortgezet onderwijs vinden het vooral voor tekortvakken van belang dat studenten sneller en overzichtelijker worden opgeleid. Zij vinden dat, vooral kleine, lerarenopleidingen weinig nieuwe (maatwerk)trajecten willen

opstarten. Schoolleiders en -bestuurders hadden tegelijkertijd weinig beeld van de (huidige) maatwerktrajecten.

3.7 Conclusie

Over maatwerk op systeemniveau kunnen we het volgende concluderen:

Grote hoeveelheid routes en varianten om meer leraren op te leiden

Er zijn veel routes waarmee voor verschillende doelgroepen een traject naar het leraarschap wordt geboden. Er wordt daarmee voorzien in verschillende behoeftes en situaties. Ook binnen de routes zijn verschillende varianten en initiatieven en pilots, bedoeld om meer aspirant-leraren te interesseren en meer leraren op te leiden.

Grote hoeveelheid routes leidt tot onoverzichtelijkheid

De grote hoeveelheid routes naar het leraarschap leidt tot onoverzichtelijkheid. Dertig procent van de deeltijdstudenten vindt niet dat de informatie door de instellingen en opleidingen goed inzicht geeft in verschillende opleidingstrajecten. Een vijfde van de deeltijdstudenten geeft aan dat ze achteraf gezien een andere route hadden willen volgen. Ook lerarenopleidingen zelf kennen niet altijd alle mogelijkheden buiten de eigen instelling. Bovendien hadden de schoolleiders en -bestuurders waarmee wij spraken een beperkt beeld van de verschillende routes. Het is duidelijk dat hier iets aan gedaan moet worden. Het is goed om één aanspreekpunt of loket in te richten voor vragen van studenten die zich willen omscholen tot leraar. Dat loket doet een intake, verwijst studenten naar de meest passende route en verstrekt informatie. Dit kan regionaal worden ingericht.

Lerarenopleidingen kennen een stevige kwaliteitscultuur

Uit de interviews blijkt dat lerarenopleidingen een stevige kwaliteitscultuur kennen en zorgvuldige examencommissies hebben die vasthouden aan de kwaliteitsnormen voor alle routes, waaronder die ten aanzien van de kennisbases. De examencommissies van de lerarenopleidingen en pabo's van de bekostigde hogescholen werken hierin ook samen. Wel wordt er op gewezen dat er een uitdaging ligt de kwaliteit van de verschillende routes met elkaar te blijven afstemmen indien de aansturing van de routes door verschillende partijen gedaan wordt. Dat geldt bijvoorbeeld als de deeltijd door andere partijen wordt aangestuurd dan de voltijdopleiding of de zij-instroom. Ook bij incompany-trajecten is zicht op kwaliteit een aandachtspunt.

Of het bestaan van veel verschillende routes binnen een opleiding leidt tot kwaliteitsverschillen kan binnen het kader van dit onderzoek niet worden beoordeeld. Dit wordt gedaan tijdens de NVAO-accreditaties. Sinds februari 2019 is in het accreditatiekader opgenomen dat opleidingen al hun trajecten expliciet onder de aandacht moeten brengen van de visitatiepanels. Daardoor wordt gegarandeerd dat alle routes die volgens de wet onder het hoger onderwijs vallen een beoordeling krijgen.

Teveel verschillende routes maakt maatwerktrajecten tijdrovend

Als een opleiding te maken heeft met veel routes met verschillende invullingen en verschillende onderliggende regelgeving legt dat druk op lerarenopleidingen en specifiek de examencommissies, omdat voor verzoeken om vrijstellingen en aanpassingen uitgezocht moet worden welke regelingen van toepassing zijn. Dat maakt het opstellen van maatwerktrajecten ingewikkeld en tijdrovend.

Samenwerking lerarenopleidingen draagt bij aan kwaliteit

Lerarenopleidingen werken met elkaar samen aan de kwaliteit van de opleidingen. Er is een duidelijke beweging richting afstemming en standaardisatie, zowel bij de hogescholen als de universiteiten. Wel zien we schotten tussen soorten opleidingen. Door die schotten weg te nemen, kunnen lerarenopleidingen nog meer hun kwaliteitsinitiatieven met elkaar delen en op elkaar laten aansluiten. We ondersteunen daarom het plan van VH en VSNU voor een gezamenlijke visie op de toekomst van de lerarenopleidingen.

4. Hoe wordt maatwerk geboden op programmaniveau?

In dit hoofdstuk gaan we in op maatwerk op programmaniveau. De eerste paragraaf is gebaseerd op de gestructureerde interviews met respondenten van lerarenopleidingen. We vroegen hoe het maatwerk binnen de opleiding verzorgd wordt. De tweede paragraaf is gebaseerd op de vragenlijst voor de deeltijdstudenten. We gaan in op keuzeoverweging voor deeltijdstudenten met betrekking tot maatwerk op programmaniveau en op de vraag hoe tevreden ze vervolgens daarover zijn. In de derde paragraaf wordt beschreven wat schoolleiders en –bestuurders vinden van maatwerk op programmaniveau. Het hoofdstuk sluit af met conclusies over maatwerk op programmaniveau.

4.1 Maatwerk geboden door de opleiding

Deze paragraaf bevat een beschrijving van wat de respondenten van de lerarenopleidingen tijdens de interviews vertelden over maatwerk op programmaniveau.

Integratie intake en voorlichting

Tijdens de interviews geven sommige geïnterviewden aan dat de voorlichting en de intake sterker met elkaar verbonden raken. Dit is vooral het geval bij opleidingen die meedoen met het experiment leeruitkomsten. Daarbij wordt verbinding gelegd met de studiekeuzecheck. Soms wordt daarin ook het assessmentcentrum van de zij-instroom betrokken. Vooral de assessoren, die normaal assessments voor de geschiktheidsonderzoeken uitvoeren, krijgen daarbij een rol.

Individueel studieprogramma bij ulo's

Een geïnterviewde respondent van een ulo legt uit hoe voor iedere student een studieprogramma wordt samengesteld na afnemen van een assessment. Een toelatingscommissie, bestaande uit de opleidingsdirecteur, studieadviseur en vakdidacticus, doet de toelatingen. Dit team stelt per student een studieprogramma samen, waarmee eventuele vakdeficiënties worden weggewerkt. Ook de afspraken worden vastgelegd.

Leeruitkomsten en assessments

Het experiment leeruitkomsten dat loopt bij een aantal hbo-deeltijdopleidingen biedt de mogelijkheid om werkervaring te valideren en om de werkplek beter in te passen in het programma. Daarbij wordt ook gewerkt met opdrachten waarmee studenten de competenties in hun eigen context kunnen aantonen. Deze opleidingen geven dit vorm door aan de start van de opleiding integrale assessments af te nemen. Deze assessments bepalen vervolgens de inhoud van het vervolgtraject. Sommige andere hogescholen die meedoen met het experiment werken met tussentijdse assessments. Tijdens deze assessments wordt de verdere studieduur besproken, op basis van vooropleiding, prestaties en studie-intensiteit (2 of 3 dagdelen). Na een bepaalde afgesproken tijd vindt er een ontwikkelingsgesprek over de voortgang plaats.

Een aantal elementen uit het experiment leeruitkomsten, zoals werken met leeruitkomsten en met integrale assessments, werd ook genoemd door opleidingen die niet meedoen aan het experiment.

Vrijstellingen verlenen

De respondenten van de lerarenopleidingen geven aan dat studenten bij de examencommissie vrijstellingen kunnen aanvragen voor vakken die ze al beheersen. Het gaat daarbij om vrijstellingen op basis van de vooropleiding van studenten of om vrijstellingen op basis van vaardigheden en kennis die studenten in hun werk verworven hebben. Vrijstellingen leiden niet altijd tot versnelling, dit komt door de roostering van de vakken. Bovendien worden veel vakken geïntegreerd aangeboden. Dat wil zeggen dat een kenniscomponent en een didactisch component geïntegreerd in een vak worden geboden. Studenten die al beschikken over vakinhoudelijke kennis of didactische kennis en vaardigheden, maar dus niet over beide, kunnen geen vrijstellingen krijgen voor het vak.

Zorgvuldigheid kost tijd

De geïnterviewden geven aan dat de examencommissies zeer zorgvuldig zijn in het verlenen van vrijstellingen. Examencommissies hebben een vrijstellingsaanvraag nodig waarin de vereiste eindcompetenties op leerdoelniveau worden aangetoond. Vrijstellingsprocedures vragen daardoor veel tijd en capaciteit. Dat geldt voor zowel het opstellen van een aanvraag als de beoordeling ervan. Vooral vrijstellingsaanvragen voor werkervaring zijn soms moeilijk. Ook validering van certificaten van andere hogescholen en/of andere externe partijen is soms lastig, doordat de daarop genoteerde verworven competenties vaak in andere bewoordingen worden beschreven dan de door opleiding gehanteerde leerdoelen. Examencommissies krijgen veel aanvragen voor vrijstellingen en aanpassingen.

Leereenheden op basis van kritische beroepssituaties

Een van de lerarenopleidingen heeft een curriculum gebouwd dat bestaat uit onderwijseenheden die gebaseerd zijn op kritische beroepssituaties zoals die in de beroepspraktijk voorkomen. Dit geeft volgens deze opleiding meer mogelijkheden om vrijstellingen te bieden op het niveau van die beroepssituaties, nu of in het verleden.

Maatwerk versus groepsbinding

Een van de tweedegraads lerarenopleidingen gaf aan te zijn afgestapt van te individuele leerroutes, omdat dan geen sprake meer is van groepsbinding. Groepsbinding blijkt noodzakelijk voor studiesucces en motivatie en geeft daarnaast gelegenheid om van elkaar te leren door intervisie. Deze opleiding zette nadrukkelijk de routes weer zo neer dat er sprake is van cohortvorming. Daarmee is afgestapt van de maximaal geïndividualiseerde routes.

Specialisatiemogelijkheden versus bevoegdhedenstelsel

Een aantal hbo-lerarenopleidingen en pabo's benoemt dat het huidige bevoegdhedenstelsel, waarbij leraren opgeleid worden voor een breed beroepenveld, de mogelijkheden voor maatwerk beperkt. De vereiste dat de opleiding breed opleidt, maakt de opleidingsprogramma's vol waardoor er weinig ruimte is voor keuzemogelijkheden. Maar juist om- en bijscholers richten zich vaak bewust op een specifieke sector, bijvoorbeeld het (voortgezet) speciaal onderwijs of het beroepsonderwijs. Een flexibeler bevoegdhedenstelsel zou hier helpen.

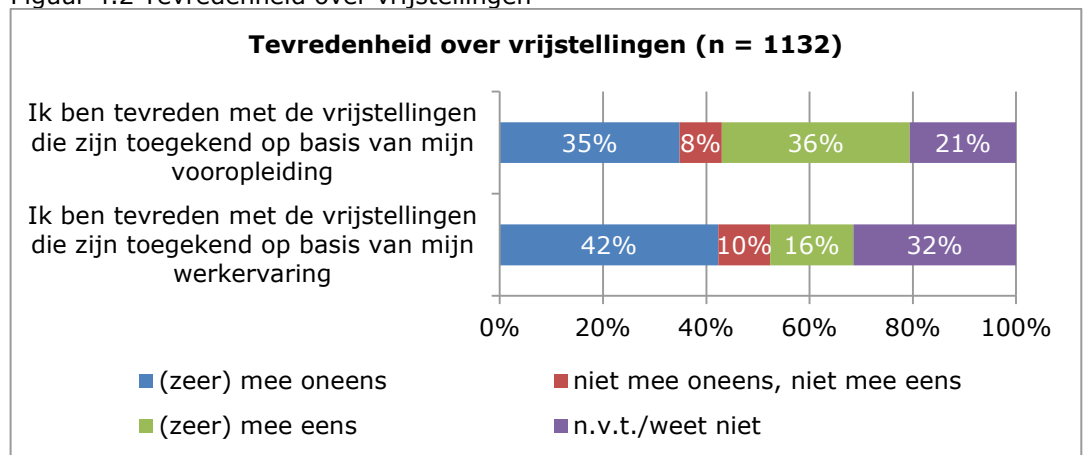
4.2 Ervaringen van studenten met maatwerk binnen de opleiding

In paragraaf 2.2 beschreven we welke keuzeoverweging deeltijdstudenten hebben als ze voor een opleiding kiezen. Die overwegingen betroffen onder andere maatwerk op programmaniveau. In deze paragraaf gaan we in op de vraag hoe tevreden ze daarover zijn.

Ontevreden over verleende vrijstellingen op basis van vooropleiding

Zoals in paragraaf 2.2 vermeld, is de mogelijkheid om vrijstellingen te krijgen op basis van vooropleiding en werkervaring belangrijk bij het maken van de keuze voor een opleiding. In de praktijk is 36 procent van de studenten tevreden over de vrijstellingen die zijn verkregen op basis van de vooropleiding. Ongeveer een derde van de studenten is ontevreden (figuur 4.2). Studenten die al in het onderwijs werken zijn meer ontevreden over de vrijstellingen op basis van vooropleiding dan studenten die niet in het onderwijs werken (40 procent versus 28 procent). We zien een klein verschil tussen studenten die opleidingen volgen die meedoen aan het experiment leeruitkomsten en studenten die opleidingen volgen die daar niet aan meedoen. De studenten in de experimentopleidingen zijn iets meer tevreden.

Figuur 4.2 Tevredenheid over vrijstellingen

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Ontevreden over vrijstellingen op basis van werkervaring

Een groter deel van de deeltijdstudenten, namelijk 42 procent, is ontevreden over vrijstellingen op basis van werkervaring (figuur 4.2). Slechts 16 procent is hier tevreden over. Op de open vraag wat de opleiding nog meer zou kunnen doen om meer maatwerk te bieden geeft 22 procent aan behoefte te hebben aan het verkrijgen van vrijstellingen op basis van werkervaring en/of verworven competenties.

Weinig duidelijkheid vooraf over vrijstellingen

Tijdens de gesprekken gaven studenten aan dat vooraf weinig duidelijkheid is over welke vrijstellingen mogelijk zijn en hoe lang hun studie vervolgens duurt. Bovendien kost een vrijstellingsaanvraag veel moeite en tijd omdat studenten een dossier moeten samenstellen. Vervolgens wordt de besluitvorming rondom vrijstellingen ervaren als rommelig en langdurig.

40 procent van studenten wil meer verdieping

Bijna een derde van de deeltijdstudenten is (zeer) tevreden over de mogelijkheid zich te kunnen verdiepen, daarbij voortbouwend op hun vooropleiding, werkervaring of werksituatie. 39 procent is (zeer) ontevreden over deze mogelijkheid. Tijdens de gesprekken gaven studenten die al in het onderwijs werken aan dat ze er weinig behoefte aan hebben om vakken te volgen die niet van toepassing zijn op hun huidige baan. Zij hebben meer behoefte aan verdieping.

Deeltijdstudenten willen aanpassing praktijkopdrachten aan werk

70 procent van de deeltijdstudenten heeft behoefte aan aanpassingen binnen de opleiding. Voor 30 procent voldoet het standaardprogramma zonder verdere

aanpassingen. Aan de studenten die behoefte hadden aan aanpassingen is gevraagd aan welke aanpassingen zij behoefte hadden. Ook is gevraagd hoe tevreden ze vervolgens waren over de mogelijkheden daarvoor binnen de opleiding. Van hen had bijna de helft aan behoefte aan het aanpassen van (praktijk)opdrachten aan hun werk in het onderwijs. In de praktijk is ruim driekwart van deze deeltijdstudenten (zeer) ontevreden over de mogelijkheden hiertoe.

Daarnaast wil bijna 45 procent het lesprogramma aanpassen aan (de inhoud van) hun huidige werk in het onderwijs; driekwart van hen is ontevreden over de praktijk hierin. Dit kwam ook tijdens de gesprekken met de deeltijdstudenten ter sprake. Zij zouden mogelijkheden tot specialisatie als verbetering van de opleiding zien. De specialisatie zorgt voor meer verdieping in het gebied dat de student interessant vindt. Met name studenten die al in het onderwijs werken hebben weinig behoefte zich in de volle breedte op te leiden.

Een volwassen benadering van deeltijders

Tijdens de gesprekken gaf een aantal deeltijdstudenten aan dat ze moeite hebben met de manier waarop ze aangesproken worden: te kinderachtig en te directief. Ze vinden dat ze als volwassen studenten, die veel ervaring en kennis inbrengen, onvoldoende gezien worden. Een student opperde dat de verscheidenheid in achtergronden van de studenten ook juist kan worden gebruikt, bijvoorbeeld door het organiseren van studiesessies waarin de studenten hun kennis en vaardigheden met elkaar delen^{2 2}. We konden dit niet vaststellen voor deeltijdstudenten van de ulo's.

4.3 Schoolbestuurders en schoolleiders en andere betrokkenen over maatwerk

In deze paragraaf wordt beschreven wat schoolleiders en -bestuurders en andere betrokkenen vinden van maatwerk op programmaniveau.

Meer maatwerk door meer samenwerking tussen scholen en opleidingen

De schoolleiders uiten de wens om meer samen te werken met opleidingen. Deze wens kwam zowel van schoolleiders van opleidingsscholen als van niet-opleidingsscholen. Zij gaven aan invloed te willen hebben op vrijstellingen en beoordelingen van leraren in opleiding op hun scholen, omdat zij goed zicht hebben op het functioneren van de docenten.

Ook willen zij meer inspraak in het programma van de opleiding en vooral meer aandacht voor schoolspecifieke onderwijsconcepten. Het is voor studenten niet altijd mogelijk binnen hun stage aandacht te besteden aan een bepaald onderwijsconcept. Ook wordt weinig rekening gehouden met specifieke werkomstandigheden van de school als het gaat om het maken van opdrachten en de toepassing daarvan in de eigen klas. Vooral bij het speciaal onderwijs is dit een probleem. Schoolleiders vinden de opleidingen niet flexibel genoeg. Tot slot hebben de bezochte scholen de wens dat de opleiding meer op scholen aanwezig zijn, om studenten op de werkplek te begeleiden. Ook werd geopperd om studenten helemaal op de school op te leiden, zodat de opleiding nog meer in de werkpraktijk wordt vormgegeven, door de scholen en de opleiding samen. Men pleit ervoor gezamenlijk een beeld van het beroep van leraar te ontwikkelen.

^{2 2} Feitelijk heeft dit slechts zijdelings te maken met maatwerk zoals wij dit gedefinieerd hebben. Toch noemen we het hier, omdat een aanpak hiervan naar onze verwachting ertoe leidt dat deeltijdstudenten de opleiding meer bij hen vinden aansluiten.

Meer aandacht voor speciaal onderwijs en praktijkonderwijs

Er is behoefte aan meer ruimte binnen het bevoegdhedenstelsel voor het opleiden van leraren voor het speciaal onderwijs. Deze sector vraagt namelijk specifieke vaardigheden die nu niet (genoeg) in de opleiding naar voren komen. Vooral voor onderwijs aan ernstig meervoudig gehandicapte leerlingen zijn leerkrachten nodig die met deze doelgroep willen en kunnen werken.

Sommige mensen maken vanuit de zorg de overstap naar het speciaal onderwijs. De affiniteit met de doelgroep is er al en ook competenties op pedagogisch vlak zijn vaak al aanwezig. De overstap zou in samenwerking met lerarenopleidingen en speciaal onderwijs scholen makkelijker moeten worden gemaakt. Ook het praktijkonderwijs heeft meer aandacht nodig in de lerarenopleiding.

Wel bekwaam maar niet bevoegd

De schoolbestuurders en -leiders gaven aan dat sommige onbevoegde leraren in hun ogen wel bekwaam zijn. Zij vinden dat voor deze groep de route naar het behalen van een bevoegdheid omslachtig is en lang duurt. Om deze mensen sneller en eenvoudiger een bevoegdheid te laten halen zou meer gebruik gemaakt kunnen worden van EVC-trajecten (EVC=eerder verworven competenties). Dit is een wens die sterk naar voren kwam in de gesprekken met scholen vanuit elke sector. Zij stellen voor scholen hierbij te betrekken.

Gevalideerde regeling voor moeilijk toelaatbare maar bekwame kandidaten

DNA van de Leraar bemiddelt bij het vinden van een maatwerktraject voor leraren die nog een passende bevoegdheid moeten halen. Het gaat om leraren met soms een pa of pabo, een vakopleiding, een brede studie, een oude studie of anderszins. Zij geven aan dat ze vaak moeten zoeken naar het juiste traject. Ook leraren die ooit een opleiding in het hoger onderwijs volgden, maar niet afmaakten, vinden het erg moeilijk een passend traject te vinden. Zij zijn niet toelaatbaar voor een ulo, een verkorte tweedegraadsopleiding, een verkorte pabo of een eerstegraads hbo-master. Deze mensen zijn ook niet toelaatbaar voor een zij-instroomtraject. Schoolleiders en -bestuurders vinden hen bekwaam, maar zij kunnen slechts met de grootste moeite op efficiënte wijze een bevoegdheid halen. In sommige gevallen duurt dat jaren, vooral als ze een eerstegraads bevoegdheid willen halen. Dit is voor alle partijen een frustrerende exercitie. Een gevalideerde regeling voor deze groep zou een uitweg bieden.

4.4 Conclusies

Over maatwerk op programmaniveau kunnen we het volgende concluderen:

Aanpassingsmogelijkheden programma vallen tegen in de praktijk

We constateerden in hoofdstuk 2 dat deeltijdstudenten behoefte hebben aan maatwerk. We concluderen echter dat er in de praktijk beperkte mogelijkheden zijn voor studenten om hun ervaring en kennis in te brengen in de opleiding. Het krijgen van vrijstellingen kost tijd en moeite, vooral vrijstellingen op basis van werkervaring. De opleidingen geven aan dat examencommissies een vrijstellingsaanvraag nodig hebben waarin de vereiste eindcompetenties op leerdoelniveau worden aangetoond. Daarbij speelt dat veel vakken geïntegreerd worden aangeboden. Daardoor krijgen studenten die hetzij beschikken over vakinhoudelijke kennis, hetzij over didactische kennis en vaardigheden, maar niet over beide, geen vrijstellingen voor zo'n vak.

Heldere informatievoorziening nodig over interne procedures

Studenten ervaren de besluitvorming rondom vrijstellingen als rommelig en langdurig. Het is goed aandacht te besteden aan de informatievoorziening rondom de besluitvorming.

Het experiment leeruitkomsten biedt mogelijkheden voor maatwerk

We vernamen tijdens de interviews voorbeelden die mogelijkheden bieden voor maatwerk, bijvoorbeeld het experiment leeruitkomsten. Er wordt hierbij gedacht vanuit leeruitkomsten in plaats van een vast opleidingsprogramma. Het experiment biedt hierdoor meer ruimte aan opleidingen om werkervaring mee te nemen in het vaststellen van het nog te volgen opleidingsprogramma. Opleidingen zijn vanaf het studiejaar 2016/2017 gestart met het *experiment leeruitkomsten* en het gedachtegoed ontwikkelt zich nog. Er zijn nog wel aanlooppunten (ResearchNed, 2019).

Startassessments en helder geformuleerde leeruitkomsten bieden mogelijkheden voor maatwerk

Andere mogelijkheden voor maatwerk op programmaniveau zagen we bij opleidingen die starten met assessments. Op basis van deze assessments kan vervolgens de inhoud en de lengte van het traject worden bepaald. Er zijn opleidingen die hiervoor de assessmentbureaus inschakelen die gewoonlijk de geschiktheidsonderzoeken van de zij-instroom uitvoeren. Daarnaast geven lerarenopleidingen aan dat helder geformuleerde leeruitkomsten met een duidelijk focus op het beroep mogelijkheden bieden voor maatwerk.

Scholen betrekken bij beoordeling biedt mogelijkheden

Schoolleiders en -bestuurders willen als werkgever meer betrokken worden bij de beoordeling van de werkervaring van de deeltijdstudenten die al binnen hun school werken, zodat hun oordeel kan bijdragen aan het vaststellen van een maatwerktraject. Een voorwaarde hiervoor is wel dat de door de werkgever aangeleverde onderbouwing voldoende aansluit bij de door de opleiding gehanteerde eindtermen. Er is daarom behoefte aan een meer gemeenschappelijk beeld van het beroep van de leraar.

Behoeft aan meer integratie van de opleiding met de praktijk

Deeltijdstudenten, maar ook schoolleiders en -bestuurders geven aan meer behoefte te hebben aan de integratie van (praktijk)opdrachten met de werkplek. Ook hiervan verwachten we dat het experiment leeruitkomsten meer ruimte zal gaan bieden om opdrachten op een leerwegaafhankelijke manier in te vullen. Maar dit kan ook bij opleidingen die niet meedoen aan het experiment, door ruimte te creëren binnen het curriculum en binnen de toetsing. Zo kan de student de toets/opdracht uitvoeren binnen de context waarbinnen hij of zij werkt of stage loopt.

Behoeft aan binding en individueel maatwerk

Behalve behoefte aan maatwerk is er ook behoefte aan binding. Groepsbinding is nodig voor studiesucces en motivatie. Door te kiezen voor het belang van structuur, binding en intervisie, wordt er minder gekozen voor maximale maatwerkmogelijkheden. Er wordt gezocht naar een balans met als doel meer mensen op te leiden.

Behoeft aan een volwassen benadering

Een opvallende opbrengst van dit onderzoek, opvallend omdat we daar niet naar vroegen, is dat een aantal deeltijdstudenten aangaf moeite te hebben met de manier waarop ze aangesproken worden. We denken dat door dit aan te pakken er

al veel ontevredenheid kan worden weggenomen. Anders gezegd: erkenning van werkervaring en kennis hoeft zich niet altijd direct te vertalen in vrijstellingen. Gezien worden en ruimte om die kennis en ervaring in te brengen in de opleiding en de praktijkopdrachten zijn ook vormen van maatwerk. Er is behoefte aan een didactiek die aansluit bij het leren van volwassenen. Er zijn goede voorbeelden van opleidingen die een volwassendidactiek hebben ontwikkeld, gebaseerd op het uitgangspunt dat volwassenen op een andere manier leren (Waelen, 2018).

Ook specialisatiemogelijkheden zijn een vorm van maatwerk

Alle partijen die we spraken signaleerden het gebrek aan specialisatiemogelijkheden binnen lerarenopleidingen. Scholen en opleidingen wijzen op de behoefte aan specialisatie in type leerling en onderwijstype. Zo heeft het (voortgezet) speciaal onderwijs moeite leraren passend opgeleid te krijgen en vragen scholen aandacht voor het praktijkonderwijs. De inspectie wijst in de Staat van het Onderwijs 2019 op het feit dat scholen voor speciaal onderwijs moeite hebben bevoegd personeel te vinden (Inspectie van het Onderwijs, 2019).

Ook lerarenopleidingen signaleren de behoefte aan specialisatie. En studenten die al in het onderwijs werken, hebben behoefte vakken te volgen die van toepassing zijn op hun huidige baan en die verdieping bieden. Het huidige bevoegdheidstelsel, waarbinnen mensen opgeleid worden voor een bevoegdheid die van toepassing is op alle onderwijstypen, beperkt de mogelijkheden voor specialisatie.

Gevalideerde regeling nodig voor de groep 'bekwaam maar niet bevoegd'

Er zijn leraren die volgens de schoolleidingen al jaren op bevredigend niveau in het onderwijs werken, maar voor wie door specifieke omstandigheden nauwelijks mogelijkheden bestaan binnen redelijke tijd een lesbevoegdheid te halen. Er is behoefte aan een gevalideerde regeling voor deze groep.

Een suggestie is de inrichting van een landelijke examencommissie of assessmentcentrum. Deze commissie kan deze kandidaten beoordelen, ook kandidaten zonder afgeronde opleiding in het hoger onderwijs, en vervolgens een geschiktheidsverklaring met een daarbij passend scholingsplan opstellen.

5. Hoe wordt maatwerk geboden op organisatieniveau?

In dit hoofdstuk gaan we in op maatwerk op organisatieniveau. De eerste paragraaf is gebaseerd op de gestructureerde interviews met respondenten van lerarenopleidingen. De tweede paragraaf is gebaseerd op de vragenlijst voor de deeltijdstudenten. Het hoofdstuk sluit af met de conclusies over maatwerk op systeemniveau.

5.1 Maatwerk op organisatieniveau bij de lerarenopleidingen

In deze paragraaf worden de vragen naar maatwerk in de organisatie van de opleiding behandeld. Welke aanpassingen worden geboden binnen de opleiding zelf en binnen de opleidingsschool waar stage wordt gelopen? Het gaat onder andere om de vraag of de opleiding mogelijkheden biedt om zo nodig te variëren in tempo, volgorde, toetsmomenten, roostering van lessen en het volgen van onderdelen van de opleiding online, zodat studenten de opleiding kunnen volgen naast hun (andere) werkzaamheden op school en in de privé-situatie.

Flexibele inschrijfmomenten

De deeltijdstudenten kunnen meestal één keer per jaar, in sommige gevallen twee keer per jaar, instromen in verschillende routes in de opleiding. Bij de Leidse Onderwijsinstellingen (LOI) en bij de Universiteit Twente (UT) kunnen studenten ieder moment aan hun opleiding beginnen. De niet-bekostigde opleidingen kunnen voor een specifieke groep de leslocatie en -frequentie aanpassen.

Andere aanpassingen aan het programma en de organisatie

Een aantal deeltijdpabo's biedt studenten de mogelijkheid om zelf toetsmomenten te kiezen. De LOI biedt meer uitdagende opdrachten voor mensen die meer ervaring hebben. De VU werkt met vaste toetsvormen, maar biedt studenten de ruimte om af te wijken in de weg ernaartoe. Zo is er een proeve van bekwaamheid die iedere student moet afleggen, maar zeer goede studenten (studenten met veel voorkennis) hoeven de lessen niet te volgen en doen alleen de proeve.

Deeltijdstudenten verzoeken vaak om aanpassingen

In een bijeenkomst met LOEx werd aangegeven dat veel deeltijdstudenten behalve om vrijstellingen ook veel om aanpassingen vragen in verband met persoonlijke omstandigheden.

Grenzen aan organiseerbaarheid

Tijdens de interviews uiten de lerarenopleidingen zorgen over de organiseerbaarheid van maatwerk. Lerarenopleidingen verzorgen veel kleine opleidingen, met name ulo's en de hbo-tweedegraads en eerstegraads lerarenopleidingen. Daarnaast zijn er de verschillende routes. Zo geeft een universitaire lerarenopleiding aan dat organisatorische complexiteit ervoor zorgt dat het onderwijs op minder verschillende doelgroepen kan worden afgestemd. Het gevolg is dat de voltijd- en deeltijdstudenten in de praktijk soms samen les volgen. Dat verkleint de mogelijkheid tot een op maat gemaakt programma en didactiek.

Bovendien is het voor lerarenopleidingen organisatorisch lastig om roosters voor verschillende groepen op elkaar te laten aansluiten en tegelijkertijd docenten hiervoor beschikbaar te hebben. Ook de mogelijkheid om te versnellen wordt zo beperkt, omdat opleidingen niet altijd meerdere vakken kunnen aanbieden of

roosters op elkaar kunnen laten aansluiten. Daarnaast is voor het ontwikkelen van nieuwe vakken of vakken met elkaar te verweven ontwikkeltijd nodig.

Universiteiten geven aan dat het organiseren van avondonderwijs niet altijd mogelijk is, omdat de vakinhoudelijke vakken gewoonlijk overdag plaatsvinden en de deeltijdstudenten hierbij aanschuiven. In sommige gevallen moeten studenten naar een andere universiteit om een vak te volgen, omdat dit beter uitkomt met de roostering. Landelijke programma's en/of blended modules zouden een uitkomst kunnen zijn.

5.2 Maatwerk op organisatieniveau volgens deeltijdstudenten

In paragraaf 2.2 beschreven we welke keuzeoverweging deeltijdstudenten hebben als ze voor een opleiding kiezen. Die overwegingen gaan onder meer over maatwerk op organisatieniveau. In deze paragraaf gaan we in op de vraag of studenten in de praktijk ook daadwerkelijk behoefte hebben aan aanpassingen die het mogelijk maken de opleiding te volgen naast hun (andere) werkzaamheden op school en in de privé-situatie. Ook bespreken we hoe tevreden studenten hierover zijn. Het gaat dan om de mogelijkheden om tempo, volgorde, spreiding of toetsing aan te passen en om variatiemogelijkheden in de lesplaats, het lesroosters of de leeromgeving. Ook gaat het om de mogelijkheden te kunnen variëren in roostering van begeleiding op de opleidingsscholen.

Behoeftte aan aanpassingen

Zoals in paragraaf 4.2 wordt vermeld, geeft 70 procent van de deeltijdstudenten aan behoefte te hebben aan aanpassingen in de organisatie van de opleiding. Van hen geeft ongeveer 40 procent aan dat zij het lesprogramma naar hun eigen tempo willen kunnen aanpassen. Bijna 30 procent wil de volgorde van het lesprogramma en de afnamemomenten van de toetsen kunnen aanpassen. Daarnaast geeft een kwart aan behoefte te hebben gehad aan het aanpassen van hun studierooster. 21 procent wil het tijdstip en/of de plaats van de begeleidingsuren kunnen aanpassen. Van de 70 procent van de studenten die aanpassingen willen kunnen doen, geeft bijna een vijfde aan dat zij stagemomenten willen kunnen aanpassen. Een kwart heeft ook behoefte aan het aanpassen van de stageduur.

Opvallend is dat ongeveer een op vijf studenten in de praktijk behoefte heeft aan het volgen van onderwijs via een digitale leeromgeving, terwijl veel meer studenten (44 procent) hadden aangegeven dat dit een belangrijke overweging was bij het kiezen van de opleiding.

Ontevreden over de mogelijkheden tot aanpassingen

Uit de vraag hoe tevreden studenten zijn over de gewenste mogelijkheden tot aanpassingen, blijkt dat het overgrote deel van de studenten ontevreden is. Voor bijna alle genoemde aanpassingen geldt dat ongeveer drie kwart van de studenten (zeer) ontevreden over deze mogelijkheden. Alleen wat betreft de aanpassingen van stagemomenten is een iets kleiner aandeel ontevreden, namelijk 65 procent.

Tevreden over aanpassingsmogelijkheden op scholen

Van de 504 studenten die hadden aangegeven stage te lopen of te hebben gelopen in de opleiding, was de ruime meerderheid tevreden over de mogelijkheden tot aanpassingen op de school waarop zij stage liepen. Van hen was 73 procent tevreden met de mogelijkheid om stagemomenten aan te passen. Net iets meer dan de helft is tevreden met het kunnen aanpassen van de stageduur en het kunnen verplaatsen van begeleidingsuren. Tijdens de gesprekken kwam wel naar voren dat sommige deeltijdstudenten moeite hebben met het vinden van een stageplek.

5.3 Conclusie

In hoofdstuk 2 concludeerden we dat de mogelijkheid tot aanpassingen in de organisatie een belangrijke rol speelt in de keuze van deeltijdstudenten voor een opleiding. LOEx bevestigt dat examencommissies veel verzoeken voor aanpassingen krijgen. We vatten de conclusies over maatwerk op organisatieniveau in de praktijk samen.

Studenten zijn ontevreden over de mogelijkheden tot maatwerk in de organisatie

70 procent van de deeltijdstudenten geeft aan behoefte te hebben (gehad) aan organisatorische aanpassingen. De praktijk valt tegen: studenten zijn niet erg tevreden over deze mogelijkheden.

Een derde van de studenten heeft geen behoefte aan aanpassingen.

Een aanzienlijke 30 procent van de studenten heeft geen behoefte aan aanpassingen. Lerarenopleidingen geven aan dat studenten, juist als ze veel bezigheden hebben die om voorrang strijden, ook behoefte hebben aan een vaste structuur. Dit sluit aan bij wat we in paragraaf 4.4 al concludeerden: studenten hebben persoonlijk contact en intervisie nodig voor studiesucces en motivatie. Door te kiezen voor structuur, binding en intervisie, wordt minder gekozen voor maximale maatwerkmogelijkheden. Er wordt hier gezocht naar een goede balans, met als doel meer mensen op te leiden.

De mogelijkheden tot aanpassingen in de organisatie zijn beperkt

Lerarenopleidingen geven echter aan dat er grenzen zijn aan de organiseerbaarheid van maatwerk. Er is winst te behalen door de informatievoorziening te verbeteren en een realistischer beeld te geven voordat de opleiding gevolgd wordt. Deeltijdstudenten hebben vooraf ook behoefte aan informatie over praktische zaken, zoals roosterdagen. Bovendien kunnen opleidingen de behoefte van studenten aan aanpassingen inventariseren, om zo te zoeken naar mogelijkheden voor flexibiliteit binnen de organisatie.

6. Belemmeringen

In dit hoofdstuk beschrijven we, voor zover niet al eerder besproken, welke belemmeringen lerarenopleidingen en studenten ervaren als het gaat om maatwerk op systeem-, programma- en organisatieniveau.

6.1 Belemmeringen voor lerarenopleidingen

Tijdens de gestructureerde interviews vroegen we respondenten van lerarenopleidingen welke belemmeringen zij ervaren in het bieden en organiseren van maatwerk.

Druk op lerarenopleidingen

Uit gesprekken komt naar voren dat geïnterviewden door het oplopende lerarentekort spanning ervaren tussen enerzijds het vasthouden aan kwaliteit van de opleiding en anderzijds de vraag van scholen, bestuurders, beleidsmakers en potentiële leraren naar snellere routes naar het leraarschap. Hoewel goed opgeleide leraren die behouden blijven voor het onderwijs voor beide belangrijk zijn, spelen soms ook andere belangen. Zeker als een school te kampen heeft met een lerarentekort bestaat de neiging om leraren in opleiding snel, en soms zonder voldoende begeleiding, voor de klas te zetten. Dat kan op den duur leiden tot uit- of afstel van het behalen van de bevoegdheid, waardoor een nieuwe groep van onbevoegde leraren ontstaat.

Examencommissies ervaren soms druk van scholen

Leden van LOEx geven aan dat niet alle deeltijdstudenten bij voorbaat inzien dat vrijstellingsaanvragen onderbouwd moeten worden. Ze geven ook aan soms druk te ervaren vanuit scholen om vrijstellingen te verlenen. Ze zien soms beroepszaken tegen hun besluiten bij de Colleges voor beroep van de examens (Cobex), waarin deeltijdstudenten bijgestaan worden door schoolleiders.

Externe en interne regelgeving

Sommige lerarenopleidingen vinden dat de WHW de mogelijkheden tot het bieden van maatwerk beperkt. Opleidingen voelen zich gebonden aan de wettelijke regels die gelden voor kwaliteitsborging en de duur van de opleidingen. De experimenten leeruitkomsten binnen de flexibiliseringspilots bieden volgens de betrokken hbo-lerarenopleidingen een goede uitweg om maatwerk te bieden.

Sommige ulo's hebben, afhankelijk van de manier waarop de lerarenopleidingen zijn ingebed in de organisatie, te maken met verschillende faculteitsbesturen en daardoor met verschillende regels en systemen. Bovendien is het aanpassen van de verwantschapstabellen van de educatieve minor/module op het wetenschappelijk onderwijs een knelpunt voor meer maatwerk in de toelating, omdat de aanpassing van de tabel een complex proces is.

Verwachtingen over de opleiding

De lerarenopleidingen melden dat verwachtingen van studenten over de duur en zwaarte van de opleiding soms niet overeenkomen met wat de opleiding in de praktijk kan bieden. Sommige studenten hebben hoge verwachtingen van de mogelijkheden tot het volgen van verkorte trajecten en het verkrijgen van vrijstellingen. Dat geldt bijvoorbeeld voor mensen die al voor de klas staan en door hun leidinggevende aangespoord worden om een (aanvullende) bevoegdheid te halen. Maar ook mensen van buiten het onderwijs onderschatten, volgens lerarenopleidingen, de opleiding soms. De lerarenopleidingen leiden niet alleen op

voor een lesbevoegdheid, maar ook tot een bachelor- of mastergraad. Opleidingen moeten voldoen aan de specifieke eisen die daaraan gesteld worden. Er is behoefte aan een realistisch beeld van de opleiding. De lerarenopleidingen benadrukken het belang van verwachtingsmanagement, ook al tijdens de voorlichting.

Financiële belemmeringen

De bekostigde tweedegraads lerarenopleidingen en de universitaire lerarenopleidingen geven aan dat ze kampen met beperkte financiën en personele capaciteit. Zij geven aan in de rode cijfers te zitten ten opzichte van de begroting binnen de eigen instelling. Dat heeft volgens hen meerdere oorzaken. Tweedegraads lerarenopleidingen en ulo's verzorgen veel opleidingen met een klein aantal studenten en verzorgen ook veel routes. Bovendien is opleiden in de school relatief duur vanwege de begeleiding en schoolbezoeken. Daarnaast hebben met name tweedegraads lerarenopleidingen relatief veel studenten die van studie gewisseld zijn en doen deze studenten gemiddeld lang over de studie (zie ook Inspectie van het Onderwijs, 2017a). Dat studenten al tijdens de opleiding voor de klas staan, draagt bij aan het uitstellen van afstuderen. De overheidsbekostiging is gebaseerd op de nominale studieduur plus een bonus bij diplomering. Dit zorgt ervoor dat tweedegraads lerarenopleidingen relatief veel studenten hebben waarvoor een aantal jaren geen bekostiging wordt ontvangen.

Hbo-lerarenopleidingen, ulo's en pabo's geven tot slot aan dat de bekostiging niet is gebaseerd op maatwerktrajecten. Individuele aandacht en beoordeling van competenties vraagt om de inzet van menskracht en daarvoor zijn voldoende opleiders, en dus middelen, nodig. Opleidingen die meedoen aan het experiment leeruitkomsten geven bijvoorbeeld aan dat de tijd die men besteedt aan assessments niet meer besteed kan worden aan onderwijs en begeleiding. De financiële situatie van lerarenopleidingen hangt wel af van de door de instelling gehanteerde interne allocatie van bekostigingsmiddelen.

Onderzoeksvaardigheden

Er is discussie over de vorm en de plek van de onderzoeksvaardigheden binnen de lerarenopleiding^{2 3}. Met name als het gaat om studenten die al een diploma in het hoger onderwijs hebben, spitst de discussie zich toe op de noodzaak van de onderzoekscomponent binnen de opleiding. Een aantal opleidingen geeft aan dat de zwaarte van de onderzoekscomponent er toe leidt dat het maatwerktraject als zwaar en lang wordt ervaren. Deze discussie speelt ook bij zij-instroomtrajecten.

6.2 Belemmeringen voor studenten

We vroegen aan zowel de lerarenopleidingen als aan de deelstudenten welke belemmeringen zij zien voor studenten.

Belemmeringen voor studenten volgens de lerarenopleidingen

Combineren stage of werkplek in het onderwijs met de opleiding

Lerarenopleidingen signaleren dat studenten soms al zeer veel uren les geven op een school, waardoor de opleiding in de knel komt. Ook staat de begeleiding op scholen onder druk.

Extra stages doen

Sommige pabo's stellen de eis dat studenten niet enkel stage mogen lopen op hun eigen werkplek, aangezien zij voor een breder beroepenveld opgeleid worden. Tegelijkertijd zien zij dat dit voor studenten die al in het onderwijs werken belastend

^{2 3}Zie ook: <https://www.scienceguide.nl/2019/01/lerarenopleidingen-verdeeld-over-rol-onderzoekende-houding/>

kan zijn en tot financiële problemen kan leiden, omdat ze dan minder kunnen werken naast hun opleiding.

Dit geldt ook voor mensen die in het (voortgezet) speciaal onderwijs werken. Voor hen is het lastig om met behoud van hun baan een bevoegdheid te halen. Omdat de opleidingen voor een brede bevoegdheid opleiden stellen de opleidingen soms de eis dat de studenten extra stages moeten lopen buiten hun eigen werk.

Begeleiding van zij-instromers

De zij-instroomcoördinatoren verbonden aan de hogescholen geven aan dat schoolopleiders (de begeleiders/opleiders van de leraren in opleiding op scholen) zich bij de begeleiding van leraren in opleiding in eerste instantie richten op de voltijd- en deeltijdstudenten. Ze vergeten soms dat zij-instromers ook nog lerend zijn. Zij worden eerder beschouwd als collega's. Een goede begeleiding van zij-instromers is echter een voorwaarde voor het slagen van het traject. Volgens de geïnterviewde coördinatoren schoot de begeleiding van zij-instromers ook tekort begin 2000, toen er ook een lerarentekort was. Dit droeg toen bij aan de uitval van zij-instromers.

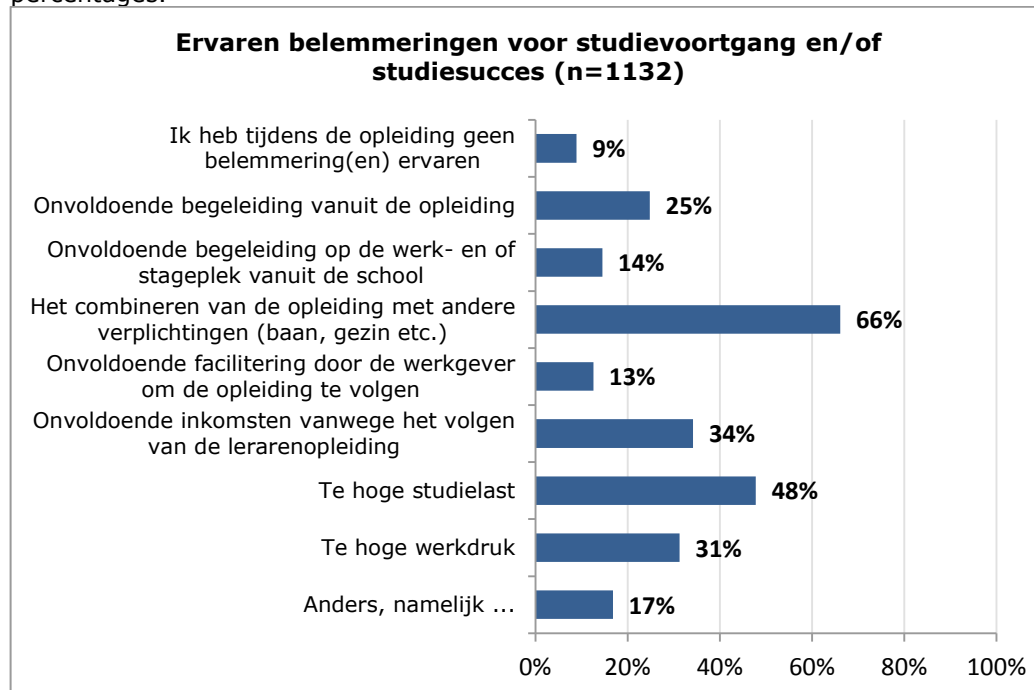
Belemmeringen voor studenten

In de vragenlijst vroegen we deeltijdstudenten welke belemmeringen zij ervaren voor hun studiesucces. Tijdens de bijeenkomsten met de deeltijdstudenten en zij-instromers zijn we hier dieper op in gegaan.

Combineren opleiding met andere verplichtingen

66 procent van de studenten geeft in de vragenlijst aan dat zij het combineren van de opleiding met andere zaken, zoals baan en gezin, als belemmerend ervaren voor hun studiesucces en/of studievoortgang. Bijna een derde van de studenten geeft aan een te hoge werkdruk te ervaren. Tijdens de bijeenkomsten gaven de studenten geven aan dat de lesuren, tentamens en deadlines soms moeilijk zijn te combineren met hun werk en/of gezin. In hun vrije tijd moeten de studenten nog studeren voor de opdrachten en de tentamens. De roostering wordt als knelpunt ervaren om de opleiding te volbrengen. Soms worden vakken tegelijkertijd ingeroosterd, wat de studie(keuze)mogelijkheden en mogelijkheid tot versnellen beperkt.

Figuur 6.2a Ervaren belemmeringen voor studievoortgang en/of studiesucces, in percentages.

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Studielast hoger dan verwacht

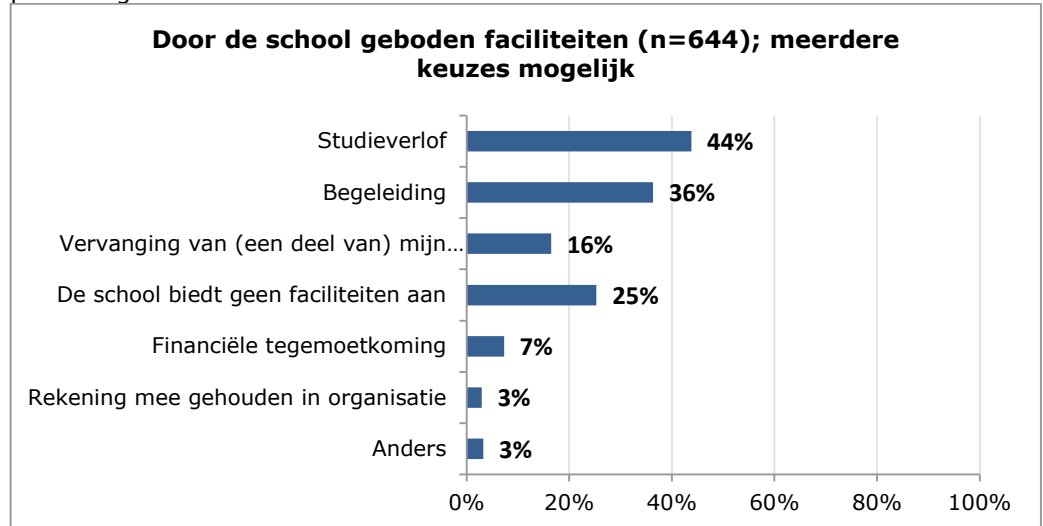
Bijna 50 procent van de studenten geeft aan een te hoge studielast als belemmerend te ervaren voor de studievoortgang en/of het studiesucces. De studielast is voor 53 procent van de studenten hoger dan vooraf verwacht. Bij 39 procent van de studenten voldoet de studielast wel aan de verwachtingen en 8 procent had vooraf geen verwachtingen over de studielast. Vooral onder de studenten aan de pabo zijn de verwachtingen over de studielast niet uitgekomen (61 procent).

In de gesprekken en open vragen geven studenten aan dat de deeltijdopleiding een afgeleide was van de voltijdopleiding. De vierjarige opleiding is volgens hen in twee jaar gepropt. Deze ervaring hebben vooral pabo-studenten. Enkele studenten geven in de gesprekken aan dat ze niet aan de opleiding waren begonnen als ze vooraf hadden geweten hoeveel tijd en moeite het zou kosten. Zij geven aan gebaat te zijn bij een realistisch beeld over de duur en studielast van de opleiding.

Op een school werkende studenten worden niet altijd door werkgever gefaciliteerd

Aan deeltijdstudenten die al op een school werken is gevraagd hoe de scholen hen faciliteert. Een aanzienlijk deel van deze studenten geeft aan gefaciliteerd te worden met studieverlof en/of begeleiding. Een kwart geeft aan dat de school hen geen faciliteiten biedt. Tijdens de gesprekken geven deze studenten aan behoefte te hebben aan betaald studieverlof en vrijstelling van niet-lesgebonden taken.

Figuur 6.2b Door de school geboden faciliteiten, volgens de studenten, in percentages.

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Financiële belemmeringen

Het volgen van een studie zorgt voor een slechtere financiële situatie. 34 procent van de bevroegde studenten geeft aan onvoldoende inkomsten te hebben door het volgen van de lerarenopleiding. Sommigen moeten minder werken of hun reserves aanspreken om de studie te kunnen volgen. Dat maakt het voor hen belangrijk geen studievertraging op te lopen. Uit de groepsgesprekken met de studenten blijkt dat niet alle scholen een stagevergoeding bieden.

Goede begeleiding is belangrijk

Een kwart van de studenten geeft aan onvoldoende begeleiding vanuit de opleiding te hebben ervaren. Ook geeft 15 procent van de studenten aan dat zij op hun werk- of stageplek onvoldoende begeleiding vanuit school hebben gekregen.

Belemmeringen voor zij-instromers

Tijdens de bijeenkomst gaven zij-instromers aan dat scholen niet altijd goed op de hoogte zijn van het zij-instroomtraject. Een andere belemmering is dat zij soms naast hun opleiding en werk als leraar extra opdrachten doen en (onbetaalde) stage lopen buiten hun eigen werkplek. Met name zij-instromers in het primair onderwijs noemden dit. Tot slot ervaren zij-instromers grote druk om de opleiding binnen twee jaar te voltooien. Zij maken zich zorgen over wat er met hen en met de school gebeurt als ze het zij-instroomtraject niet op tijd voltooien.

Oorzaken van uitval

Van de studenten die de vragenlijst heeft ingevuld is 15 procent gestopt met de opleiding. Aan hen is gevraagd wat de reden is voor hun uitval. Als voornaamste reden, bijna 30 procent, wordt de combinatie van de opleiding met andere verplichtingen, zoals baan en gezin, genoemd. 28 procent is ontevreden over de inhoud van de opleiding. Een kwart van de studenten stopte vanwege een te hoge studielast.

6.3 Conclusies

We vatten samen welke belemmeringen werden genoemd tijdens gesprekken met alle betrokkenen.

Spanning tussen kwaliteit en de wens om snellere routes

Lerarenopleidingen ervaren spanning tussen het vasthouden aan kwaliteit van de opleiding en de vraag naar snellere routes naar het leraarschap van scholen, bestuurders, beleidsmakers en potentiële leraren. De verwachtingen over mogelijkheden tot maatwerk komen soms niet overeen met de praktijk.

Lerarenopleidingen geven aan dat ze te maken hebben met beperkte financiële middelen. De begeleiding van leraren in opleiding en zij-instromers kan onder druk komen te staan als gevolg van het lerarentekort.

Combineren opleiding met baan en/of gezin

Een groot deel van de deeltijdstudenten geeft aan dat het combineren van de opleiding met andere zaken, zoals baan en gezin, hun studiesucces en/of studievoortgang belemmert. Studenten gaan als gevolg daarvan vaak minder werken. Dit heeft voor veel deeltijdstudenten financiële consequenties. De belasting wordt versterkt als zij-instromers en deeltijdstudenten die al in het onderwijs werken extra stages moeten lopen buiten hun werkplek. Tot slot blijken stagiairs niet altijd een stagevergoeding te krijgen. Ook dat belemmert het studiesucces.

Facilitering door scholen

Scholen faciliteren werknemers die zich omscholen tot docent met studieverlof en/of begeleiding. Een kwart van de bevroegde deeltijdstudenten die al op een school werken, geeft echter aan niet door hun school gefaciliteerd te worden.

7. Kansen

In dit hoofdstuk beschrijven we, voor zover niet eerder besproken, welke kansen lerarenopleidingen, studenten, schoolleiders en -bestuurders zien voor maatwerk.

7.1 Kansen voor maatwerk genoemd door lerarenopleidingen

We vroegen respondenten van lerarenopleidingen welke kansen ze zien voor maatwerk. Zij noemden zowel huidige initiatieven als toekomstperspectieven. We hebben de kansen gegroepeerd naar onderwerp.

Kansen voor informatievoorziening en intake

Eén loket voor vragen naar educatieve trajecten

Een geopperd idee is om een loket in te richten voor vragen over educatieve trajecten^{2 4}.

Assessmentcentra inzetten bij de intake

Assessmentcentra die normaliter de geschiktheidsonderzoeken doen voor kandidaten van het traject ZiB zouden betrokken kunnen worden bij de intake van de deeltijdopleiding. Zij kunnen bij iedere student voorafgaand aan de opleiding een gevalideerd assessment afnemen. Hier rolt dan een toegespitst maatwerkprogramma uit.

Ulo's richten landelijk assessmentcentrum in

De ulo's hebben het plan een landelijk assessmentcentrum in te richten, dat de organisatie en uitvoering van toelatingsassessments voor aspirant-zij-instromers en kandidaten met een niet-gangbare vooropleiding coördineert (VSNU-ICL, 2019).

'Assessment light' voor zij-instromers met een bevoegdheid

Het geschiktheidsonderzoek in het kader van ZiB was voorheen gericht op kandidaten die nog geen bevoegdheid hadden. Sinds de zij-instroomsubsidie in 2017 ook is opengesteld voor mensen met een bevoegdheid, blijkt het geschiktheidsonderzoek te uitgebreid. Daarom besloot een assessmentcentrum een 'geschiktheidsonderzoek light' te ontwerpen voor mensen die al in het onderwijs werken.

Kansen voor routes

Op de vraag of lerarenopleidingen nadenken over nieuwe routes, andere routes of varianten om zo nieuwe doelgroepen te kunnen bedienen, werden de volgende mogelijkheden genoemd.

Educatieve master

De Marnix Academie en Universiteit Utrecht willen een educatieve master ontwikkelen waarmee een lesbevoegdheid voor het primair onderwijs wordt behaald op academisch masterniveau. Deze master vormt een nieuwe route naar het leraarschap voor studenten die reeds een opleiding in het hoger onderwijs achter de rug hebben en graag een lesbevoegdheid voor het primair onderwijs willen halen. De opleiding komt tegemoet aan de behoefte van scholen aan differentiatie in het personeelsbestand.

^{2 4} De gemeente Amsterdam heeft in samenwerking met lerarenopleidingen inmiddels een dergelijk loket ingericht: <https://www.lievervoordeklas.nl/>. Ook andere steden zijn er mee bezig.

Specialisatie binnen pabo voor speciaal onderwijs

Een pabo noemt de wens om binnen de pabo specialisaties op te zetten voor onder meer het (voortgezet) speciaal onderwijs.

Educatieve minor voor groepsleerkracht onderbouw vmbo basis/kader

Een pabo geeft aan na te denken over een educatieve minor voor groepsleerkracht in de onderbouw van het vmbo (basis/kader). Deze minor vindt plaats tijdens de opleiding en komt in plaats van een extra traject van een half jaar na de pabo. Dit biedt studenten de mogelijkheid om te specialiseren.

Kansen voor maatwerk binnen de opleiding

Het experiment leeruitkomsten van de pilots flexibilisering

De opleidingen die deelnemen aan het *experiment leeruitkomsten* hebben de verwachting dat –als zich dat heeft uitgekristalliseerd – maatwerk (nog) meer een plek krijgt. Een opleiding geeft aan: "Als flexibel opleiden het basisskelet wordt, komt er rust en meer mogelijkheden. De opleiding krijgt een modulaire opbouw. We kunnen dan mensen die een aanvullende bevoegdheid of een dubbele bevoegdheid willen verwerven beter faciliteren. Het ideaalbeeld: één loket aan de voorkant en een blokkendoos aan de achterkant." Een andere opleiding: "Het experiment leeruitkomsten is nog maar net begonnen. Wanneer dit gedachtegoed verder wordt uitgebouwd, zouden we alle verschillende routes kunnen loslaten en kan een student op basis van zijn persoonlijke leerovereenkomst werken aan zijn ontwikkeling tot leraar en zijn bevoegdheid behalen."

Ontwikkel landelijke leeruitkomsten

Met landelijk afgestemde leeruitkomsten en bijpassende leerwegaafhankelijke toetsen kunnen alle routes eenvoudiger ingericht worden. Stem de rubrics en de cesuur blijvend landelijk af.

Voortgangstoetsen

Een geïnterviewde oppert de introductie van (landelijke) voortgangstoetsen in de lerarenopleidingen. Voortgangstoetsen maken de groei in niveau inzichtelijk, waardoor de opleiding kan zien of de student al onderdelen beheerst en wellicht vrijgesteld kan worden voor die onderdelen.

Modules van leeruitkomsten

Ontwikkel modules van leeruitkomsten. Studenten kunnen dan, op basis van eerdere diploma's en werkervaring, blokken leeruitkomsten kiezen waarmee ze uiteindelijk ook de mogelijkheid hebben een aanvullende bevoegdheid te behalen. Het is daarbij wel van belang samenhang tussen vaardigheden in het oog te houden, aangezien deze samenhang in beroepssituaties van belang is.

Kansen in digitalisering

Opleidingen geven aan kansen te zien in het bieden van meer afstandsonderwijs in de toekomst. Daarbij zouden ook toetsen plaats- en tijdonafhankelijk kunnen plaatsvinden. Het volgen van onderwijs op afstand zorgt ervoor dat studenten zelf hun opleiding kunnen vormgeven, door bijvoorbeeld in eigen tempo te studeren. Het belang van goede begeleiding neemt daarbij wel toe. Daarnaast moet volgens de opleidingen goed nagedacht worden over de kwaliteitsborging van afstandsonderwijs.

Een doorlopende leerlijn als uitgangspunt

Van startbekwaam naar vakbekwaam

Gedurende de opleiding werkt de student toe naar startbekwaamheid. Na de opleiding kan de leraar zich binnen een doorlopende leerlijn in post-initieel onderwijs verder ontwikkelen. Op deze manier ontstaat een minder grote kloof tussen de opleiding en het werk. Leraren onderhouden tijdens deze vervolgoopleidingen hun bekwaamheid en laten dat zien.

Opleiding opknippen

De ulo's overwegen de opleiding op te knippen in een basismodule (beperkte tweedegraads bevoegdheid), gevolgd door een eerstegraadsmodule en een inductiefase met modules, verspreid over drie jaar. De inductiefase hoort formeel niet bij de opleiding.

Instrumenten voor bekwaamheidsonderhoud

Een aantal regio's gebruikt instrumenten voor de begeleiding van leraren in opleiding, zij-instromers en beginnende leraren. Hiermee is de begeleiding inhoudelijk af te stemmen op de betreffende persoon. Bijvoorbeeld met het begeleidingsinstrument Junior Leraar in de regio Amsterdam. De HvA ontwikkelde dit instrument in samenwerking met het primair onderwijs en voortgezet onderwijs in Amsterdam (Snoek, 2018). Met Junior Leraar kunnen (aankomende) leraren hun bekwaamheid onderhouden en verdiepen in een doorlopende leerlijn.

Langere trajecten

Een geïnterviewde van een lerarenopleidingen pleit voor langere trajecten in plaats van kortere: "Geef mensen de mogelijkheid om onbevoegd te starten als leraar en tegelijkertijd met de opleiding te beginnen en daar langere tijd over te doen. Leraren hebben namelijk tijd nodig voor het leren van vaardigheden." Een geïnterviewde van een ulo sloot hierop aan: "Ontwikkel een vierjarig traject, waarin trainees op de werkplek getraind en begeleid worden en ze ook fouten mogen maken. Gedurende die periode ontvangt de leraar in opleiding een inkomen. Op deze manier is er een natuurlijke overgang van student naar leraar. Dit heeft wel consequenties voor de lerarenopleiders, want trainen is een ander vak dan gewoon docentschap of begeleider/mentor."

En verder

Maatwerk dankzij basisbekostiging

Tot slot werd gepleit voor basisbekostiging voor iedere lerarenopleiding, zodat opleidingen met weinig studenten financiële ruimte krijgen maatwerk te leveren.

7.2 Kansen voor maatwerk genoemd door deeltijdstudenten

Tijdens de bijeenkomsten met deeltijdstudenten vroegen wij welke kansen zij zagen voor maatwerk. Zij opperden de volgende ideeën:

Differentiatie tussen verschillende doelgroepen

De studenten die wij spraken gaven aan dat de studenten binnen de deeltijdgroep erg verschillen. Studenten die al in het onderwijs werkzaam zijn, hebben behoefte aan andere leerstof dan studenten zonder ervaring in het onderwijs. Zij raden het aan dat deze twee groepen verschillende programma's volgen.

Andere toetsingsvormen en -momenten

De studenten gaven aan de hoeveelheid verslagen en portfolio's als onnodig en tijdrovend te ervaren. Andere toetsingsvormen, zoals mondelinge examens of

assessments, zijn een minder zwaar alternatief. Een assessment bekijkt wat de student nog mist om een programma op maat te maken. Dit assessment kan lijken op het zij-instroom-assessment, dat kijkt wat de kandidaat al kan en welke aanvullende begeleiding en scholing nodig is. Tot slot is er behoefte aan meer variatie in afnamemomenten en -locaties.

Meerdere stappen

Studenten van de universitaire lerarenopleiding opperden om de eerstegraads bevoegdheid in twee stappen te behalen. Eerst de tweedegraads bevoegdheid en vervolgens, terwijl ze al aan het werk zijn in het onderwijs, de eerstegraads bevoegdheid. Zo staan studenten sneller voor de klas, doen ze meer praktijkervaring op en krijgen ze bovendien betaald. Studenten die al eerder een eerstegraads bevoegdheid haalden, zouden ook al na een korte studieperiode aan het werk kunnen om vervolgens tijdens hun werk de aanvullende bevoegdheid te halen.

Financiën

Studenten vroegen zich af waarom de lerarenbeurs niet aansluit op de duur van de studie. In sommige gevallen is uitloop niet te voorkomen, maar daar is de beurs niet op ingesteld. Ook zou het logisch zijn volgens de studenten om een stage- en/of onkostenvergoeding of al betaald te krijgen.

7.3 Kansen volgens schoolbestuurders, -leiders en andere betrokkenen

De schoolbestuurders en -leiders en anderen opperden in gesprekken de volgende mogelijkheden voor (meer) maatwerk.

Teambevoegdheid

De scholen suggereren uit te gaan van teambevoegdheden. Men spreekt ook wel over gedistribueerde bevoegdheden, waarin docenten voor een bepaald onderdeel van het curriculum bevoegd zijn en hierin les kunnen geven. Bij gedistribueerde bevoegdheden heeft iedere docent zijn eigen sterke punten en een eigen kennisgebied. Om dit mogelijk te maken moet het opleiden anders worden georganiseerd. Studenten moeten meer keuzemogelijkheden hebben tijdens de opleiding. Als bijkomend voordeel kunnen studenten bepaalde opleidingsonderdelen overslaan die zij als een hindernis ervaren.

Modulair opleiden

Een andere suggestie is modulair opleiden, bijvoorbeeld een pedagogische basisopleiding plus modules voor de vakken en vakdidactiek. Dit biedt de mogelijkheid tot specialisatie, maar zorgt ook dat studenten makkelijker een aanvullende bevoegdheid halen. Dit sluit aan bij het advies van de Onderwijsraad, 'Ruim baan voor leraren' (2018).

Meer samenwerking scholen en opleidingen

In gesprek met de PO-Raad en de VO-Raad bleek er behoefte te zijn aan een met de opleidingen gedeelde visie over het opleiden van de leraar in een doorlopende leerlijn. De vernieuwde opzet van Samen Opleiden biedt hiervoor mogelijkheden.

7.4 Conclusies

De gesprekken met de betrokkenen leverden verschillende ideeën op voor meer maatwerk. Meerdere genoemde kansen gaan over standaardisatie, zoals: één loket voor vragen over educatieve trajecten, doorontwikkeling van het experiment leeruitkomsten, landelijk geformuleerde leeruitkomsten, toetsen middels

assessments, modulair opleiden, een doorlopende leerlijn en instrumenten voor bekwaamheidsonderhoud. Daarnaast werd digitalisering als kans aangewezen. Tot slot zien opleidingen ook nog mogelijkheden voor aanvullende opleidingsroutes voor specifieke doelgroepen.

8. Eindconclusie en aanbevelingen

Dit hoofdstuk beschrijft een overkoepelende conclusie van het onderzoek naar maatwerk voor aankomende leraren, gevolgd door aanbevelingen.

8.1 Eindconclusie

Er is behoefte aan maatwerk

Behalve reguliere studenten zijn er veel latere instromers in de lerarenopleidingen. Verschillende partijen sporen lerarenopleidingen aan deze groep versneld op te leiden. Scholen hebben behoefte aan op maat gesneden routes naar het leraarschap om het oplopende lerarentekort tegen te kunnen gaan. Ook beleidsmakers en gemeenten moedigen deze opleidingsvormen aan. Daarnaast vragen deeltijdstudenten zelf om meer maatwerk binnen de opleiding. Zij combineren de opleiding met werk of gezin. Veel deeltijdstudenten hebben al een vooropleiding in het hoger onderwijs afgerond en een kwart heeft al een lesbevoegdheid. Aan de start van de opleiding werkt meer dan 40 procent van de deeltijdstudenten al in het onderwijs. Zij hebben behoefte aan aanpassingen in het programma en in de organisatie van de opleiding.

Er zijn veel routes naar het leraarschap

Er zijn veel routes waarmee voor verschillende doelgroepen een traject naar het leraarschap wordt geboden en daarnaast zijn er binnen de routes verschillende varianten. Er wordt daarmee voorzien in de behoeftes van verschillende doelgroepen en situaties. Het bestaan van veel routes leidt echter ook tot onoverzichtelijkheid en daardoor vinden aankomende deeltijdstudenten niet altijd de juiste route tot het leraarschap. Ook schoolleiders- en bestuurders hebben onvoldoende zicht op de verschillende routes en varianten.

Individueel maatwerk beperkt

Lerarenopleidingen kennen verschillende initiatieven om binnen de opleiding maatwerk te bieden. Bij het vaststellen daarvan hanteren lerarenopleidingen de kwaliteitsnormen. Examencommissies beoordelen zorgvuldig de vele aanvragen voor vrijstellingen en aanpassingen en toetsen onderbouwingen van studenten aan de reglementen van verschillende onderliggende routes. Maatwerktrajecten kunnen daarom ingewikkeld en tijdrovend zijn, vooral als meerdere routes verschillende regelingen hebben. Bovendien is de organiseerbaarheid van individueel maatwerk begrensd, gezien de beperkte middelen van lerarenopleidingen.

Maatwerk dankzij startassessments en standaardisatie

Toch zien we mogelijkheden voor meer maatwerk binnen de opleidingen. Door bijvoorbeeld toe te werken naar een gevalideerde manier om werkervaring te certificeren, waarvoor de examencommissie volgens de WHW individuele vrijstellingen kan verlenen. Dat gebeurt nu al bij opleidingen die meedoen aan het experiment leeruitkomsten en ook bij andere opleidingen, maar de in dit rapport verzamelde praktijken laten zien dat er ruimte is voor meer maatwerk. Lerarenopleidingen kunnen startassessments afnemen, zodat aan het begin van de opleiding duidelijk is welke vakken studenten nog moeten volgen. Een voorwaarde is dat de opleiding werkt met helder geformuleerde leeruitkomsten met een duidelijke focus op het beroep. Ook kunnen verdere stappen richting standaardisatie gezet worden, zoals landelijk geformuleerde leeruitkomsten en het gezamenlijk ontwikkelen van (blended) modules.

Ken je studenten

Het is belangrijk om de specifieke profielen van de groep studenten goed voor ogen te houden bij het overwegen van maatwerk. Veel deeltijdstudenten hebben al een opleiding in het hoger onderwijs afgerond en daarna kennis en ervaring opgedaan. Opleidingen doen er goed aan de achtergronden van studenten in kaart te brengen. Opleidingen kunnen met hen het gesprek aangaan over mogelijkheden voor maatwerk op de korte en lange termijn. De deeltijddoelstelling behoeft tot slot een eigen profiel, gebaseerd op een volwassendidactiek, waarin deeltijdstudenten worden aangesproken op datgene wat ze al inbrengen.

We vragen hierbij speciaal aandacht voor de deeltijdstudenten met lesbevoegdheid. Voor leraren met een bachelor- of masterdiploma en een lesbevoegdheid moet het mogelijk zijn om via modules een aanvullende lesbevoegdheid te halen, zich te specialiseren of zich te verdiepen. Dit sluit aan bij een eerdere aanbeveling van de Inspectie van het Onderwijs (2017b) en de Onderwijsraad (2018). Daarnaast is behoefte aan een gevalideerde toelatingsregeling voor kandidaten die al naar tevredenheid van de werkgever in het voortgezet onderwijs als leraar voor de klas staan, maar die moeilijk toelaatbaar zijn. VSNU-ICL zet met het actieplan 2019-2020 de eerste stappen hierin (VSNU-ICL, 2019).

Verwachtingsmanagement en informatievoorziening

Uit onderliggend onderzoek komt nadrukkelijk de behoefte aan een duidelijk verwachtingsmanagement naar voren. Tussen de verwachtingen en de mogelijkheden voor maatwerk ligt een kloof. Opleidingen moeten transparanter worden over waarvoor ze opleiden en de opbouw van de opleiding. Wat is nodig om dit vak te kunnen doen? Welke mogelijkheden voor maatwerk worden geboden? Maar ook een heldere uitleg over de procedures rondom vrijstellings- en aanpassingsaanvragen is nodig. Het is verstandig om het verwachtingsmanagement niet alleen te richten op aankomende deeltijdstudenten, maar ook op schoolleiders en -bestuurders en beleidsmakers bij gemeenten.

Ook de informatievoorziening moet beter. Een duidelijk (regionaal) aanspreekpunt is goed voor deeltijdstudenten. Hier worden studenten via een intake geholpen met het vinden van de meest passende onderwijsroute en -instellingen. Daarbij is ook informatie over praktische zaken nodig, zoals roosterdagen. Tevens kan met het aanspreekpunt de verwachtingen besproken worden. Dit vraagt om samenwerking tussen lerarenopleidingen en pabo's van hogescholen en universiteiten, tussen scholen en opleidingen en samenwerking met de gemeente of rijksoverheid.

Financiële belemmeringen

Een knelpunt voor dit alles is de financiële situatie van de lerarenopleidingen, melden ze. Een aantal opleidingen gaf aan dat ze moeite hebben de eindjes aan elkaar te knopen, met name de kleine opleidingen. Bij de lerarenopleidingen voor het voortgezet onderwijs, zijn vaak de studentaantallen per opleiding gering. Ook voor werkende studenten die zich omscholen tot leraar kan de financiële situatie een knelpunt zijn. Een deel daarvan moet financieel flink in hun opleiding investeren. Schoolleiders en -bestuurders kunnen meer personeel faciliteren. Daarnaast helpt het de studenten financieel als ze een stagevergoeding krijgen. Instellingen voor hoger onderwijs kunnen onderzoeken of in schrijvende gevallen het profileringfonds ingezet kan worden.

Samenwerking scholen en lerarenopleidingen

Scholen en opleidingen werken samen bij onder andere het opleiden van stagiairs, leraren in opleiding, bij zij-instroom en in post-initiële bijscholingstrajecten. Tegelijkertijd geven schoolleiders en -bestuurders aan een grotere rol te willen

spelen in de opleiding. Uit ons onderzoek blijkt een sfeer van tegenstellingen door verschillende belangen van betrokken partijen. Lerarenopleidingen ervaren druk en scholen vinden opleidingen niet flexibel genoeg. Bovendien blijkt geen gemeenschappelijk beeld te bestaan van het beroep van leraar en de opleiding van de leraar. Deze tegenstellingen kunnen zich in deze periode van lerarentekort verscherpen. Deze sfeer van tegenstellingen moet worden aangepakt door met elkaar in gesprek te gaan - schoolleiders en -bestuurders, lerarenopleidingen en leraren - over het beeld van het vak van leraren en de opleiding op langere termijn. Het streven is een heldere rol- en taakverdeling uitgaande van de wettelijk vastgelegde verantwoordelijkheden over het verstrekken van de getuigschriften en de lesbevoegdheden.

Een dergelijk gezamenlijk beeld van het lerarenvak en het opleiden, kan vervolgens een basis vormen om de beoordelingssystematieken van scholen en opleidingen beter op elkaar af te stemmen. Dat vereenvoudigt de erkenning van verworven competenties op basis van werkervaring. Er zijn al goede voorbeelden van gezamenlijk ontwikkelde beoordelingssystematieken die worden gebruikt voor beginnende leraren, leraren in opleiding en zij-instromers. Deze systematieken verhogen de uitwisselbaarheid en vormen goede voorbeelden van zowel de samenwerking tussen opleidingen en scholen als van instrumenten die de vergelijkbaarheid van eindkwalificaties vergemakkelijken.

De samenwerking tussen scholen en opleidingen kan tevens uitgebreid worden door schoolleiders of -opleiders als extern lid in de examencommissie op te nemen. Ook kunnen gegevens vanuit de beoordelingssystematiek van scholen gebruikt worden bij de beoordeling van vrijstellings- en aanpassingsaanvragen^{2 5}.

Onderlinge samenwerking lerarenopleidingen

Ook de samenwerking tussen lerarenopleidingen onderling kan meer opleveren. De huidige samenwerking bevordert de kwaliteit van de opleidingen, maar we zien ook schotten tussen soorten opleidingen. Door de schotten weg te nemen, kunnen lerarenopleidingen uitwisselen over en aansluiten bij bestaande initiatieven. VH en de VSNU werken aan een gezamenlijke visie op het opleiden van toekomstige leraren. Wij ondersteunen dit en adviseren daarbij aandacht te besteden aan de vormgeving van de onderlinge samenwerking en verder na te denken over bundeling en profilering. Denk aan verdere standaardisatie, bijvoorbeeld het formuleren van landelijke leeruitkomsten, afstemming van de toelatingsprocedures, het ontwikkelen van gezamenlijke vakmodules en de ontwikkeling van blended modules. Universiteiten en hogescholen, bekostigd en niet-bekostigd, kunnen hierin meer samenwerken. Ook dit kan regionaal worden opgezet.

Overzichtelijk landschap lerarenopleidingen

Gezien de onoverzichtelijke routes en het feit dat lerarenopleidingen aanlopen tegen de grenzen van het organiseren van maatwerk is het goed dat opleidingen keuzes maken in het aanbod van routes. Uiteraard passend bij de behoeften van de studentenpopulatie en het werkveld om vervolgens de onderliggende regelingen van de geboden routes op elkaar af te stemmen.

Daarnaast is het goed dat beleidsmakers en lerarenopleidingen samen zorgen voor een overzichtelijk landschap van lerarenopleidingen, met een beperkt aantal helder ingerichte routes naar het leraarschap. Binnen de bestaande routes kan dan meer flexibiliteit komen door specialisaties toe te staan en modulair op te leiden binnen doorlopende leerlijnen.

^{2 5} Na toestemming van de betreffende student/werknemer.

De doorontwikkeling van de doorlopende leerlijnen verdient daarom speciale aandacht. Voorwaarde is dat scholen hieraan bijdragen door doorlopende leerlijnen op structurele wijze in te bedden in hun strategische hrm- en professionaliseringsbeleid, onder andere door het wettelijk voorgeschreven bekwaamheidsdossier^{2 6} te benutten.

Het stelsel van lerarenopleidingen

Ook het bevoegdheidensstelsel verdient aandacht. Onze analyse sluit aan bij het advies van de Onderwijsraad (2018), 'Ruim baan voor leraren', dat pleit voor een ruimer opgezet bevoegdheidensstelsel met mogelijkheden voor specialisatie. De minister heeft in de kamerbrief 'Aan de leraar' aangekondigd onderzoek te doen naar een flexibeler bevoegdheidensysteem voor het voortgezet onderwijs (2019). Wij pleiten ervoor om ook aandacht te besteden aan het speciaal onderwijs, dat binnen het huidige bevoegdheden- en opleidingsstelsel moeite heeft leraren passend op te leiden. Ook het praktijkonderwijs vraagt die aandacht.

Tot slot

Maatwerk bij lerarenopleidingen kan de drempel voor mensen om zich om te scholen wel verlagen, maar het is niet de ultieme oplossing voor het oplossen van het lerarentekort. Daarvoor is de kloof tussen vraag en aanbod te groot. Individueel maatwerk moet overigens niet het ultieme doel zijn. Het gaat namelijk om het opleiden van zoveel mogelijk kwalitatief goede leraren. Ook structuur, binding en intervisie dragen bij aan studiesucces. Daarnaast is en blijft goede begeleiding van belang. Goede begeleiding van deeltijders en zij-instromers gedurende de opleiding is een voorwaarde voor kwaliteit en het behoud van de beginnende leraar. In tijden van lerarentekort mag dat niet vergeten worden.

8.2 Aanbevelingen

Alles overwegend, komen we tot de volgende aanbevelingen:

Aanbevelingen voor de lerarenopleidingen

- Verbeter de informatievoorziening:
 - Ontwerp één loket. Richt een duidelijk aanspreekpunt in voor potentiële deeltijdstudenten en zij-instromers, waar een intakegesprek wordt gevoerd en dat vervolgens verwijst naar de meest passende route en daarover informatie verschaft. Een dergelijk loket kan regionaal ingericht worden. Lerarenopleidingen kunnen hiervoor aansluiten bij al bestaande regionale samenwerkingsverbanden in het kader van het lerarentekort of Samen Opleiden. Dit vraagt samenwerking tussen lerarenopleidingen en pabo's van hogescholen en universiteiten, tussen scholen en opleidingen en samenwerking met gemeentelijke of rijksoverheid.
 - Geef eerlijke informatie over de studielast en praktische zaken, zoals roosterdagen. Wees daarbij duidelijk over wat een student wel en niet van de opleiding kan verwachten. Besteed ook aandacht aan de informatievoorziening rondom de besluitvorming van de examencommissie.

- Ken je studenten en pas het onderwijs daarop aan:

^{2 6} Art 32b Wpo en art 37b Wvo.

- Begin de opleiding met een startassessment, zodat eerder opgedane kennis en ervaring gevalideerd wordt en er een helder maatwerktraject ingericht kan worden.
 - Inventariseer van iedere deeltijdstudent de behoefte aan aanpassingen.
 - Houd bij het formuleren van praktijkopdrachten rekening met studenten die al in het onderwijs werken.
 - Geef de deeltijdopleiding een eigen profiel, gebaseerd op didactiek voor volwassenen.
 - Neem de behoefte aan maatwerk mee in evaluaties van de opleiding. Het gaat dan om maatwerk in het programma en in de organisatie.
- Houd overzicht van de routes en varianten naar het leraarschap:
 - Maak keuzes in het aanbod van routes, passend bij behoeften van studenten en het werkveld. Indien een opleiding meerdere routes biedt, stem dan de onderliggende regelingen op elkaar af.
 - Lerarenopleidingen moeten ervoor zorgen dat tijdens de accreditatie alle routes naar het leraarschap en varianten daarop binnen de opleiding beoordeeld worden. Sinds februari 2019 is in het accreditatiekader opgenomen dat opleidingen al hun trajecten expliciet onder de aandacht moeten brengen van de visitatiepanels. De inspectie benadrukt het belang hiervan.
- Betrek scholen:
 - Betrek scholen bij beoordeling en examinering, door schoolleiders of -opleiders als extern lid in de examencommissie op te nemen. Daarnaast kan de beoordelingssystematiek van de scholen ingezet worden bij de beoordeling van vrijstellings- en aanpassingsaanvragen.
 - Als een zij-instromer extra stages moet uitvoeren om aan de beoogde eindtermen te kunnen voldoen, laat die extra stages dan bij voorkeur lopen bij een van de scholen die onder het bestuur vallen waar de zij-instromer in dienst is. Zo wordt extra belasting voorkomen. Dit geldt ook voor deeltijders die al op een school werken.
- Instellingen:
 - Onderzoek de mogelijkheden om het profileringsfonds in te zetten voor deeltijdstudenten die door het combineren van de lerarenopleiding met andere bezigheden in ernstige financiële problemen komen. Hier ligt een rol voor de instellingen voor hoger onderwijs.
 - VH en VSNU werken aan een gezamenlijke visie op het opleiden van toekomstige leraren. Besteed daarbij ook aandacht aan de vormgeving van de onderlinge samenwerking. Betrek ook de niet-bekostigde lerarenopleidingen.

Aanbevelingen voor de scholen en besturen

- Ondersteun werknemers die een (aanvullende) lesbevoegdheid willen halen, bijvoorbeeld met studieverlof.
- Ondersteun stagiairs en leraren in opleiding met stage- en onkostenvergoedingen.
- Laat, in overleg met de opleiding, eventuele extra stages voor zij-instromers en deeltijdstudenten die al op school werken bij voorkeur uitvoeren bij een van de scholen die onder het eigen bestuur vallen.

- Benut de bekwaamheidsdossiers bij de invulling van de doorlopende leerlijn van individuele leraren.

Aanbevelingen voor regionale overheden

- Richt een webpagina in over leraar worden, met daarin verwijzingen naar routes naar het leraarschap die regionaal aangeboden worden.

Aanbevelingen voor het onderwijsveld

- Ontwikkel een gemeenschappelijke langetermijnvisie over het beeld van de leraar en het opleiden tot leraar. Dit kan per onderwijssector (voor primair onderwijs, voortgezet onderwijs en mbo) opgepakt worden. De VO-Raad, PO-Raad, VH (ADEF en LOBO), VSNU (ICL) en de MBO-Raad dienen hierin het voortouw te nemen.
- Blijf ruimte bieden, juist in tijden van lerarentekort, voor de opleiding en goede begeleiding en voorkom uitval van startende leraren. Hier ligt een rol voor scholen en lerarenopleidingen.

Aanbevelingen voor OCW

- Ondersteun lerarenopleidingen en regionale overheden bij het opzetten van loketten met informatie over verschillende routes naar het leraarschap.
- Beleidsmakers dienen samen met lerarenopleidingen te zorgen voor een overzichtelijk landschap van lerarenopleidingen, strevend naar flexibiliteit binnen de routes.
- Stel de doorlopende leerlijnen centraal in de verdere ontwikkeling van het stelsel van lerarenopleidingen. Denk na over voorwaarden waaronder modulair opleiden mogelijk wordt gemaakt.
- Maak binnen het bevoegdheidstelsel ruimte voor specialisaties binnen de lerarenopleidingen, onder andere voor het speciaal onderwijs en het praktijkonderwijs.
- Denk na over een gevalideerde toelatingsprocedure voor onbevoegde, maar door de werkgever gewaardeerde leraren in het voortgezet onderwijs die moeilijk toelaatbaar zijn voor de opleiding.

Literatuur

Adviescommissie Flexibel hoger onderwijs voor werkenden (2014). *Flexibel hoger onderwijs voor volwassenen*. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2014/03/12/flexibel-hoger-onderwijs-voor-volwassenen>

Boyd, D.J., Pamela L. Grossman, Hamilton Lankford, Susanna Loeb and James Wyckoff (2009). Teacher Preparation and Student Achievement. *Educational Evaluation and Policy Analysis*, 31(4), 416-440.

Centerdata (2017). *De toekomstige arbeidsmarkt voor onderwijspersoneel po, vo en mbo 2017-2027*. Geraadpleegd van <https://www.voion.nl/downloads/103d0da1-e908-4186-bba0-966e28285bf4>

Centraal Planbureau (2017). *Paden naar leraarschap*. Den Haag: CPB. Geraadpleegd van <https://www.cpb.nl/publicatie/paden-naar-leraarschap>

Coenen, J., I. Cornelisz, W. Groot, H. Maassen van den Brink, C. Van Klaveren (2018). *Het effect van docentkenmerken op leerprestaties van leerlingen: overzicht van een recente literatuurstudie*. In: *Onderwijs aan het werk 2018. Analyses, feiten en visies over werken in het onderwijs*. Den Haag: CAOP, 467-479.

Ecorys (2017). *Monitor beleidsmaatregelen lerarenopleidingen beroepsonderwijs*. Rotterdam: Ecorys.

Hanushek, E.A., M. Piopiunik, S. Wiederhold (2018). *The Value of Smarter Teachers: International Evidence on Teacher Cognitive Skills and Student Performance*. In: *Journal of human resources* (forthcoming). Geraadpleegd van <https://www.educationnext.org/do-smarter-teachers-make-smarter-students-international-evidence-cognitive-skills-performance>

Inspectie van het Onderwijs (2012). *Evaluatie van het zijnstroomtraject leraren in het vo en mbo*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2011). *De Staat van het onderwijs. Onderwijsverslag 2009/ 2010*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2013). *Eindrapport Monitor Krachtig Meesterschap*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2015). *Zij-instroom in het beroep van leraar. Kwantitatief rapport 2010-2013*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2015). *Verdere versterking. Onderzoek naar het functioneren van examencommissies in het hoger onderwijs*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2015-2016) *Beginnende leraren kijken terug*, delen 1-4. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2017a). *Sectorbeeld Onderwijs*. Geraadpleegd van <https://www.onderwijsinspectie.nl/onderwijssectoren/hoger-onderwijs/sectoren/onderwijs>

Inspectie van het Onderwijs (2017b). *Risicoscholen onbevoegd lesgeven. De knelpunten van scholen met veel onbevoegd gegeven lessen*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2018). *De kwaliteit van het Nederlandse accreditatiestelsel hoger onderwijs 2018*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Inspectie van het Onderwijs (2019). *De staat van het Onderwijs 2017/2018*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

Kempen, S. van, Dietze, A., & Coupé, G. (2016). *Het stelsel van lerarenopleidingen*. In: J. Dengerink, J. & M. Snoek (red). *De context van het opleiden van leraren*. VELON Kennisbasis, katern 2. Eindhoven: VELON.,69-84. (aangehaald in NRO Kennisrotonde (2017)).

Kessels, J. en Ehlen, C. (2006). *Flexibilisering in het hoger onderwijs*. *Onderwijskunde Hoger Onderwijs*. (aangehaald in NRO Kennisrotonde (2017)).

NRO Kennisrotonde (2017). *Wat zijn de mogelijkheden om de lerarenopleiding primair onderwijs te flexibiliseren zodat startende studenten meer maatwerk kunnen krijgen?* (KR. 141). Den Haag: NRO. Geraadpleegd van <https://www.nro.nl/wp-content/uploads/2017/03/141-antwoord-Wat-zijn-de-mogelijkheden-om-de-lerarenopleiding-primair-onderwijs-te-flexibiliseren-zodat-startende-studenten-meer-maatwerk-kunnen-krijgen.pdf>

NVAO/Inspectie van het Onderwijs (2016). *Van verleden naar toekomst: de universitaire lerarenopleidingen. Aandachtpunten voor de opzet van nieuwe opleidingen*. Utrecht: Inspectie van het Onderwijs.

NVAO (2016) *Systeembrede analyse universitaire lerarenopleidingen*. Den Haag: NVAO. Geraadpleegd van <https://www.nvao.net/system/files/pdf/Systeembrede%20Analyse%20Universitaire%20lerarenopleidingen%202016.pdf>

NVAO (2018). *Beoordelingskader accreditatiestelsel hoger onderwijs Nederland*. Den Haag: NVAO. Geraadpleegd van <https://www.nvao.net/system/files/procedures/Beoordelingskader%20accreditatiestelsel%20hoger%20onderwijs%20Nederland%202018.pdf>

OCW (2013). *De lerarenagenda 2013-2020*. Geraadpleegd van <https://www.delerarenagenda.nl/documenten/publicaties/2015/01/01/lerarenagenda-oktober-2013>

OCW (2014). *Brief Nieuwe toelatingseisen voor de pabo* d.d. 14 mei 2014. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.

OCW (2015). *Uitstroom beginnende leraren*. *Onderwijs in cijfers*. Den Haag: Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. Geraadpleegd van <https://www.onderwijsincijfers.nl/themas/onderwijspersoneel/uitstroom-beginnende-leraren>

OCW (2017a). *Plan van aanpak lerarentekort*. Brief van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de Tweede Kamer, 24 februari 2017. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2017/02/24/kamerbrief-plan-van-aanpak-lerarentekort>

OCW (2017b). *Kamerbrief Lerarentekort in het primair onderwijs*. Brief van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de Tweede Kamer, 26 juni 2017.

OCW (2018a). *Extra actie tegen het lerarentekort*. Brief van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de Tweede Kamer, 24 augustus 2018.

OCW (2018b). *Pilots flexibilisering*. Den Haag: ministerie van OCW. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/hoger-onderwijs/experimenten-om-deeltijdonderwijs-flexibeler-te-maken/pilots-flexibilisering>

OCW (2019). *Kamerbrief aan de leraar*. Brief van de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen aan de Tweede Kamer, 16 januari 2019. Geraadpleegd van <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2019/01/16/kamerbrief-over-de-versterking-van-de-leraar>

Onderwijsraad (2015). *Maatwerk binnen wettelijke kaders: eindtoetsing als ijkpunt voor het funderend onderwijs*. Geraadpleegd van <https://www.onderwijsraad.nl/publicaties/2015/maatwerk-binnen-wettelijke-kaders-eindtoetsing-als-ijkpunt-voor-het-funderend-onderwijs/volledig/item7321>

Onderwijsraad (2018). *Ruim baan voor leraren*. Den Haag: De Onderwijsraad. Geraadpleegd van <https://www.onderwijsraad.nl/upload/documents/publicaties/volledig/Ruim-baan-voor-leraren.pdf> VSNU (2017). *Routes naar het leraarschap*.

ResearchNed (2019). *Tussenevaluatie experimenten vraagfinanciering en flexibilisering deeltijd en duaal hoger onderwijs*. Nijmegen: ResearchNed.

Snoek, M. B. de Wit, J. Dengerink, S. van Eldik, W. van der Wolk en N. Wirtz (2018). *Een beroepsbeeld voor de leraar: handvat voor loopbaan- en ontwikkelpaden*. In: *Onderwijs aan het werk 2018. Analyses, feiten en visies over werken in het onderwijs*. Den Haag: CAOP, 197-207.

Snoek, M. (2018). *Startende leraren in het po en vo: goede begeleiding aan het begin van de loopbaan. (Leiderschap in de onderwijspraktijk)*. Huizen: Uitgeverij Pica.

VSNU (2017). *Academische routes naar het leraarschap*. Geraadpleegd van <https://vsnu.nl/files/documenten/Domeinen/Onderwijs/Infographic%20Academische%20routes%20naar%20het%20leraarschap.pdf>

VSNU-ICL (2019). *Actieplan Academische Leraren 2019-2020*. Den Haag: VSNU-ICL.

Waelen, J., M. Broecheler (g.d.). *Een deeltijdopleiding die aansluit op het leren van (hoogopgeleide) volwassenen*. Whitepaper. Uitgave van Marnix Academie, Utrecht.

Bijlagen

Bijlage 1: Onderzoeksopzet

Om de onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden zijn verschillende deelonderzoeken uitgevoerd. Er zijn semi-gestructureerde interviews afgenomen met respondenten van lerarenopleidingen, en er is een vragenlijst uitgezet onder deeltijdstudenten van lerarenopleidingen. De bevindingen uit de vragenlijst zijn met deeltijdstudenten besproken tijdens vijf bijeenkomsten. Daarnaast zijn er gesprekken gevoerd met schoolbestuurders en -leiders. Tot slot is gesproken met LOEx, de PO-Raad, de VO-Raad, en met DNA van de Leraar. Tijdens het onderzoek zijn de bevindingen besproken met een klankbordgroep, bestaande uit vertegenwoordigers van ICL, ADEF, LOBO, NRTO, een coördinator van een assessmentcentrum voor zij-instroom en een onderwijskundige.

Gestructureerde interviews met lerarenopleidingen

In april en mei 2018 zijn 24 gestructureerde interviews afgenomen met (deeltijd)coördinatoren van de instituten binnen de instellingen die lerarenopleidingen/pabo's verzorgen. Het betrof zeven pabo's, vijf hbo-lerarenopleidingen en vijf ulo's. Ook zijn drie interviews afgenomen met niet-bekostigde instellingen die lerarenopleidingen/pabo's aanbieden^{2 7}. Daarnaast zijn drie coördinatoren van assessmentcentra van hogescholen geïnterviewd over de zij-instroomtrajecten. Eén pabo is voorafgaand aan de interviews geïnterviewd om het interviewformat te testen. Het verslag van dat interview is meegenomen in het onderzoek.

De opleidingen zijn benaderd via ADEF, LOBO en ICL. De drie niet-bekostigde instellingen die pabo's/ lerarenopleidingen aanbieden zijn rechtstreeks benaderd. Bij de keuze van de opleidingen is rekening gehouden met omvang, spreiding en deelname aan de pilots flexibilisering. De lerarenopleidingen, pabo's en ulo's zijn van verschillende omvang, verspreid over het land. De geïnterviewde assessmentcentra bevinden zich in Amsterdam, Rotterdam en Utrecht. Sommige lerarenopleidingen, met name lerarenopleidingen die niet in de Randstad zitten, bedienen een groot achterland. Andere opleidingen en pabo's richten zich meer op scholen in de directe omgeving, in eerste instantie op opleidingsscholen. Zes van de geïnterviewde opleidingen participeren in het experiment leeruitkomsten van de pilots flexibilisering: vier hbo lerarenopleidingen (waarvan één van een niet-bekostigde instelling) en twee pabo's. Eén opleiding doet mee aan het experiment onvolledige opleiding van de pilots flexibilisering. In onderliggende onderzoek wordt indien relevant onderscheid gemaakt tussen opleidingen die wel en niet deelnemen aan de pilots flexibilisering.

Inventarisatie routes naar het leraarschap

CPB heeft in 2017 in opdracht van OCW een overzicht gepubliceerd van alle wettelijk vastgelegde paden naar het leraarschap (Centraal Planbureau, 2017). Dit overzicht was in ons onderzoek het vertrekpunt. Daarnaast bieden lerarenopleidingen binnen hun opleidingen ook routes aan. Voor dit onderzoek hebben we de geïnterviewde lerarenopleidingen gevraagd naar al hun routes, tracks, trajecten en initiatieven en hebben we hun website bekeken.

^{2 7} Dat gaat om LOI, NCOI en Saxion Next. Daarnaast is een beperkt aantal niet-bekostigde instellingen dat kleine lerarenopleidingen aanbiedt op het gebied van godsdienstonderwijs en geestelijke verzorging.

Vragenlijst onder deeltijdstudenten van lerarenopleidingen

Om een beeld te krijgen van de opvattingen van de 'gemiddelde' student over maatwerk in de deeltijderarenopleiding is een digitale vragenlijst uitgezet.

Respons

Respons bekostigde opleidingen

Van de studenten die bij Dienst Uitvoering Onderwijs (DUO) als studenten aan een bekostigde opleiding geregistreerd staan, zijn alle studenten geselecteerd die op 1 september 2017 zijn begonnen aan een deeltijd (of duale) lerarenopleidingen. Deze selectie betrof 5004 studenten. Een aantal van deze personen kon niet worden benaderd, omdat bijvoorbeeld geen adresgegevens waren. Uiteindelijk verstuurd DUO per post 4831 uitnodigingsbrieven. Van 29 oktober 2018 tot 6 december 2018 kon de digitale vragenlijst ingevuld worden. Om de respons te verhogen is na 20 november een herinnering verzonden. In totaal hebben 1095 studenten de vragenlijst volledig ingevuld. Daarmee ligt de respons op 22% (zie Tabel 0.a en Tabel 0.b Respons vragenlijst maatwerk lerarenopleidingen 2018 naar type lerarenopleiding – bekostigde opleidingen).

Respons niet-bekostigde opleidingen

Daarnaast zijn studenten van niet-bekostigde deeltijd lerarenopleidingen bevestigd. Het gaat om studenten die van september tot en met december 2017 zijn begonnen aan een lerarenopleiding. Zij zijn door hun eigen instelling via e-mail uitgenodigd om de vragenlijst in te vullen. De drie niet-bekostigde instellingen hebben 237 studenten bevestigd. 21 november is een rappel verzonden. In totaal hebben 37 studenten de vragenlijst volledig ingevuld. Daarmee ligt de respons op 16% (zie Tabel 0.a).

Tabel 0.a Respons vragenlijst maatwerk lerarenopleidingen 2018

	Aantal ingevuld	Aantal verzonden	Respons
Bekostigde opleidingen	1095	4831	23%
Niet-bekostigde opleiding	37	237	16%
Totaal	1132	5068	22%

Tabel 0.b Respons vragenlijst maatwerk lerarenopleidingen 2018 naar type lerarenopleiding – bekostigde opleidingen

	Aantal ingevuld	Aantal verzonden	Respons
Pabo	295	1359	22%
2egraads hbo	590	2556	23%
1egraads kunst/lo	47	194	24%
1egraads hbo-ma	130	610	21%
Ulo	32	112	29%
Totaal	1094	4831	23%

Representativiteit

Representativiteit vragenlijst

Om te bepalen of de responsgroep representatief is voor de gehele populatie van studenten aan deeltijd lerarenopleidingen kijken we naar de verdeling over een aantal kenmerken. Van twee respondenten zijn geen kenmerken beschikbaar, vandaar dat in een aantal tabellen in deze paragraaf het aantal respondenten iets lager is dan 1095. Voor studenten aan niet-bekostigde lerarenopleidingen is het niet mogelijk om naar de representativiteit te bekijken, aangezien we van hen geen achtergrondkenmerken hebben.

Uit Tabel 0.c tot en met Tabel 0.h blijkt dat voor kenmerken van de lerarenopleiding de responsgroep representatief is voor de populatie studenten aan bekostigde opleidingen. De gemiddelde leeftijd van de respondenten is gemiddeld hoger dan de leeftijd van alle studenten (zie Tabel 0.i). Tot slot hebben we gekeken of de vragenlijst representatief is wat betreft tevredenheid over de lerarenopleiding. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat vooral ontevreden studenten de vragenlijst hebben ingevuld. Om dit enigszins te kunnen valideren hebben we in de vragenlijst een vraag opgenomen die gaat over de tevredenheid over de opleiding in het algemeen (zie vraag 4 in de vragenlijst). We hebben de resultaten daarna vergeleken met de uitkomsten van de Nationale Studenten Enquête (NSE), zie Tabellen 0.j en 0.k. Op het eerste gezicht lijkt het erop dat de studenten die de vragenlijst hebben ingevuld wat negatiever zijn over de opleidingen die zij volgen of gevolgd hebben. Dit is belangrijk om te weten bij het interpreteren van de resultaten. Daarnaast laten de NSE-resultaten zien dat voltijd studenten tevredener zijn dan deeltijd/duale studenten.

Tabel 0.c Verdeling naar type lerarenopleiding van totale populatie en respons studenten bekostigd onderwijs

	Populatie		Respons vragenlijst	
	n	%	n	%
Pabo	1359	28,1	295	27,0
2egraads hbo	2556	52,9	590	53,9
1egraads kunst/lo	194	4,0	47	4,3
1egraads hbo-ma	610	12,6	130	11,9
Ulo	112	2,3	32	2,9
Totaal	4831	100,0	1094	100,0

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Tabel 0.d Verdeling naar opleidingsvorm lerarenopleiding van totale populatie en respons bekostigd onderwijs

	Populatie		Respons vragenlijst	
	n	%	n	%
Deeltijd	4700	97,3	1073	98,1
Duaal	131	2,7	21	1,9
Totaal	4831	100,0	1094	100,0

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Tabel 0.e Verdeling naar instelling lerarenopleidingen van totale populatie en respons studenten bekostigd onderwijs

	Populatie		Respons vragenlijst	
	n	%	n	%
Onbekend			2	,2
Katholieke Pabo Zwolle	50	1,0	10	,9
Hogeschool voor de Kunsten Utrecht	24	,5	4	,4
Christelijke Hogeschool Windesheim	76	1,6	26	2,4
AVANS Hogeschool	26	,5	4	,4
Pedagogische Hogeschool De Kempel	27	,6	5	,5
Iselinge Hogeschool	26	,5	11	1,0
PC Hogeschool Marnix Academie	137	2,8	33	3,0
Christelijke Hogeschool De Driestar	112	2,3	20	1,8
Universiteit Leiden	15	,3	4	,4
Rijksuniversiteit Groningen	8	,2	2	,2
Universiteit Utrecht	20	,4	4	,4

Technische Universiteit Delft	1	,0		
Technische Universiteit Eindhoven	3	,1	2	,2
Universiteit Twente	3	,1	1	,1
Universiteit van Amsterdam	28	,6	11	1,0
Vrije Universiteit Amsterdam	16	,3	2	,2
Radboud Universiteit Nijmegen	13	,3	5	,5
Universiteit van Tilburg	5	,1	1	,1
Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten	18	,4	4	,4
Hogeschool Leiden	132	2,7	23	2,1
Hogeschool IPABO	61	1,3	12	1,1
Noordelijke Hogeschool Leeuwarden	399	8,3	81	7,4
Gereformeerde Hogeschool Zwolle	22	,5	6	,5
Hogeschool Rotterdam	315	6,5	68	6,2
Saxion Hogescholen	61	1,3	11	1,0
Christelijke Hogeschool Ede	60	1,2	17	1,6
Hogeschool Utrecht	668	13,8	170	15,5
Hogeschool Zuyd	6	,1		
Hogeschool van Arnhem en Nijmegen	482	10,0	102	9,3
ArtEZ	41	,8	18	1,6
Hogeschool INHOLLAND	327	6,8	89	8,1
Haagse Hogeschool	63	1,3	7	,6
Hogeschool van Amsterdam	568	11,8	119	10,9
Fontys Hogescholen	889	18,4	186	17,0
Vilentum Hogeschool	76	1,6	26	2,4
Hogeschool Thomas More	53	1,1	9	,8
Totaal	4831	100,0	1095	100,0

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Tabel 0.f Verdeling naar tekortvakken lerarenopleidingen van totale populatie en respons studenten bekostigd onderwijs

	Populatie		Respons vragenlijst	
	n	%	n	%
Geen tekortvak	3887	80,5	852	77,9
Tekortvak	944	19,5	242	22,1
Totaal	4831	100,0	1094	100,0

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Tabel 0.g Verdeling naar flexibiliseringspilots van totale populatie en respons studenten lerarenopleidingen bekostigd onderwijs

	Populatie		Respons vragenlijst	
	n	%	n	%
Geen deelname pilots	2743	56,8	635	58,1
Pilots flexibilisering	2088	43,2	458	41,9
Totaal	4831	100,0	1093	100,0

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Tabel 0.h Verdeling naar vooropleiding van totale populatie en respons studenten lerarenopleidingen bekostigd onderwijs

	Populatie		Respons vragenlijst	
	n	%	n	%
Havo	219	4,5	31	2,8
Hbo	2495	51,6	535	48,9
Mbo	600	12,4	105	9,6
Overig/onbekend	533	11,0	162	14,8
Vmbo	12	,2	6	,5

Vwo	130	2,7	29	2,6
Wo	842	17,4	226	20,6
Totaal	4831	100,0	1094	100,0

Bron: Inspectie van het Onderwijs, 2018

Tabel 0.i Gemiddelde leeftijd per peildatum 1 oktober van totale populatie en respons studenten lerarenopleidingen bekostigd onderwijs.

	Gemiddelde	n	Std. Deviation
Populatie	34,19	4831	10,155
Respons vragenlijst	37,79	1093	10,406
Totaal	34,86	5924	10,296

Tabel 0.j Percentage studenten dat tevreden is over de deeltijd lerarenopleiding algemeen, bekostigde en niet-bekostigde opleidingen, NSE en vragenlijst

Ho	2017-2018			2017 start		
	Algemeen oordeel NSE			Vragenlijst maatwerk		
	(zeer) ontevreden	neutraal	(zeer) tevreden	(zeer) ontevreden	neutraal	(zeer) tevreden
	%	%	%	%	%	%
Pabo	10,7	29,3	60,0	30,0	24,8	45,2
2egraads hbo	10,4	24,8	64,8	21,1	20,8	58,1
1egraads kunst/lo	6,2	19,2	74,6	10,2	20,4	69,4
1egraads hbo-ma	7,9	17,5	74,7	16,9	21,5	61,5
Ilo	-	-	-	18,2	24,2	57,6
Totaal	9,9	24,4	65,6	22,5	22,0	55,5

Bron: NSE; studiekeuze123, bewerkingen Inspectie van het Onderwijs, 2018

Tabel 0.k Percentage studenten dat tevreden is over de voltijd en deeltijd lerarenopleiding algemeen, bekostigde en niet-bekostigde opleidingen, 2018

Ho	Voltijd			Deeltijd/duaal		
	Algemeen oordeel			Algemeen oordeel		
	(zeer) ontevreden	neutraal	(zeer) tevreden	(zeer) ontevreden	neutraal	(zeer) tevreden
	%	%	%	%	%	%
Pabo	4,5	21,6	73,9	10,7	29,3	60,0
2egraads hbo	7,1	21,5	71,4	10,4	24,8	64,8
1egraads kunst/lo	4,4	18,9	76,7	6,2	19,2	74,6
1egraads hbo-ma	2,4	23,1	74,6	7,9	17,5	74,7
Ilo	12,6	21,8	65,6			
Totaal	5,6	21,1	73,2	9,9	24,4	65,6

Bron: NSE; studiekeuze123, bewerkingen Inspectie van het Onderwijs, 2018

Gesprekken met studenten

De bevindingen van de vragenlijst hebben we in vijf bijeenkomsten met studenten besproken. 608 van de 1132 studenten hadden in de vragenlijst aangegeven bereid te zijn met de inspectie in gesprek te gaan over het onderwerp maatwerk in lerarenopleidingen. Met een link waarmee deze studenten zich konden aanmelden zijn uiteindelijk op basis van het principe wie het eerste komt, wie het eerste maalt de studenten uitgenodigd voor de bijeenkomsten. In aparte groepen voor pabo-, ulo-, tweede- en eerstegraadsstudenten en zij-instromers hebben we vervolgens aan de hand van de bevindingen van de vragenlijst gesprekken gevoerd met 38

studenten: 12 pabo-studenten, 3 ulo-studenten, 17 hbo-studenten en 6 zij-instromers. Eerst ijkten we aan de hand van stellingen of de groep representatief was voor de respondenten van de vragenlijst. De groep bleek iets negatiever te zijn dan de respondenten van de vragenlijst. Vervolgens hebben we de bevindingen gepresenteerd en aan de hand daarvan gesproken over belemmeringen, kansen en toekomstperspectieven van maatwerk in de lerarenopleidingen. De gesprekken hebben inkleuring gegeven aan de resultaten.

Gesprekken met schoolbestuurders en schoolleiders

De inspectie van het onderwijs voerde in 2018 een sectorbreed verkennend onderzoek uit naar het lerarentekort en de mogelijke oplossingen die scholen hiervoor hanteren. In een rondetafelbijeenkomst met besturen en OCW zijn problemen, risico's en goede voorbeelden van oplossingen uitgewisseld. De bijeenkomst leidde tot de formulering van vijf mogelijke oplossingsrichtingen aan de hand waarvan een selectie van besturen is bezocht. In de bestuurlijk gesprekken en schoolbezoeken is informatie opgehaald, die heeft geleid tot een verdieping van de oplossingsrichtingen. Maatwerk bij lerarenopleidingen is een van de genoemde oplossingsrichtingen.

Tussen 26 september en 11 oktober 2018 is in totaal met twaalf besturen gesproken en zijn elf scholen bezocht: vier po-scholen, vier vo-scholen, twee so-scholen en één mbo-instelling. Van de bezochte besturen is de helft gevestigd in randstedelijk gebied. De bezochte besturen liggen verspreid over het land: in Zuid-Holland, Groningen, Flevoland, Utrecht, Gelderland, Noord-Holland en Limburg. Er is gesproken met schoolbestuurders, schoolleiders, docenten en leraren in opleiding. De bevindingen van deze verkenning zijn opgenomen in de Staat van het Onderwijs 2019. Tijdens alle gesprekken is ook gesproken over de lerarenopleidingen en over maatwerk binnen deze opleidingen. De bevindingen betreffende maatwerk en lerarenopleidingen zijn in dit rapport opgenomen. Daarnaast is in september 2018 gesproken met de Commissie Registratie van het schoolleidersregister PO. Het schoolleidersregister PO houdt zich bezig met het versterken en verder professionaliseren van het beroep van de schoolleider.

Gesprekken met anderen

De Inspectie van het Onderwijs voerde tot slot gesprekken met representanten van organisaties en individuen betrokken bij lerarenopleidingen en het lerarentekort, te weten LOEx, DNA van de Leraar, de PO-Raad en de VO-Raad. Het onderzoeksproject werd bijgestaan door een klankbordgroep bestaande uit representanten van ADEF, LOBO, NRTO, zij-instroom assessmentcentra, een hoogleraar onderwijskunde van een ulo en een onderwijskundige.

Bijlage 2: Kader maatwerk lerarenopleidingen

Doel van het kader

Tijdens de consultatieronde naar aanloop van dit onderzoek van maatwerk binnen de lerarenopleidingen bleek dat verschillende gedachten en beelden bestaan over de definitie van maatwerk. Daarom besloten we het begrip nader te onderzoeken met een focusgroep die vanuit huidige en mogelijke toekomstige praktijken in de lerarenopleidingen kunnen bijdragen aan robuuste, toekomstbestendige uitwerking van het concept maatwerk.

De focusgroep bestond uit de volgende leden:

- Francien Berndsen, Deskundige leraren en lerarenopleidingen bij de onderwijsinspectie
- Inge Oudkerk Pool, Coördinator zij-instroom & assessment Hogeschool van Amsterdam, Beoordelaar assessoren & Expert assessor
- Klaas van Veen, Directeur lerarenopleidingen RUG. Hoogleraar onderwijskunde
- Eric Verduyn, Directeur onderwijs, NCOI
- Yvonne Visser, directeur lerarenopleidingen Fontys Tilburg. Voorzitter ADEF
- Janneke Waelen, opleidingscoördinator Deeltijd Marnix Academie. Voorlopersgroep Flexibel deeltijdonderwijs

Het nadenken over het begrip maatwerk dient binnen dit onderzoek om te komen tot een kader dat het uitgangspunt vormt voor de volgende fase van ons onderzoek. De onderzoeksinstrumenten en -opzet zijn ontwikkeld aan de hand van de uitwerking van het begrip maatwerk.

Wat wordt al geschreven over de behoefte aan maatwerk?

In verschillende rapporten en beleidsdocumenten wordt gesproken over de (noodzaak) van maatwerk in de lerarenopleidingen. Zo staat in de Lerarenagenda van OCW onder andere: "Lerarenopleidingen staan voor de uitdaging om met meer flexibele routes en maatwerk meer mensen naar de opleidingen te trekken. Met als doel het aantrekken van de beste mensen maar ook het wegwerken van tekorten, mét behoud van kwaliteit." (OCW, 2013).

De NRO Kennisrotonde meldt: "Door tekorten op de arbeidsmarkt worden er steeds meer verschillende doelgroepen voor de lerarenopleidingen geworven (Van Kempen, Dietze en Coupé, 2016). Hierdoor verandert de studentenpopulatie op de lerarenopleidingen. Studenten verschillen van elkaar qua achtergrond, (werk)ervaring en vooropleiding. Door deze ontwikkelingen en de inhoudelijke behoefte aan een meer diverse inhoud en specialisaties bij de opleidingen wordt steeds vaker verondersteld dat een uniforme benadering van studenten niet meer werkt en ontstaat er steeds meer aandacht voor maatwerk en flexibilisering in de lerarenopleidingen." (NRO Kennisrotonde, 2017).

Inspectierapporten over maatwerk

Ook de Inspectie van het Onderwijs constateerde in diverse onderzoeken dat maatwerk en flexibilisering belangrijke aandachtspunten zijn voor de lerarenopleidingen. De groep studenten die belangstelling heeft voor een baan als leraar, is gemêleerd wat betreft (vak-)achtergrond, (onderwijs-)ervaring en leeftijd. Het is belangrijk om daar rekening mee te houden, zowel op systeemniveau – door het bieden van verschillende opleidingsmogelijkheden – als op programmaniveau –

door het onderwijs aan te passen aan verschillen tussen studenten (NVAO/Inspectie van het Onderwijs, 2016). Daarbij wordt ook aandacht gevraagd voor de organisatie van de opleiding. Het gaat dan om zaken als lesroosters, duidelijkheid over afspraken en verwachtingen, het voorkómen van lesuitval en faciliteiten zoals ICT-infrastructuur (Inspectie van het Onderwijs, 2015). Uit de onderzoeken naar de zijinstroom (Inspectie van het Onderwijs, 2012) en onder eerstegraads hbo-master studenten (Inspectie van het Onderwijs, 2016) blijkt dat studenten en alumni zoeken naar meer aansluiting tussen het geboden programma en hun individuele leerbehoeftes.

Een ander perspectief op het belang van maatwerk biedt het onderzoek van de Inspectie van het Onderwijs naar onbevoegd lesgeven in het voortgezet onderwijs. In dit rapport wordt onder andere aandacht besteed aan leraren die wel bevoegd zijn voor een vak, maar die een aanvullende bevoegdheid moeten halen. Dat blijkt voor hen zwaar te zijn. Een van de aanbevelingen is om nog meer flexibiliteit in de opleidingen te bewerkstellingen bijvoorbeeld middels een modulair opleidingssysteem, waarbij studenten gezamenlijk een pedagogische en (vak)didactische basis volgen en daarna een vakspecialisatie (Inspectie van het onderwijs, 2017).

Definities maatwerk, flexibilisering en zij-instroom

Op grond van bovenstaande kan geconcludeerd worden dat er een roep is voor (meer) maatwerk in de lerarenopleidingen. Het begrip maatwerk wordt vaak samen gebruikt met de term flexibilisering. In ZiB staat maatwerk ook centraal. De drie begrippen worden soms door elkaar gebruikt. Daarom gaan we hier eerst nader in op deze drie begrippen.

Maatwerk

De Onderwijsraad (2015) definieert maatwerk als 'een brede, overkoepelende term die verwijst naar tal van manieren om het onderwijsaanbod beter aan te laten sluiten op de behoefte van leerlingen' of studenten. Als studenten zelf meer sturing krijgen over het leerproces en meer eigen verantwoordelijkheid krijgen, is het de vraag of elke student in staat is om zelf de regie te voeren over de eigen loopbaan (Kessels en Ehlen, 2006, aangehaald in NRO Kennisrotonde, 2017).

Binnen onderliggend onderzoek wordt maatwerk gedefinieerd als tal van manieren om het onderwijsaanbod beter aan te laten sluiten op de vooropleiding, de ervaring en de huidige situatie van studenten. Het doel hiervan is om zo veel mogelijk geschikte/ goede leraren op te leiden.

Flexibilisering

De Onderwijsraad (2015) verwijst bij flexibilisering naar 'de organisatie van het onderwijs'. Waar maatwerk een middel is, vormt flexibilisering de uitwerking en de organisatie. NRO Kennisrotonde beschouwt flexibilisering ook als een veranderingsproces in de onderwijsorganisatie dat het mogelijk maakt om in te spelen op de diversiteit van de studenteninstroom, de variatie van hun leervragen, de variatie in gewenste competentieprofielen, alsmede op de verschillende wensen met betrekking tot de inhoud, leeractiviteiten, werkvormen, plaats, tijd en leeromgeving (Kessels en Ehlen, 2006, aangehaald in NRO Kennisrotonde, 2017). De effectieve begeleiding van studenten speelt hierin een belangrijke rol.

Een bijzondere uitwerking van het concept flexibilisering vinden we terug in het zogenaamde experiment leeruitkomsten, ofwel pilots flexibilisering in het hbo. Bij de

pilots flexibilisering mogen hogescholen hun vaste onderwijsprogramma's loslaten. In plaats daarvan stelt de opleiding eenheden van leeruitkomsten vast. Daarin wordt vastgelegd wat studenten moeten kennen en kunnen, maar niet hoe het bijbehorende programma er uit moet zien (OCW, 2018b). Verscheidene pabo's en tweedegraads lerarenopleidingen participeren met hun deeltijdprogramma's in deze pilots.

Hoewel deze pilot een belangrijke ontwikkeling is op systeemniveau en in het onderwijsaanbod van de lerarenopleidingen wordt in dit onderzoek van de Inspectie flexibilisering in brede zin gebruikt en dus als de organisatie van het onderwijs.

Zij-instroom

Een bijzondere vorm van maatwerk vormt de zij-instroom. Ook dit begrip zij-instroom of de zij-instromer kan verschillend worden gebruikt:

- *Zij-instromer in brede zin*: Een persoon, vaak met een al afgeronde andere ho-opleiding en werkervaring en zonder relevante lesbevoegdheid, die leraar wil worden in het po, vo of mbo. De zij-instromer kan zelf kiezen om zijn bevoegdheid te behalen middels het volgen van een voltijd, (verkorte) deeltijd, duale lerarenopleiding of via het traject zij-instroom in het beroep.
- *Het traject zij-instroom in het beroep (ZiB)*:
 - is voor het primair en voortgezet onderwijs vastgelegd in de WHW en in de sectorwetten (WPO, WVO, etc) en maakt het mogelijk om leraar te worden zonder een reguliere lerarenopleiding te volgen. De zij-instromer volgt een maatwerktraject van maximaal twee jaar, afgestemd op eerdere opleidings- en werkervaring. Vanaf het begin van het traject staat de zij-instromer zelfstandig voor de klas. Het traject leidt niet tot een bachelor- of masterdiploma, maar tot een getuigschrift bekwaamheidsonderzoek. Op het getuigschrift wordt de bevoegdheid vermeld^{2 8}.
 - is voor het mbo vastgelegd in de Wet educatie en beroepsonderwijs (WEB). Een zij-instromer wordt tijdelijk benoemd als docent en volgt een opleiding van maximaal twee jaar die leidt tot een pedagogisch didactisch getuigschrift (PDG). Het PDG is vastgelegd in de WHW en leidt tot benoembaarheid voor het mbo.

In onderliggend kader wordt bij zij-instroom verwezen naar de enge definitie, dus naar *het traject Zij-instroom in het Beroep (ZiB)*.

Kader Maatwerk

Na bovenstaande verkenning definiëren we maatwerk als tal van manieren om het onderwijsaanbod beter aan te laten sluiten op de vooropleiding, de ervaring en de huidige situatie van studenten. Het doel van maatwerk bij lerarenopleidingen is om zo veel mogelijk geschikte/ goede leraren op te leiden. Alle maatwerkroutes leiden op voor dezelfde eindkwalificatie (de bekwaamheidseisen). We onderscheiden daarin drie niveaus van maatwerk:

1. Systeemniveau^{2 9}: Er zijn verschillende routes naar het leraarschap voor verschillende doelgroepen, zoals voltijd, deeltijd, zij-instroom, educatieve minor, kopopleiding, enzovoorts. Die doelgroepen worden gedefinieerd door hun vooropleiding, (werk)ervaring en huidige situatie (werkzaam of niet, werkzaam in het onderwijs of daarbuiten; maar ook woonplaats en

^{2 8} Indien in het bekwaamheidsonderzoek kennis, inzicht en vaardigheden op het niveau van wetenschappelijk onderwijs respectievelijk van hoger beroepsonderwijs zijn getoetst, is degene gerechtigd tot het voeren van de titel doctorandus, afgekort tot drs., respectievelijk baccalaureus, afgekort tot bc.

^{2 9} Ook het bevoegdheidensysteem speelt zich af op dit niveau, maar dat valt onder de verantwoordelijkheid van OCW. Onderliggend onderzoek gaat hier niet op in.

familieomstandigheden). De verschillende doelgroepen komen in de passende routes terecht middels voorlichting, toelatingseisen, geschiktheidsonderzoeken (assessments). Bij sommige routes worden daarbij verwantschapstabellen gehanteerd.

2. Programmaniveau: Onderwijs en opleiding passend bij de verschillen tussen studenten in vooropleiding, werkervaring en leerbehoeftes. Hierbij kunnen de volgende aspecten een belangrijke rol spelen: tempo, inhoud, omvang, volgorde, spreiding, didactiek en/of toetsing. Een goede begeleiding van studenten in zowel het opleidings- als het praktijkdeel is voorwaardelijk voor het slagen van maatwerk-programma's.
3. Organisatorisch niveau: de organisatie van het onderwijs en de opleiding/ route, waaronder de organisatie van het praktijkdeel; bereikbaarheid en toegankelijkheid. Het gaat dan om zaken als lesplaats, lesroosters, leeromgeving (afstandsonderwijs, technologie, blended oplossingen), duidelijkheid over afspraken en verwachtingen en faciliteiten zoals praktijkplekken, ICT-infrastructuur en leslokalen.

Bovengenoemde niveaus van maatwerk hangen uiteraard wel samen; als er op systeemniveau veel verschillende routes zijn voor verschillende doelgroepen, dan zal wellicht de behoefte aan maatwerk binnen de routes afnemen. Daarnaast hangen onderdelen op programmaniveau en het organisatorisch niveau met elkaar samen, met name daar waar sprake is van afstandsonderwijs en blended onderwijs en variatie in volgorde.

Bijlage 3. Lijst met begrippen en afkortingen

Ad	Associate degree
ADEF	Algemeen Directeurenoverleg Educatieve Faculteiten
ECTS	European Credit Transfer System
ICL	Interdisciplinaire Commissie Lerarenopleidingen, onderdeel van de VSNU
LOBO	Landelijk Overleg Lerarenopleidingen Basisonderwijs
LOEx	Landelijke Overleg van Examencommissies van de hbo tweedegraads lerarenopleidingen en pabo's
Mbo	Middelbaar beroepsonderwijs
MBO-Raad	de sectororganisatie voor het middelbaar beroepsonderwijs
NRTO	Nederlandse Raad voor Training en Opleiding
NVAO	NVAO Nederlands-Vlaamse Accreditatieorganisatie
OCW	Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Pabo	Pedagogische academie voor het basisonderwijs
Po	Primair onderwijs
PO-Raad	de sectororganisatie voor het primair onderwijs
Ulo	Universitaire lerarenopleiding
VH	Vereniging Hogescholen
VO-Raad	de sectororganisatie voor het voortgezet onderwijs
Vo	voortgezet onderwijs
VOION	Arbeidsmarkt & Opleidingsfonds voortgezet onderwijs
VSNU	Vereniging van Samenwerkende Nederlandse Universiteiten, tegenwoordig: vereniging van universiteiten
WHW	Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek
ZiB	Zij-instroom in het Beroep

Colofon

Inspectie van het Onderwijs
Postbus 2730 | 3500 GS Utrecht
www.onderwijsinspectie.nl

2019-32 | gratis
Een exemplaar van deze publicatie is te downloaden vanaf de website van de
Inspectie van het Onderwijs: www.onderwijsinspectie.nl.

© Inspectie van het Onderwijs | september 2019